

*ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ОБЛАСНЕ УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ СІМ'Ї, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
МОЛОДІЖНЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЄВРОКЛУБ»
ЖИТОМИРСЬКИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»
ЖИТОМИРСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ*

МОЛОДЬ В УМОВАХ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

*МАТЕРІАЛИ XIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(М. ЖИТОМИР, 24-25 БЕРЕЗНЯ 2011 РОКУ)*

ЧАСТИНА I

ЖИТОМИР 2011

МОЛОДЬ В УМОВАХ НОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, 24-25 березня 2011 року / *Наклад 300 прим. Підписано до друку 11.03.2011*

КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА: ПАНЧУК С. Ю.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА:

РЕДАКТОРИ:

- Дікова-Фаворська О.М.* - доктор соціологічних наук, доцент
- Давидова Л. Й.* - доктор медичних наук
- Іваницька О.М.* - доктор наук з державного управління, доцент
- Клименюк М. М.* - доктор економічних наук, професор
- Королько В. Г.* - доктор філософських наук, професор
- Подольська Є. А.* - доктор соціологічних наук, професор
- Самотокін Б. Б.* - доктор технічних наук, професор
- Сейко Н.А.* - доктор педагогічних наук, доцент

***ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗМІСТ НАДАНИХ МАТЕРІАЛІВ
ПОКЛАДАЄТЬСЯ НА АВТОРІВ***

КЕРІВНИК ПРОЕКТУ:

Дікова-Фаворська Олена Михайлівна - ректор Житомирського економіко-гуманітарного інституту Університету "Україна", доктор соціологічних наук, президент Євроклубу, голова Житомирського відділення Соціологічної асоціації України.

контактний телефон: (0412) 43-89-12

E-mail: favorska@gmail.com

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Доповіді:	до 20 хвилин.
Виступи та повідомлення:	до 10 хвилин.
Форма проведення секцій:	круглий стіл.
Робочі мови конференції:	<i>українська, російська, англійська, німецька</i>

ВПЕРШЕ ПРОЕКТ БУЛО ЗДІЙСНЕНО ЗА ПІДТРИМКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ В УКРАЇНІ

СЕКЦІЯ I. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ - ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ЄВРОПІ

ЛУЦКІВ ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Інститут регіональних досліджень НАН України

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Стан інноваційної діяльності в Україні більшість експертів визнають, як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційної активності у європейських країнах світу. Спостерігається постійне скорочення обсягів фінансування інноваційної діяльності, відсутність реальних стимулів її підтримки та виваженої інноваційної політики. Тобто основною проблемою української економіки є низький рівень її інноваційності, що не дає їй змогу активно конкурувати на міжнародних ринках. Для підвищення рівня конкурентоспроможності економіки слід вивчити досвід підтримки інноваційної діяльності у країнах ЄС та шукати шляхи його застосування в Україні.

Інновації сьогодні – найбільш ефективний засіб технологічного розвитку, забезпечення сильних ринкових та конкурентних позицій. У розвинених країнах світу від 70 до 85 % приросту ВВП забезпечується саме за рахунок впровадження нових технологій. За даними комісії ЄС, частка підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, становить 51%. Найвищий рівень інноваційної активності промислових підприємств в Ірландії (72%) та Німеччині (68%).

Ефективність державної політики у сфері управління інноваційними процесами визначає конкурентоспроможність економіки. Як і практично всяка інша політика, вона неоднакова в різних країнах, хоч і підпорядкована одній і тій же меті: стимулюванню інноваційної активності і розвитку науково-технічного потенціалу. При цьому роль держави в даному процесі значно вагоміша, ніж при регулюванні звичайної економічної діяльності. Разом з тим, слід відмітити, що на сьогоднішній день характерною є варіативність від найменшого втручання в інноваційні процеси, крім військових технологій (Великобританія), до активної участі у формуванні пріоритетів інноваційного розвитку (Франція), а також стимулюванні інноваційної діяльності в рамках ЄС [1, С.24].

Розглядаючи досвід ЄС, слід відзначити, що інноваційні процеси в цих країнах здійснюються за наступними напрямками: розробка єдиного антимонопольного законодавства; використання системи прискореної амортизації обладнання; пільгове оподаткування НДДКР; заохочення розвитку малого інноваційного бізнесу; фінансування новітніх технологій; стимулювання співробітництва університетської науки і фірм, які виробляють інноваційну наукомістку продукцію [2, С.72].

У високорозвинутих країнах світу держава стимулює такі види інноваційної діяльності, як: проведення досліджень та розробок; придбання обладнання, призначеного для проведення досліджень та розробок; трансфер технологій – придбання патентних та безпатентних ліцензій, прав на об'єкти інтелектуальної власності, результатів досліджень та розробок, послуг технологічного характеру; виробниче проектування; навчання працівників; укладання підприємствами контрактів та співробітництво із науково-дослідними організаціями; придбання програмного забезпечення; створення нових інноваційних підприємств [3, С.85].

Зазначимо, що країни ЄС ще у 80-ті роки ХХ ст. оголосили політику відставання в галузі інновацій від США і Японії. Основою інноваційної політики ЄС став прийнятий в 1985 р. «План розвитку міжнародної інфраструктури інновацій і передачі технологій». У даний час регіональні проблеми вирішуються шляхом тісних контактів центрального уряду та місцевих органів влади, оскільки саме останнім краще відомі технічні, економічні та соціальні проблеми та потреби регіонів. Центральний уряд відіграє визначальну роль у проведенні фундаментальних досліджень та підготовці наукових кадрів, а регіони займаються розповсюдженням інновацій. Саме в регіональному розрізі механізм господарювання і управління здатні надавати достатньо дієві і гнучкі інституційні форми підтримки інноваційної активності, заснованої на принципах ринкових відносин. Тобто пошук зовнішнього вирішення регіональних проблем замінений пошуком внутрішніх рішень в самому регіоні

Регіональна інноваційна політика поєднує, з одного боку, участь держави у розв'язанні проблем інноваційного розвитку регіонів, а з іншого – владних інституцій у розв'язанні регіональних проблем, задіявши інноваційний фактор розвитку. В основі формування регіональної інноваційної політики лежить так звана теорія створення сприятливого середовища для нововведень. Її центральним моментом є динамічна ефективність регіональної виробничої структури, а основним інструментом реалізації – створення місцевих синергізм, передача інновацій і технологій (так званий трансфер технологій) [4, С.75].

Слід відмітити, що у 80-90 рр. ХХ століття регіональна політика країн-членів ЄС стала менш орієнтованою на перерозподіл доходів і зайнятості, натомість більше на стимулювання структурних змін. Вони вживають заходи, направлені на підвищення конкурентоспроможності і поліпшення регульованого підприємницького середовища за допомогою розвитку інноваційної інфраструктури; відміні традиційних схем стимулювання. Стимули спрямовують на створення нових інноваційних проектів, а не на підтримку тих, що вже існують.

Сучасна політика ЄС у сфері науки та інновацій підпорядкована загальній стратегії його розвитку, що була сформульована у 2000 р. на лісабонській сесії Європейської ради (яка складається з глав держав та урядів країн-членів Євросоюзу й голови Європейської комісії). Ця стратегія передбачала перетворення ЄС до 2010 р. у найбільш динамічну й конкурентоспроможну в світі економічну зону, що ґрунтується не економіці, заснованій на знаннях. Перехід до інноваційної економіки мав відбуватися через проведення відповідної політики у сфері науки, яка відповідала б потребам інформаційного суспільства, прискоренню структурних реформ та створенню єдиного внутрішнього ринку ЄС. Кінцевим результатом реалізації Лісабонської стратегії було досягнення рекордних темпів економічного зростання, цілкова зайнятість населення і максимальна соціальна справедливість у країнах-членах ЄС. Однак, вже в 2005 р. Європейська рада розглянула результати реалізації Лісабонської стратегії за п'ять років і дійшла невтішного висновку, що ці плани не реалізувалися. Однією із найвпливовіших причин був неналежний рівень фінансування наукових досліджень та технологічних інновацій (у середньому по ЄС цей показник склав близько 2 % ВВП, що становить майже критичну межу, нижче якої починається стагнація й деградація науки й технологій [5]).

Основними принципами інноваційної політики ЄС є [4]: субсидіарність країн-членів ЄС; взаємна допомога, максимальна консолідація зусиль і концентрація наявних ресурсів усіх країн-членів ЄС; заохочення «Європейського виміру» науково-дослідницьких проектів; спільне фінансування, згідно якого всі проекти фінансуються всіма країнами-членами ЄС; загальність, передбачає максимальну мобілізацію можливостей усіх учасників наукової та інноваційної діяльності; фінансування передінвестиційних проектів, який дозволяє створити необхідну матеріальну базу для вільного творчого наукового пошуку, без жорсткої «прив'язки» науковців до можливостей технологізації очікуваних результатів.

У контексті реалізації зазначених принципів визначаються і основні напрямки підтримки інноваційного розвитку ЄС є: посилення уваги до фундаментальних наукових досліджень, як основи створення інноваційних технологій; підготовка висококваліфікованих наукових кадрів, спроможних забезпечити стабільний науково-технологічний прогрес усіх країн-членів ЄС; посилення міжрегіонального та внутрішньорегіонального співробітництва в наукових дослідженнях та інноваційних технологіях, вироблення спільної політики їх розвитку; нарощування обсягів фінансування наукових програм інноваційного розвитку (доведення витрат кожної країни-члена ЄС мінімум до 3 % ВВП); інноваційно-технологічна модернізація неконкурентоспроможних галузей економіки; максимальне сприяння розповсюдженню інновацій по всьому просторі ЄС; створення загальноєвропейського інформаційного середовища та єдиного європейського наукового простору.

У Великобританії, наприклад, регіональна політика направлена на переорієнтацію і перерозподіл надмірних і мобільних капіталів і робочих місць з районів прискореного розвитку (районів-донорів) в депресивні райони (райони-реципієнти) як основний механізм стимулювання економічного розвитку депресивних районів і усунення регіональної незбалансованості.

Основною метою інноваційної політики Польщі є розвиток національної та регіональних інноваційних систем, які сприяють:

- впровадженню інновацій;
- переорієнтації науково-дослідного сектору на задоволення потреб виробників;
- посиленню взаємозв'язків між науково-технічним сектором, органами влади, громадськими організаціями, навчальними закладами та виробництвом.

Вище наведені заходи в Польщі реалізуються із застосуванням таких інструментів, як: навчання працівників, підвищення кваліфікації та перекваліфікації, розвиток науки на основі залучення грантових коштів, національних дослідних програм; розбудова інфраструктури підтримки інноваційної діяльності; інформаційні осередки і мережі; позики, податкові пільги, гарантії по кредитах; правове регулювання; охорона інтелектуальної власності [6].

Фінансова підтримка інноваційної діяльності є важливим чинником стимулювання її розвитку. Європейські країни використовуються прямі і непрямі методи стимулювання інноваційного розвитку.

До прямих методів належать: надання пільгових кредитів підприємствам і організаціям, що здійснюють наукові розробки; безоплатна передача (або пільгові умови) державного майна та земельних ділянок для функціонування інноваційних підприємств; розвиток інноваційної інфраструктури; розробка різноманітних програм, спрямованих на підвищення інноваційної активності бізнесу; державні замовлення, переважно у формі контрактів на проведення НДДКР та забезпечення початкового попиту на нововведення; створення науково-технічних зон зі спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності.

Непрямі методи підтримки направлені, з одного боку, на стимулювання інноваційних процесів, а з іншою, на створення сприятливих економічних умов і соціально-політичного клімату для інноваційного розвитку. Серед них традиційно виділяються податкове і амортизаційне стимулювання новаторської активності, розвиток науки та системи вищої освіти, захист прав інтелектуальної власності, стимулювання розвитку інноваційно орієнтованого малого підприємництва, законодавчі норми стимулювання науково-дослідної активності тощо.

Пряма державна підтримка є у вигляді бюджетного фінансування державних цільових програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державного замовлення на науково-технічну продукцію, пільгових кредитів, грантів (Ізраїль та Німеччина), прямих інвестицій, державних фінансових гарантій за кредити

для розвитку інноваційної діяльності (Німеччина). Фінансування науково-технічних робіт державою, наприклад, в Японії становить 0,58 % ВВП, у США – 0,76 %, Франції – 0,80 %, Великобританії – 0,55%. У Франції пряме фінансування витрат на інновації в провідних фірмах складає 50 %, стільки ж складають безоплатні позички в Німеччині.

На сьогоднішній день, наприклад, витрати Німеччини на науково-дослідні роботи становить 2,5% ВВП, що є вище ніж в цілому по ЄС (1,9%). Слід відзначити, що в Німеччині великі підприємства вносять основний вклад у проведення НДР. Так, наприклад, із 2,5% ВВП бізнес-сектор покриває 1,7-1,8%. Біля 85% цих витрат припадає на провідні галузі промисловості, такі як машинобудування та хімічну. Значні інвестиції вкладаються також і в наукоємні сфери біо-, нано- і інформаційних технологій [7].

У Фінляндії налагоджено перехресні зв'язки між наукою, університетами, підприємствами, промисловими асоціаціями й державними агенціями шляхом стимулювання різноманітних партнерств між ними. Це дозволило досягти пріоритетності інвестицій у НДДКР, ефективної системи координації та співробітництва між розробниками й інвесторами.

Важливу роль в інноваційних процесах відіграють податкові пільги. При цьому концепція відповідного податкового стимулювання все більше пов'язується з активізацією приватної ініціативи і підприємництва через загальноекономічні та ринкові регулятори.

У країнах Західної Європи використовуються такі податкові пільги, як екстраконцесії (за їх рахунок фірми можуть фінансувати зі своєї податкової бази понад 100 % інноваційних витрат) та податковий кредит, що дозволяє фінансувати лише певний відсоток інновацій. Наприклад, в ЄС використовують такі форми пільг як дотації створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого ризику (Німеччина, Франція), зниження державного мита для індивідуальних винахідників (Німеччина, Австрія).

Розмір знижки встановлюється у відсотках від вартості впроваджуваної техніки і складає: 5,3% в Японії (для електронної техніки і устаткування), 50% у Великобританії (для 1-го року експлуатації нової техніки, технології, матеріалів), 10-15% в Канаді (в залежності від місця розташування компанії - освоєні або неосвоєні райони країни) і 100% в Ірландії. У США дана пільга застосовується лише для енергетичного устаткування [8, С.19].

Одним з інструментів стимулювання інвестицій є дослідницький податковий кредит (США, Італія, Японія, Канада, Австрія, Бельгія, Угорщина). Слід зазначити, що податковий кредит дозволяє фінансувати лише певний відсоток інновацій. Для організацій, які працюють над інноваційними розробками застосовуються також і податкові канікули.

В країнах ЄС держава, збираючи податки з приватних підприємств і з доходів населення є одночасно і інструментом розподілу одержаних коштів. При цьому здійснювана державою регіональна політика направлена на згладжування регіональних диспропорцій як усередині окремих країн, так і між окремими регіонами (наприклад, в рамках Європейського співтовариства в Західній Європі).

Одним із методів підтримки інноваційного розвитку є амортизаційне стимулювання. Для стимулювання інноваційної діяльності здійснюється нарахування прискореної амортизації на основні виробничі фонди, які використовуються для здійснення НДДКР і безпосередньо впливають на створення та випуск високотехнологічного обладнання (США, Канада, Великобританія, Німеччина, Франція, Нідерланди, Японія, Сінгапур). Наприклад, в США встановлений термін амортизації 5 років для устаткування і приладів, які використовуються для НДДКР, з терміном служби більше 4 і менше 10 років. Крім того, при терміні списання устаткування за 5 років в перші 2 роки амортизувати дозволяється до 64% його вартості. В Японії система прискореної амортизації застосовується для компаній, що використовують енергозберігаюче устаткування, або таке, що сприяє ефективному використанню ресурсів і не шкодить навколишньому середовищу. Для цього застосовуються норми прискореної амортизації – від 10 до 50% вартості устаткування. Проте найбільш поширена ставка складає в середньому 15-18% [8, С.21]. У Франції прискорена амортизація застосовується до енергозберігаючого, екологічного та інформаційного устаткування [9, С.109].

В Німеччина та Австрії використовуються й такі форми стимулювання інноваційної діяльності, як дотації створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого ризику, зниження державного мита для індивідуальних винахідників.

Наприклад, у Польщі для розв'язання фінансових проблем інноваційних підприємств було засновано Любельський фонд розвитку. Цей фонд створено за ініціативи інституцій, що зацікавлені у економічному розвитку регіону, серед яких варто виділити: органи місцевого самоврядування, банківські установи, торгово-промислова палата. Така організаційна форма Фонду дала можливість об'єднати зусилля місцевої влади, фінансового сектора та підприємств у активізації інноваційної діяльності воеводства. У Любельському воеводстві Фонд регіонального розвитку є функцією регіональної фінансової інституції для підприємств малого й середнього бізнесу.

Безпосередня участь держави у створенні позабюджетних та венчурних фондів стимулює приватних інвесторів до вкладання коштів у зазначені фонди. Створюється механізм страхування венчурних інвестицій. Крім того, ефективним є застосування пільгового податку на прибуток венчурних підприємств; податкові знижки на приватні інвестиції в венчурні фонди та пільгові кредити венчурним фондам (США, Японія).

Варто відмітити практику безоплатної видачі ліцензій у США на комерційне використання винаходів, формування державної інноваційної інфраструктури, здійснення державними органами моніторингу,

прогнозування, експертизи інноваційних проєктів та підтримку шляхом вручення вченим та інноваторам державних нагород, присвоєння почесних звань.

У високорозвинених країнах світу за участю держави створено розгалужену інфраструктуру підтримки інноваційної діяльності (технополіси, промислові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій тощо), яка налічує понад 1,5 тисячі різноманітних інноваційних центрів, у тому числі більше 260 науково-технологічних парків. Вагоме місце в інноваційній політиці ЄС надається створенню мережі інноваційних регіонів, метою якої є розробка та обмін досвідом щодо інноваційної стратегії та локальної мережі центрів з поширення інновацій.

Особливу увагу розвитку регіональної інноваційної інфраструктури приділяють в США, Японії, Китаї, Індії. Зазначені інституції надають широкий спектр інформаційно-консультаційних послуг та стартовий капітал для найбільш ефективних проєктів.

При цьому слід зазначити, що комплексна підтримка інноваційних процесів в технопарках в 3-4 рази підвищує стійкість інноваційних підприємств. Основна частка фінансування науково-технологічних парків припадає на державу: у Великобританії – до 62%, в Нідерландах – близько 70%, у Франції – 74%, у Німеччині – 78%, в Бельгії – майже 100%. В цілому державне фінансування малого бізнесу в даний час в США досягає 43%, в Японії – 22%, у Франції – 75%, в Німеччині – 70%, у Великобританії – 43% [10, С. 34].

Слід зазначити, що частка державного фінансування технополісів та технопарків в країнах-членах ЄС коливається від 70% (Нідерланди) до 100% (Бельгія). В цих країнах створено 70 центрів впровадження інноваційних технологій [11, С.97].

Зокрема, у Польщі інфраструктура підтримки інноваційного підприємництва є розгалуженою і різноманітною, що дозволяє вирішувати актуальні проблеми науково-технічної діяльності та узгоджувати інтереси сторін у розвитку малих та спільних підприємств (МСП). Органи влади м. Познань і Познанський науково-технологічний парк з 1.01.2006р. розпочали реалізацію проєкту «Розробка моделі підтримки підприємництва у академічному секторі». Метою проєкту є підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу для посилення конкурентоспроможності економіки регіону через впровадження програми підтримки підприємництва в академічному середовищі та забезпечення передачі технологій із наукового сектора підприємцям.

На сьогоднішній день, наприклад, в Польщі для підтримки інноваційного розвитку діють: центри трансферу технологій; бізнес-інкубатори; технологічні та промислові парки. З 2005 р. Польська агенція розвитку підприємництва (ПАРП) запровадила інтерактивне навчання у сфері підприємництва (створення приватного бізнесу, розробка бізнес-плану, дослідження ринку, залучення коштів структурних фондів ЄС для підприємців, безпека праці у секторі МСП). ПАРП реалізує програму підтримки охорони промислової власності і виділяє кошти на оплату заявки на отримання охоронного документа на об'єкти інтелектуальної власності (квота підтримки на одну заявку – не менше 4 тис. злотих). ПАРП надає позики для фінансування інновацій (до 2 млн. злотих у розмірі 75 % необхідних коштів) терміном до 10 років [6].

Серед різноманітних сучасних форм підтримки інноваційних процесів в країнах-членах ЄС слід виділити також і Інноваційні координаційні центри (центри трансферу технологій) – Innovation Relay Centre (IRC), які забезпечують ефективну комунікацію у сфері трансферу нових знань та технологій не лише між національними суб'єктами ринку інновацій, але й поза межами країни, формуючи мережеву структуру наднаціонального характеру. Останнє має важливе значення як для налагоджування міжрегіональних зв'язків у сфері науково-технологічного та інноваційного співробітництва, так і у контексті поглиблення інтеграції у Європейський дослідницький простір.

Інноваційний координаційний центр (ІКЦ) в Англії створений з метою координації діяльності регіональних центрів (IRC North of England і Nord Manche), використовуючи результати їхніх досліджень, надаючи їм безпосередню допомогу у трансфері технологій. ІКЦ в Англії виконують дві головні функції: прощтовкування інноваційних технологій і процесів виробництва, створених регіональними центрами; розміщення технологій, експортованих з Європи, у регіональних інноваційних центрах.

У Німеччині Інноваційний координаційний центр (IRC South Germany Deutsch) є незалежним підприємством, яке займається промоцією програм технічної допомоги та підтримкою трансферу технологій. Основна діяльність центру спрямована на допомогу промисловим підприємствам в участі у європейських НДДКР, допомогу в обробці результатів досліджень і здійсненні трансферу технологій за кордон, стимулювання інноваційних процесів на промислових підприємствах.

Інноваційний координаційний центр Португалії (IRC Portugal (ISQ)) керує одним з двох інформаційних центрів Португалії та здійснює підтримку інновацій в рамках транснаціональної співпраці по передачі технологій у Європу. Послуги ІКЦ першочергово направлені на технологічно-орієнтовані МСП, але також є доступними для великих підприємств, науково-дослідних інститутів, університетів, технологічних центрів та інноваційних агенцій. Інноваційний координаційний центр надає підприємствам широкий спектр послуг: підтримка місцевих галузей промисловості; пошук надійних партнерів, використовуючи європейську мережу інноваційних центрів; розповсюдження інноваційних ідей по Європі; допомога у налагодженні трансферу технологій між місцевими суб'єктами господарювання.

Інноваційний координаційний центр у Греції (IRC HELP FORWARD) запровадив інноваційну політику з надання послуг щодо трансферу технологій, що забезпечило налагодження професійних зв'язків у відносинах між клієнтом та надавачем послуг.

Французький інноваційний координаційний центр (IRC France Centr'EST) діє в регіональному середовищі, де місцеві органи влади активно співпрацюють у розповсюдженні інновацій між малими та середніми підприємствами.

В ЄС також створено і міждержавні мережі інноваційної діяльності, серед яких лідирує Європейська бізнес-мережа, яка є міжнародною некомерційною організацією. Європейське співтовариство і група промисловців заснували її в 1984 році. Вона складається з національних мереж і є одним із найважливіших елементів інтегрованої європейської інноваційної системи. До 2000 року до складу мережі входило понад 200 організацій, зокрема 150 бізнес-інноваційних центрів, розташованих у 21 країні Європи, а також Китаї, США, Південній Америці та ін.

Наприклад, в Польщі на сьогоднішній день діє велика кількість посередницьких організацій, які підтримують інноваційну діяльність і надають послуги у консультуванні та передачі технологій. Разом з тим, її інноваційний сектор характеризується нерозвиненістю мережі інституцій, які його фінансують; пасивною є участь науково-дослідних установ в процесі комерціалізації технологій; низька частка фінансування підприємствами науково-дослідних робіт.

Досвід ЄС щодо створення єдиного інноваційного простору є надзвичайно важливим для становлення та розвитку національної інноваційної системи та її інтеграції у світовий науково-технічний простір. Формування спільного інноваційного простору стало можливим завдяки створенню національних інноваційних систем, що базується на відповідній державній політиці та законодавстві, яке забезпечує розвиток економіки європейських країн за рахунок підвищення ефективності використання науково-технічного потенціалу шляхом прискореного створення та швидкої комерціалізації інноваційної продукції.

У контексті глобальних економічних процесів значно зростає необхідність розробки ефективних стратегій інноваційного розвитку для досягнення конкурентоспроможності економіки. В регіонах ЄС розробка стратегій інноваційного розвитку сприяла підвищенню значення інновації на політичному рівні, створенню тривалого партнерства між ключовими регіональними інституціями, які працюють у сфері інновацій (утворюють регіональну систему інновацій) і підприємствами, а також розвитку інноваційної культури. Регіональні інноваційні програми отримують підтримку з структурного фонду ЄС в рамках спеціальної програми Regional Programmes of Innovative Action. В рамках Європейського фонду регіонального розвитку фінансується також програма INTERREG III. Одним із компонентів цієї програми є компонент міжрегіональної співпраці INTERREG III C.

Слід зазначити, що починаючи з 2007 року підтримка інноваційної діяльності в Польщі відбувається відповідно до Регіональних операційних програм, які передбачають розподіл коштів з фондів ЄС між воєводствами, а також операційних програм «Інноваційна економіка», «Людський капітал», «Інфраструктура і середовище», «Розвиток східної Польщі», «Технічна допомога», «Розробник інновацій». Метою останньої є підтримка патентування винаходів науковими установами і сприяння інноваційному підприємництву в освітній та науковій сфері [11].

Регіони Великобританії також мають власну інноваційну стратегію й активно приймають участь в інноваційних програмах ЄС. Головна роль в цьому напрямі діяльності відводиться Мережі інноваційних регіонів (Forum of Innovation Regions) та локальній мережі центрів по розповсюдженню інновацій (Innovation Relay Centres – IRC). Центри по розповсюдженню інновацій отримують допомогу від Єврокомісії з виробництва і мають статус незалежних консультативних організацій в галузі технологій та бізнесу.

Підсумовуючи вище наведене відзначимо, що у даний час всі високорозвинуті країни світу переходять до нової стратегії стимулювання інновацій, яка передбачає збільшення витрат на НДДКР, створення єдиного наукового і інноваційного простору, розширення горизонтальної і вертикальної координації інноваційної діяльності та посилення ролі регіональної інноваційної політики. Досвід стимулювання інтеграційних процесів направлений на посилення конкурентних позицій на світових ринках сучасних технологій може бути корисним і для інших країн світу.

Література:

1. Кривоус В. Державна підтримка інновацій у постіндустріальних країнах / В. Кривоус // Вісник ТДЕУ. – 2006. – №2. – с.22-26
2. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент : [учеб. для студентов вузов обучающ. по экон. и техн. спец. и направлениям] / Р.А. Фатхутдинов. – [2-е изд.]. – М.: Бизнес-шк.: Интел-Синтез, 2000. – 624 с.
3. Кулик В. Стимулювання інноваційної діяльності / В. Кулик // Фінанси України. – 2003. – №11. – с.81-90.
4. Кривоус В. Міжнародні аспекти державної інноваційної політики / В. Кривоус // Наука молода. – 2005. – №4. – с. 75-76.
5. Ситнік В. Сучасна політика ЄС у сфері наукової діяльності [Електронний ресурс] / В. Ситнік. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May08/02.htm>

6. Polityka innowacja w Polsce, jako jeden z czynników poprawy konkurencyjności gospodarki [Elektronowy resours]. – Reżim dostępu: // www.mgip.gov.pl/GOSPODARKA/innowacyjnośc.htm
7. Statistisches Bundesamt, SV // Wissens chafts statistic GmbH. – №3. – 2006.
8. Белов В.Н. К вопросу о российской инновационной политике. Зарубежный опыт / В.Н. Белов // Инновационная политика и инновационный бизнес в России: Аналитический вестник. – № 5 (146). – М., 2007. – с. 19-22.
9. Мещерякова О.В. Налоговые системы развитых стран мира : [справочник] / О.В. Мещерякова. – М.: Фонд “Правовая культура”, 1995. – 240с.
10. Квардакова С.В. Поддержка малого инновационного предпринимательства за рубежом: опыт отдельных стран / С.В. Квардакова // Белорусская экономика: анализ, прогноз, регулирование. – 1998. – № 9. – С.34-40.
11. Полякова Ю. Перспективи участі реготів у формуванні національної інноваційної системи в умовах глобалізації / Ю. Полякова , І. Бабець // Регіональна економіка. – 2006. – №3. – С.96-102.

СЕКЦІЯ II. МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА: ЦІННОСТІ ТА НОРМИ

Андрусишин Наталія Іванівна

Інститут регіональних досліджень НАН України

НОРМИ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ ТА ОЦІНКА ЇХ ВПЛИВУ НА ПОЯВУ ДЕВІАНТНИХ ВЧИНКІВ

Молоде покоління, перебуваючи у стані формування та самоутвердження життєвих позицій, виступає одним із найактивніших продуцентів нових ідей та цінностей, що вносять зміни у всі суспільні процеси і життя країни в цілому. Характерним для нього є засвоєння існуючих соціальних норм, установок та зразків поведінки, надання їм нового змісту та перенесення у майбутнє. Таким чином, засвоєні у підлітковому віці здібності, навички та якості, незадовго стають характеристиками основної рушійної сили прогресу країни.

Стійкі норми поведінки, цілі та цінності життя, риси характеру і способи емоційного реагування, які надалі, в основному визначають життя дорослої людини, її фізичне і психічне здоров'я, суспільна і особиста зрілість формуються у підлітковому віці – періоді життя переходу від дитинства до юності або до дорослості, що продовжується 4-5 років (від 12 до 17 календарних років життя) і характеризується вагомими змінами у всіх сферах життєдіяльності дитини [3]. Він у більшій мірі визначає їх подальший екуменічний, сімейно-побутовий, соціальний, економічний, політичний і етнічно-культурний розвиток [4, 72-73]. В свою чергу прогалини виховання у майбутньому несуть загрозу появи колосальних демографічних, економічних, соціально-культурних та інших суспільних втрат.

Метою даного дослідження є вивчення та оцінювання впливу норм поведінки підлітка на появу та частоту певних видів девіантної поведінки. Її досягнення слугує вирішенню наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень попередження поширення девіантної поведінки молоді з метою профілактики викликаних нею суспільних втрат.

При цьому девіантна поведінка молоді отожднюється із конкретними вчинками особи молодого віку (суб'єкта суспільних відносин), які не відповідають офіційно встановленим та фактично існуючим у суспільстві нормам (зразкам, правилам) поведінки. Вона трактується як система взаємопов'язаних дій індивідів чи груп людей молодого віку (15-35 років), що призводять до втрат людського капіталу та потенціалу людського розвитку [1, 6]. З метою уникнення неточностей, а також проведення ґрунтовного аналізу розглядаються основні види девіантної поведінки (антисоціальна, асоціальна та аутодеструктивна), а саме на прикладі наступних вчинків та поступків: крадіжки, хуліганство, застосування фізичної сили до іншого (бійки), втеча з дому, ранні статеві стосунки (до 17 років), тютюнопаління, вживання спиртних напоїв, вживання наркотиків.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, соціології, соціальної економіки, дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених з питань девіантної поведінки молоді. У процесі роботи використовувалась низка підходів і методів, серед яких: міждисциплінарний, системний, графічний, метод соціологічного спостереження, статистичні та математичні методи.

Інформаційною базою слугували результати власного соціологічного опитування підлітків м. Львова, яке проводилось за спеціально-розробленою методикою зі збереженням багатоступеневості та репрезентативності вибірки, сформованої на основі даних про рейтингові оцінки навчальних закладів та принципів формування навчальних класів. Основоположим у методиці проведення спостереження було: по-перше анонімність респондентів; по-друге заповнення анкет супроводжувалось поясненням незнайомою дітям людиною, без присутності вчителя. В результаті, анкетування охопило 1240 дітей (47,5% хлопців та 52,5% дівчат) підліткового та старшого підліткового віку (від 13 до 17 років). Обробка анкет була здійснена за допомогою спеціального програмного забезпечення (пакет SPSS).

Результати спостереження засвідчили беззаперечну важливість таких вічних цінностей життя як щастя, здоров'я, чесність і порядність. На запитання – Яка для тебе головна ціль в житті? – від 65% до 68% респондентів у різних вікових групах вибрали відповіді «бути щасливим» чи «створити щасливу сім'ю». Молодші респонденти (12-13 р.) частіше ціллю свого життя визначають – «бути здоровим» (68,8%), «бути порядною та чесною людиною» (49,4%), «добре закінчити школу» (36,5%), «заробляти багато грошей» (32,7%), «мати цікаву роботу» (30%). Учні 9 – 11 класів (14 – 17 р.), маючи дещо ширший перелік цілей життя, виділяли головними: «здоров'я» (41,6%), «зробити кар'єру» (41,3%), «отримати добру освіту» (28,9%), «мати хороших надійних друзів» (28,4%), «знайти кохання» (25,4%). Варто зауважити, що з віком деякі цілі життя стають менш важливими, інші навпаки набувають більшої цінності. Так, з досягненням віку більшою цінністю для підлітків є «зробити кар'єра» – визначає 37% респондентів віком 15 р.; 39,9% – 16 р.; 50% – 17 р. Навпаки, зменшується цінність «бути здоровим» (з 45% у віці 15 р. до 43,5% і 37% відповідно у віці 16 і 17 р.), «стати порядною та чесною людиною» (з 16,7% у віці 14 р. до 13,5%; 10,7% і 8,7% відповідно у віці 15; 16 і 17 р.). Також, з досягненням старшого віку

респонденти менше ставлять перед собою ціль – «жити для власного задоволення» (з 7,3% у 14 років, до 6%; 5,8% і 5,4% у 15; 16 і 17 років).

У подальшому житті, досягнення своїх життєвих цілей підлітки пов'язують здебільшого з власними силами та зусиллями. Так, 86% опитаних вважає, що досягнення їхніх цілей залежить в першу чергу від них самих і зусиль, які вони на це покладають, 44,4% – від їх знань і рівня освіти, 10,5% – від щасливого випадку, 7,9% – від батьків і їх можливостей та 6,7% – від соціально-економічної ситуації в країні. Віра у власні сили та знання зменшується у дітей з досягненням старшого віку, вони навпаки більше відчують залежність їхнього життя від щасливого випадку та соціально-економічної ситуації в країні.

У підлітковому віці під дією різних чинників на етапі становлення та переходу у фундаментальні основи світосприйняття зазнають трансформацій також норми поведінки особи – зразки стандарти та правила. Для їх визначення в анкеті було запропоновано самостійно оцінити своє ставлення до основних поведінкових проявів, які віднесені нами до девіантних вчинків. Опитувані могли оцінювати своє ставлення до певної дії наступним чином – схвалюють, не схвалюють чи допускають у деяких випадках (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл ставлення учнів Львівських шкіл до основних проявів девіантної поведінки

	Схвалюю	Не схвалюю	Допускаю в деяких випадках
Вживання наркотиків	0,8	96,0	3,2
Вбивство	1,1	96,0	2,9
Самогубство	1,0	95,1	4,0
Проституція	3,7	90,5	5,9
Крадіжки	1,1	84,9	14,0
Втеча з дому	2,2	82,2	15,6
Азартні ігри на гроші	4,4	80,6	14,9
Хуліганство	4,9	72,5	22,5
Куріння цигарок	8,1	71,3	20,6
Образа	4,4	56,0	39,5
Ранні статеві стосунки (до 17 років)	19,2	52,9	27,9
Застосування фізичної сили до іншого	9,8	47,0	43,2
Вживання спиртних напоїв	11,4	34,1	54,4

Переважаюча більшість опитаних осуджують злочинні дії, вживання наркотиків, проституцію, самогубство (не схвалює більше 90% респондентів). Також „поганими вчинками” для молодих людей є втеча з дому, азартні ігри на гроші, крадіжки (не схвалюють 80-90% респондентів). Більше половини учнів не осуджує вживання спиртних напоїв та застосування фізичної сили до іншого. Ці дії можуть вважатися „нормальними” або відповідати стандартам поведінки для сучасного молодіжного середовища. Варта зазначити, що прийнятні поведінкові прояви підлітків, безпосередньо впливають на їх процеси мислення, характер дії, а також виконують функції упорядкування, диференціації та інтеграції відносин між окремими людьми [5, 76]. Дії, що не схвалює менше ніж 75% але більше половини опитаних – вчинки, до яких ставлення змінюється чи може змінитися при наявності сприятливих умов. До них відносяться: ранні статеві стосунки, образа, тютюнопаління, хуліганство.

Ставлення респондентів до вибраних девіантних проявів тісно пов'язане з частотою та появою таких вчинків у їхньому житті. Загалом, за результатами опитування, найменш поширеними девіантними проявами у поведінці школярів є вживання наркотиків, втеча з дому, крадіжки та азартні ігри на гроші. Найбільш поширеними є образа, вживання спиртних напоїв та застосування фізичної сили до іншого. Таким чином, частіше появляються у поведінці підлітків ті види девіантних проявів, які у системі ціннісних орієнтацій частіше акцептуються, як “нормальні” (стандартні). Стосовно залежності появи розглядуваних дій у поведінці респондентів від їх віку, девіантні прояви можна згрупувати у три групи відносно до частоти їх появи, яка з віком опитуваних:

- зростає (вживання спиртних напоїв, тютюнопаління, ранні статеві стосунки);
- зменшується (крадіжки, хуліганство, застосування фізичної сили до іншого);
- не змінюється (втеча з дому, вживання наркотиків).

Використовуючи спеціальні коефіцієнти спряженості Чупрова та Лямбда-Гудмана [6] визначено взаємозв'язок та силу впливу основних чинників на формування появи антисоціальних вчинків у поведінці

підлітків. Значення коефіцієнта коливається в межах від 0 (сила впливу відсутня) до 1 (сто відсоткова ймовірність появи вчинку у поведінці).

Встановлено, що поява (як і частота появи) окремих відібраних для дослідження девіантних вчинків у поведінці підлітків залежить від факторів, які характеризуються відмінною за силою впливу дією. Зупинимось конкретніше на висвітленні аналізу формування та присутності у поведінці підлітків кожного з відібраних девіантних вчинків.

Вживання спиртних напоїв є достатньо поширеним явищем у молодіжному середовищі, що, за ціннісними орієнтаціями школярів, на відміну від медичних, соціальних та правових норм, не відноситься до виду девіантної поведінки. Хоча б один раз на тиждень спиртні напої вживає 17,1% респондентів у віці 13-14 років; і 25,8% у віці 17 років (19,2% і 24,7% відповідно у віці 15 та 16 років). Не вживає алкогольні напої лише третина опитаних. Причому із дорослішанням їх відсоток значно зменшується. Хлопці у 2 рази більше ніж дівчата вживають алкогольні напої частіше ніж 1-2 рази в тиждень. Але частка тих школярів, які взагалі не вживають алкогольні напої як у числі хлопців так у числі дівчат майже однакова для учнів 9-11 класів.

Загалом встановлено, що часто (більше 2 раз в тиждень) алкогольні напої вживає 7,3% респондентів, інколи – 69,5% та взагалі не вживає – 23,2%. Виявлено, що на вживання та частоту прийомів спиртних напоїв підлітками впливають: ціннісні орієнтації та головна ціль в житті; склад та фінансове становище сім'ї в якій виховується дитина; характерний спосіб проведення вільного часу, зацікавлення та позашкільні заняття; віра в Бога, приналежність до релігійних шкіл та осередків; рівень задоволеності підлітків своїми умовами життєдіяльності та складовими життя.

Серед опитуваних, у числі тих, які головною ціллю в своєму житті вважають – «стати порядно та чесною людиною» є найбільша частка (37,2%), тих які взагалі не вживають спиртного. У числі тих, які вважають своєю головною життєвою ціллю «бути здоровим» – часто живає спиртное 5,3% і взагалі не вживає – 27,5%. Проте серед опитуваних, які обрали ціль «жити для власного задоволення» 21,1% вживає алкоголь часто, 13,2 – взагалі не вживає. Частіше ніж двічі в тиждень вживає алкоголь 6,0% респондентів із повних сімей та 14%, із числа тих, які виховуються у неповних сім'ях (з матір'ю або батьком). Вживання спиртних напоїв більш ніж у 2 рази вище серед підлітків з сімей, у яких фінансового забезпечення вистачає лише на найнеобхідніші товари та продукти харчування, ніж серед дітей із «дуже добрим» (на їх думку) фінансовим становищем. Серед респондентів, які вважають свою сім'ю щасливою – взагалі не вживає алкогольні напої – 28%, тоді як їх серед тих які так не можуть назвати свою сім'ю – 15% (відповідно вживають - 6,2% та 15%). Серед підлітків, які вірять в Бога та регулярно ходять до церкви, не вживають спиртні напої 30% опитаних, часто вживають - 4,9%. Тоді, як серед підлітків, які мають сумніви щодо існування Бога їх частка становить 16% та 20% - відповідно. Значно більша частка споживачів алкогольних напоїв серед респондентів із низьким рівнем задоволеності своїх умов життєдіяльності та складовими життя. Хоча цей факт, можна розглядати як наслідок девіантної поведінки, оскільки існує чимало підтверджень впливу алкоголю на психоемоційний стан підлітка.

Використовуючи значення розрахункових коефіцієнтів Лямда-Гудмана, визначено силу впливу кожного індивідуального чинника на формування вживання спиртних напоїв. Виявлено, що на появу та частоту вживання алкоголю підлітками найбільшу силу впливу мають: неосудне ставлення до вживання спиртних напоїв (0,72), сімейне благополуччя (0,2), проведення вільного часу (0,18), ціннісні орієнтації (0,17), поява втечі з дому та геймблінгу в поведінці (0,16), віра в Бога та відвідування релігійних шкіл і занять (0,12), поява антисоціальної поведінки (0,1).

Подібно до вживання алкогольних напоїв, частота тютюнопаління підлітків різних вікових категорій оцінюється ними по різному. Якщо під частим тютюнопалінням у своїй поведінці учні 8-х класів розуміють паління 1-2 і більше цигарок в тиждень, то учні старших класів – 7 і більше викурених цигарок в тиждень. Швидше «знайомляться» із цигарками – хлопці, їх частка серед тих, що курять школярів переважно більша. Проте ріст тютюнопаління у поведінці дівчат віком 14-16 років, перевищує відповідний показник для хлопців у 1,6 рази і ще до закінчення школи, цигарки палять майже в однаковій мірі як дівчата так і хлопці. Частка респондентів, які взагалі не палять, значно зменшується з їх віком і коливається в межах від 70% серед учнів 8-их класів до 54,5% серед випускників 11-их класів. У загальній чисельності опитуваних курці становлять 35,7%.

В результаті аналізу чинників появи тютюнопаління у поведінці підлітків виявлено, що частка курців значно вища (у 2,1 раз) серед учнів тих навчальних закладів, які у рейтингу шкіл м. Львова займають нижчі сходинки ніж серед учнів «кращих» шкіл. Найменші частки респондентів-курців серед підлітків, які головною ціллю в житті мають: «здобути цікаву професію» (23,9%), «бути здоровим» (31,3%). Найбільші - серед тих, що мають більш не обов'язкові цілі – «заробити багато грошей» (53,2%), «жити для власного задоволення» (47,4%). Простежено чіткий взаємозв'язок частоти появи тютюнопаління у поведінці опитуваних із людськими якостями, які для них є найважливішими. Так, частка курців серед опитуваних, які у людях цінують перш за все обов'язковість становить 16%, доброта – 27,5%, чесність – 29,3%, краса – 46,3%, сила – 53,8%. Менша розповсюдженість тютюнопаління серед дітей із бідніших сімей, хоча частота тютюнопаління респондентів відчутно зменшується із ростом їх оцінки фінансового становища своєї сім'ї. Найактивніші курці – респонденти із середньо фінансово забезпечених сімей. Найвища частка активних курців серед дітей, які не виховуються з батьками, або у неповних сім'ях. Поширеність тютюнопаління серед дітей, що виховуються у повних сім'ях складає 35%, у неповних з матір'ю – 40%, неповних з батьком – 47% та з іншими родичами – 50%. Як і всі інші види девіантної поведінки тютюнопаління корелює зі способом проведення вільного часу – найбільша поширеність серед респондентів,

які відпочивають нічого не роблячи, байдикуючи (48%) і граючи у комп'ютерні ігри (41%), найменша – серед тих, що майже не мають вільного часу (18%), або проводять його у сімейному колі (27%), допомагають по дому (31%). На відміну від вживання спиртних напоїв, тютюнопаління мало корелює із наявністю та видом додаткових занять респондентів. Серед опитаних, які вірять в Бога та регулярно ходять до церкви, курить цигарки 28,1% підлітків, у тому числі часто – 5,4%. Тоді, як серед підлітків, які мають сумніви щодо існування Бога частка курців становить 50% та 20% – відповідно. Найменша частка курців (15%), за результатами проведеного аналізу, серед респондентів, які належать до церковного хору, відвідують заняття при церкві, тощо.

За коефіцієнтами спряженості виявлено, що найсильніше на формування тютюнопаління підлітка впливають: бажання спробувати курити цигарки (0,9) проведення вільного часу, відвідуваність позашкільних занять (0,31), неосудне ставлення до тютюнопаління (0,29), поява асоціальної поведінки (0,27), ціннісні орієнтації (0,22), склад сім'ї (0,2), поява гемблінгу в поведінці (0,2), ставлення до суїцидальної поведінки (0,13), поява антисоціальної поведінки (0,09), зниження рівня знань (0,09).

Ранні статеві стосунки. За результатами проведеного нами опитування, виявлено, що близько 22% респондентів віком 15-17 р. мають статеві стосунки. Проте для уникнення помилкових результатів, для аналізу були включені відповіді опитаних віком 16-17 р. В результаті нього було виявлено, що ранні статеві стосунки мало корелюють із вище розглядуваними факторами, а їх поширення швидше може розцінюватися як ознака дорослішання підлітків. Найбільш поширеними статеві стосунки у школярів є серед переможців спортивних конкурсів, членів молодіжних організацій. Найменш поширеними серед учнів гімназій, відмінників, респондентів, що більше часу проводять з батьками, найбільше їм довіряють. Основним фактором, що впливає на появу відповідних стосунків серед опитуваних є їх ставлення до ранніх статевих стосунків. Зауважено, що між поширенням у поведінці старшокласників статевих стосунків та деякими девіантними проявами поведінки (тютюнопаління, вживання наркотиків, втеча з дому, хуліганство) існує взаємозв'язок:

Аналіз появи антисоціальної поведінки молоді передбачав виявлення основних чинників впливу на формування застосування фізичної сили до іншого, крадіжок та хуліганства. Найменш поширеними у поведінці підлітків, за даними опитування є крадіжки. Імовірність появи крадіжки у поведінці неповнолітнього складала 12,7% (19% - хлопців, 7% - дівчат). Найпоширенішим – застосування фізичної сили до іншого. У бійки із числа опитаних встряває 82,3% юнаків та 41,8% дівчат. У середньому до загальної кількості опитаних, фізичну силу до іншого застосовує 61,1% учнів 9 – 11 класів. Основними факторами, які впливають на появу та частоту застосування фізичної сили до іншого у поведінці школярів, подібно як і інших видів девіантної поведінки, є: ставлення до девіантних дій в цілому, їх поява у поведінці, ставлення до застосування фізичної сили, ціннісні орієнтації, виховання, проведення вільного часу, сфера інтересів, віра в Бога. Хуліганство трапляється у поведінці 44,6% респондентів (59% - хлопців, 32% - дівчат). На його появу найбільший вплив має фактор “проведення вільного часу та сфера інтересів”

Поява антисоціальної поведінки у підлітка залежить від таких традиційних факторів, як ціннісні орієнтації, склад та фінансове становище сім'ї, у якій він виховується, особливості виховання, найближче оточення, проведення вільного часу, віра в Бога тощо. Разом з тим не можна скидати з рахунку й новітні фактори, пов'язані з інформаційною революцією. Мова йде про “комп'ютерно-ігрову залежність підлітків”, або поширюваність гемблінгу, як різновиду адиктивної поведінки.

За відповідними значеннями коефіцієнтів спряженості, виявлено, що найбільшу силу впливу на появу антисоціальної поведінки має неосудне ставлення таких дій (0,8) та вчинків інших видів девіантної поведінки (0,2), поява гемблінгу (0,57), неможливість школярів відвідувати додаткові заняття (гуртки) через відсутність фінансових можливостей у їх батьків (0,46), поява адиктивної поведінки (0,32), сумнівність щодо існування Бога та не підтримування релігійних обрядів (0,26), рівень духовного та матеріального благополуччя сім'ї (0,2).

Переважаюча більшість респондентів (94%) не схвалює бродяжництво та втечу з дому в поведінці. Решта – допускає у деяких випадках. Проте 9,1% опитаних школярів обдумували свою можливу втечу з дому, протягом останнього року життя 4,3% респондентів вже реалізовували такі наміри, з них 3% не повертались додому 2 і більше днів. Цікавим є той факт, що бажання втекти з дому частіше мають дівчата, проте юнаки на такі кроки відважуються частіше. Так, мали бажання втекти з дому 11% дівчат та 6,5% хлопців, вже здійснювали такі бажання 3,9% дівчат та 4,8% хлопців; не приходили додому 2 і більше днів відповідно 2,1% й 4,1% респондентів. Найвища імовірність появи ризику асоціальної поведінки у неповнолітніх віком 14-16 років. Основними факторами, які детермінують її появу в підлітковому середовищі є сімейна благополучність (склад сім'ї, відносини з батьками, фінансове забезпечення), віра в Бога, основна ціль в житті. Найбільшу силу впливу на появу асоціальної поведінки має неосудне ставлення таких дій (0,67), ціннісні орієнтації (0,58), неможливість відвідування додаткових занять через неможливість їх оплати (0,56), сумнівність щодо існування Бога та не підтримування релігійних обрядів (0,36), склад сім'ї (0,29).

Також більшість школярів (95,1%) не схвалює суїцидальної поведінки, причому такі наміри впродовж останнього року життя мали 4,9% респондентів. Цікаво, що частка юнаків більша серед осіб які допускають самогубні дії у деяких випадках, проте серед тих які мали подібні наміри чи бажання – менша, що практично відрізняє цей вид від інших девіантних вчинків. За значеннями коефіцієнта Лямбда-Гудмана найбільшу силу впливу на появу думок та намірів щодо самогубства має сумнівність щодо існування Бога та не підтримування релігійних обрядів (0,42), склад та фінансове становище сім'ї (0,12), незадоволеність відносинами з батьками (0,09), результатами навчання (0,1), можливістю відпочинку (0,09). Вплив появи думок та намірів щодо

самогубства на формування індивідуального потенціалу відображається найсильніше у появі бажання спричинити комусь зло (0,24), появі антисоціальної поведінки (0,11), зниження рівня знань (0,09).

Вживання наркотиків. За результатами всеукраїнського соціологічного опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин молода людина, як правило, наважується на першу спробу наркотичної речовини у 14-16 років, тобто в період свідомої соціалізації, коли дитина перетворюється на дорослу самостійну людину. [2, 51]. Абсолютна більшість респондентів м. Львова не схвалює вживання наркотиків (96%), допускає їх вживання у деяких випадках 3,2%. Вже пробували наркотичні речовини приблизно 2,7% опитаних (1,5% серед учнів 8 класів, 3% - 9-11 класів). Причому, вживали психоактивні речовини, як ті, що схвалюють так і ті, що не схвалюють їх вживання. У числі опитаних, які інколи вживають наркотичні речовини 8,7% - схвалюють це, 56,5% не схвалюють і 34,8% - допускають у деяких випадках. Цікаво, що вживали наркотики хлопці і дівчата майже в однаковій мірі, серед споживачів 52,6% - хлопці, 47,7% - дівчата. У цьому аспекті особливою групою ризику є підлітки для яких наркотичні речовини є цікавинкою, а їх вживання – ознака розкомплектованості, хорошого відпочинку, дорослості. Одержані нами дані свідчать про те, що молоді люди у великій мірі вживають наркотики під впливом іншої людини (групи людей), яка їх і „частує”. Певна частка дітей, після першого чи кількох разового споживання наркотика, не виявляє більше інтересу до нього. Так 1,8% респондентів вже знайомі з наркотиками і у них не виникає більше бажань їх вживати. Частка споживачів наркотиків, як і тих, що допускають вживання наркотичних речовин і тих, що мають думки та бажання щодо їх спроби зростає серед учнів у віці 13-16 років, і зменшується серед учнів у віці 16-17 років.

На вживання наркотичних речовин респондентів, найбільший вплив має ціннісні орієнтації підлітка (0,4) та склад сім'ї в якій він виховується підліток (0,28). Не менш важливим є вплив а також доступність до наркотичних речовин (0,52), неосудне ставлення до вживання наркотиків (0,45), поява та частота тютюнопаління (0,04).

Проведений детальний аналіз факторів поширення девіантної поведінки підлітків дає змогу сформулювати найголовніші результати дослідження. Виявлено, що на формування кожного з видів даної поведінки практично впливає все середовище життєдіяльності підлітка, умови життя, виховання і навчання, способи самореалізації, можливості реалізації тощо. На появу антисоціальної поведінки молоді вагомий вплив виявляють: соціальні фактори (умови виховання, соціальні групи приналежності, ціннісні орієнтації, спосіб проведення вільного часу тощо), економічні (рівень матеріального забезпечення, фінансові можливості задоволення потреб тощо). Поява асоціальної поведінки детермінується в основному соціально-економічними та психологічними факторами. Найвагомішу роль у появі втечі з дому підлітків відіграють рівень благополучності сім'ї, в якій виховується підліток, ціннісні орієнтації тощо). На формування мотивів суїцидальної поведінки найбільшу силу впливу мають соціальні та психологічні фактори, а саме: сумнівність щодо існуванні Бога, не підтримування традиційних релігійних обрядів; рівень задоволеності складовими життя тощо. На появу та частоту вчинків адиктивного типу поведінки впливають соціально-економічні, біологічні та психологічні фактори. Проте беззаперечно найбільшу силу впливу на формування досліджуваної поведінки мають ціннісні орієнтації та поведінкові норми, а точніше ідентифікація особою певного вчинку як норми. Позитивне ставлення до певного вчинку практично визначає його появу у поведінці, хоча б епізодичну, оскільки імовірність появи конкретної поведінки в такому разі коливається в межах від 50 до 86%. При цьому, слід зазначити, що схвальне ставлення підлітка до одного виду девіантної поведінки впливає як на укладення такого ставлення до інших видів так і на саму їх появу. З іншої сторони поява одного виду девіантних вчинків у поведінці підлітка, як правило, формує неосудне ставлення до інших видів девіантної поведінки та впливає на здійснення таких дій. Так, антисоціальна поведінка проковує появу адиктивної поведінки з імовірністю 0,33, асоціальної – 0,02. Асоціальна поведінка підлітків з імовірністю 0,26 викликає адиктивну поведінку.

Проведений аналіз підтверджує, що проблема виховання молоді – це складна багатозначна задача. Від ефективності її вирішення залежить якість життя не лише окремого регіону, але й країни в цілому, а отже улагоджена виховна усіх виховних інституцій між собою та суспільства є запорукою успіху, розвитку країни та її впевнене майбутнє.

Література:

1. Андрусин Н.І. Соціально-економічні наслідки девіантної поведінки молоді та механізм їх профілактики автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.07 «демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» // Н.І.Андрусин – Львів, 2010 – 20 с.
2. Динаміка поширення тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської молоді України: 1995, 1999, 2003 роки/ О.М. Балакірева, О.О. Яременко, О.З.Артюх та ін. – К.: Державний інститут сім'ї та молоді, 2003. – 174 с.
3. Невмержицька О. Особливості формування впливу ТБ на становлення ціннісних орієнтацій підлітків // Молодіжна політика: проблеми і перспективи // Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (Дрогобич, 10 – 11 березня 2006 року). – Дрогобич: ДДПУ, 2006. – Ст. 91-96.
4. Павловський В.В. Основи ювентології: монографія / В.В. Павловський. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 208 с.
5. Романів Т. Соціальні норми і цінності, як сукупні чинники активності молоді // Молодіжна політика: проблеми і перспективи // Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (Дрогобич, 10 – 11 березня 2006 року). – Дрогобич: ДДПУ, 2006. – Ст. 75 – 77

6. Статистика: навч. пос. / [С. О. Матковський, Л.І. Гальків, О. С. Гринькевич, О.З. Сорочак]. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2009. – 430 с.

БЛІХАР МИРОСЛАВА ПЕТРІВНА

Львівський національний університет ім. І. Франка

ДУХОВНІСТЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЯК ДОМІНАНТА УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЄТВОРЕННЯ

Сьогодні багато дослідників і релігійного, і духовного, і наукового напрямів говорять про наближення духовної ери – епохи духовної єдності і любові, переваги духовних цінностей над матеріальними, розкриття і розвитку духовного потенціалу людини і людства. І тому все, що пов'язане з феноменом «духовність» викликає надзвичайний інтерес серед вчених різних галузей науки, богословів, езотериків тощо.

Поняття «духовність», з одного боку, стає предметом наукових досліджень, все більше набуває міждисциплінарного статусу, а з іншого, – стає важливою складовою життя людини і суспільства. Змістовний аспект даної категорії надто широкий і багатозначний. Зміст поняття «духовність» пов'язують з питаннями хто така людина і яким є її істинне призначення, у чому полягає сенс її життя. Але найчастіше духовність пов'язують з тим, що стосується вищої сфери людської культури: мистецтва, науки, релігії до системи суспільних цінностей та ідеалів. Цей термін ми зустрічаємо майже у всіх сферах життєдіяльності, де його вживають в різних смислових контекстах: «духовна людина», «духовний потенціал людини», «духовна сутність людини», «духовне виховання», «формування духовності», «духовне життя людини», «духовний світ людини», «духовне відродження», «духовні потреби», «духовні цінності», «духовна культура» тощо [1, с. 86-87].

Поняття «духовність» має спільний корінь зі словами «дух», «душа», тобто щось надзвичайно легке, що вимагає обережного, уважного ставлення. Виникли ці поняття спочатку для позначення незрозумілих людині явищ природи. Протягом віків зміст цих понять збагачувався: від розуміння того, що дух – істота невизнана, добра чи зла, що перебуває в різних предметах та явищах природи, до використання його у психології як синоніма поняття «психіка». Дух – психічні здібності, мислення, свідомість, воля людини, а душа – визначення внутрішнього світу людини з її настроями, почуттями, переконаннями, переживаннями.

Отже, духовність – це сукупність психічних явищ, що характеризують внутрішній, суб'єктивний світ людини, основні риси культурної спрямованості особистості – її життєві інтереси, переконання, погляди, ідеали, ставлення до самої себе, до життя, інших людей, бажання, естетичні та моральні почуття [2, с. 86].

Тлумачний словник-довідник моральних та духовних понять і термінів [3] так визначає духовність – це індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших». Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе. З категорією духовність співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна тією мірою, якою вона задумується над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Духовність також виражається у зверненні людини до вищих цінностей, до ідеалу, у прагненні людини до досконалості.

Духовність – це інтеграція людини до вічних цінностей; це спосіб людського існування, системоутворююча функція якого є визначальною в єдиній структурі психофізіологічного і соціокультурного життя індивіда; це основа наступності поколінь, підтримки людського способу життя. Духовність – це специфічна людська якість, що характеризує мотивацію й сенс поведінки особистості. Духовність – позиція ціннісної свідомості, притаманна всім її формам – моральній, політичній, релігійній, естетичній, художній, але особливо значуща в сфері моральних відносин [4].

Сьогодні Україна переживає переломний період своєї історії. Але та ж історія свідчить, що у важкі часи свого розвитку цивілізоване людство завжди зверталося до моралі, духовності, вбачаючи саме в них реальний і, можливо, єдиний шлях свого виживання як нації. Складнощі й труднощі соціально-економічного й політичного розвитку держави боляче вразили нашу молодь. Серед значної частини підлітків та молоді поширюється бездуховність, примітивні соціальні запоти.

Падіння рівня духовності серед дітей та молоді пов'язується перш за все із різким зниженням рівня життя усього населення України, відсутністю соціальної захищеності, невпевненістю у завтрашньому дні. Тому сьогодні недостатньо політично ідентифікувати сили оновлення суспільства, з одного боку, й сили гальмування, – з іншого. Не менш важливо здійснити на державному рівні розмежування у самій системі цінностей, визначити духовні пріоритети, якими буде керуватися держава і в політичному житті, і в ідеології, і у вихованні своїх громадян.

Духовні основи суспільства – ідеологія, наука, мистецтво, освіта, інші сфери інтелекту людей – не лише відображення дійсності. Це й основа суспільної діяльності, яка може мобілізувати весь народ. Історію роблять люди – ця теза не підлягає сумніву, але з неї також випливає, що цілі, цінності, мотиви й бажання людей мають не лише духовне, а й практичне значення. Зміни в мисленні, в системі цінностей не локалізуються у духовному

житті, вони впливають на суспільну практик, для оновлення якої потрібен новий підхід, нова система цінностей, а відтак – і духовність та моральність. Отже, як бачимо, усе взаємопов'язане, і наше соціально-економічне життя також залежить від стану й перспектив розвитку духовності. Ось чому завдання формування духовності, моральності особистості – це завдання великої державної значущості. Воно повинно торкатися не лише школи, вузу, педагогів і вихователів, а й кожного громадянина України і в першу чергу політичних, державних, громадських діячів та державні органи, що покликані формувати державну політику [5, с.7-8].

З точки зору ціннісної детермінації виділяють традиційні (космогенні) та індустріальні (техногенні) цивілізації. Для «традиційних» цивілізацій помітною є залежність від природних умов життя. Ціннісним принципом функціонування таких цивілізацій є вірність традиції. У системі цінностей традиційного типу провідне місце буде займати розуміння природи як живого організму. Суттєвою рисою «техногенної» цивілізації є пошук та запровадження новітніх технологій. Новим після традиційного та техногенного етапів можна назвати етап на базі «надлокальних цінностей». Такі цінності корелюються з поширеним комплексом духовних знань, що виробляються людством для уникнення обособленості локальних цивілізацій. Тобто пріоритетом третього періоду виступає духовність, що фіксується світовою структурою.

Духовна складова пронизує все, що пов'язане з людиною та культурою. Лише завдяки духовній енергії людство може витримувати перевагою від соціоінформаційних інноваційних технологій. Важливо зрозуміти, що людству більше нема на що розраховувати, крім сили духу [6, с. 138].

Загальновідомий факт, що Україна перебуває в кризовому стані. Але не будемо забувати, що криза має не лише негативні сторони. Кризовий стан – це також падіння, знецінення, девальвація старих цінностей, норм, правил і становлення нових; це позитивний, конструктивний період життя держави, й від того, як ми розпорядимося ним, як використаємо його для досить тривалого процесу формування нової духовності, нової моральності, залежить подальше існування нашої держави. Марні надії на те, що все влаштується само собою, що висока моральність і духовність переможуть з Божою допомогою, а державотворчий процес і далі відбуватиметься без визначеної мети, програми, напрямів, етапів, перспектив, без формування світоглядних орієнтацій громадян України. Головна ідея держави повинна стати могутнім фактором формування самосвідомості народу. В протилежному разі закон і мораль існують самі по собі, а життя буде йти за своїми правилами і законами, часто не сумісними з Конституцією.

Слід відзначити, що ідеологія, яка допоможе вивести Україну і її народ з глибокої кризи, сприятиме оновленню її духовності і моральності, є ідеологія гуманізму, що увібрала в себе, з одного боку, ідеали істини, добра, краси, а з іншого – ідеї демократії, свободи й права особистості, національного відродження, суверенітету [5, с. 9].

Треба відзначити, що підґрунтям духовної сфери життєдіяльності суспільства (народу, етносу, нації) є особисте духовне життя окремої людини (індивідуума) - соціального суб'єкта – як носія світу ідеального (сукупності ідей, поглядів, теорій, почуттів, уявлень). Отже, основу духовного життя становить індивідуальний духовний світ людини, її духовні цінності, світоглядні орієнтації. Разом з тим, духовний світ окремої людини, індивідуальності неможливий поза духовним життям суспільства. Тому духовне життя – це завжди діалектична єдність індивідуального і суспільного, яке функціонує як індивідуально-суспільне. Багатофазність духовного життя суспільства включає в себе такі складові: духовне виробництво, суспільна свідомість (розповсюдження, перетворення суспільних, індивідуальних ідей у внутрішній світ людини) і духовна культура.

Формування духовного життя – це складний процес становлення людини, він формується під впливом цілого ряду чинників:

1) Під впливом об'єктивних природних і соціальних умов, в яких живе людина. Вплив цих умов здійснюється на макро- і мікро- рівнях. Макрорівень – це система об'єктивних природних і соціальних умов (характер суспільного устрою, система економічних стосунків, державний лад тощо). Мікрорівень – це сфера безпосередньої взаємодії людини з навколишнім світом (сім'я, школа, вулиця, ринок, транспорт, навколишнє середовище).

2) Це цілеспрямована виховна дія на особу, яка також здійснюється на макро- і мікро-рівнях. Макрорівень – це державна система освіти, виховання, це засоби масової інформації тощо. Мікрорівень – це виховання в сім'ї, виховний вплив вулиці, спілкування молоді особистості у всіх сферах її безпосередньої життєдіяльності.

3) Самовиховання, самовдосконалення, самоконтроль.

Під впливом цих об'єктивних і суб'єктивних чинників відбувається процес формування духовного світу особистості. Отже, кожна молода людина, з одного боку, успадковує духовне багатство попередніх поколінь, їхні традиції, звичаї, мову, культуру; з іншого – проходить процес усвідомлення володіння цим духовним багатством та формування соціальної, етнічної або національної самоідентифікації. Останнє відбувається під впливом таких чинників, як соціальне середовище життєдіяльності молоді людини, культура, освіта, виховання та самовиховання. Оптимальне поєднання впливу цих факторів обумовлює становлення соціалізованої особистості. У цьому контексті вимальовується роль освіти і виховання, які мають збалансувати вплив означених факторів. Як зазначають дослідники, завдання сучасної освіти – поширення її впливу на розвиток духовної культури особистості (яка поєднує розум і душу), що в підсумку стає основою не тільки формування, а ствердження людини [7, с 56].

Духовна культура в особистісному плані виступає як духовність, яка є характеристикою особистості, може відповідати або не відповідати певному рівню сформованості духовної культури. Тому можна розглядати культуру як причетність людини до світу, який постійно розгортається перед нею в його безкінечній різноманітності [8, с. 25]

Але варто зауважити, що формування духовності молоді сьогодні набуває особливої актуальності, коли складності соціально-економічного і політичного розвитку країни накладають болючий відбиток на молодь. Засоби масової інформації та комунікації дедалі більше впливають на суспільство й особливо на молодь, пропагують насилля, зброю, силу, прищеплюють моральний конформізм і цинічно-гедоністичне ставлення до повсякдення.

У переважній більшості молодих людей, котрі заклопотані повсякденними проблемами і негараздами, спостерігається невисокий рівень культурних потреб, що реалізуються, як правило, епізодично і непослідовно. Культурні потреби і запити здебільшого зводяться до найбільш простих та невимогливих проявів, задоволення яких не потребує організаційних, інтелектуальних чи вольових зусиль (відвідування дискотек, клубних вечорів, перегляд телепрограм тощо). Водночас відвідування концертів класичної музики, музеїв, виставок, що потребує певного рівня духовної компетенції, не є поширеним способом проведення дозвілля. Відбувається утиск духовних джерел життя, звуження свідомості молоді. Матеріальна скрута, нестача коштів негативно позначаються на стані культури, зсувають культурні уподобання у бік спрощених за змістом і формою видів дозвілля. Втім, уже не слід очікувати, що покращення матеріальної ситуації автоматично сприятиме підвищенню духовних характеристик молоді.

Така ситуація призводить до відчуження дітей та молоді від моралі, спонукає їх до власних пошуків самореалізації, найчастіше в андеграундній субкультурі, і врешті-решт до певного заперечення духовності й моральності як суспільно і особистісно значущих феноменів. Ці процеси посилюються кризовим станом сучасної людини, яка перестає відігравати роль головного каналу долучення дитини до моральних начал і джерел розвитку моральності [7, с. 57].

Якщо говорити про пріоритети сучасної молоді, то, як видно з результатів ряду соціологічних досліджень, в умовах нинішньої трансформації в системі цінностей для більшості молоді стійким „базисом” існування тепер може бути тільки особисте життя й індивідуалістські цінності. Ці молоді люди, хоча і відносять на останнє місце цінність суспільно-корисної праці, політичної активності, але зберігають моральні підвалини, що регулюють особисте і сімейне життя. Але є частина молоді, яка взагалі залишилась без морального і соціального фундаменту свого життя і ні в що не вірить. Її ідеал – комфорт, добробут, задоволення будь-якою ціною. В умовах соціально-економічної кризи ця частина молоді може розглядатися як „втрачене покоління”. Але це – наслідок прийняття ціннісних орієнтацій, продиктованих реаліями нашого життя [9, с. 92]. Тому перед усіма соціальними інститутами сьогодні постає важливе завдання: визначити базові цінності, ідеали, норми, які слід покласти в основу формування духовного світу молодої людини, й шляхи, якими можна було б здійснити ці перетворення.

Саме тому в системі особистих надбань, які найбільшою мірою зумовлюють зміст і характер діяльності людини та її поведінки, особливе місце повинні займати духовні цінності. Практично всі дослідники проблеми цінностей приходять до того, що, по-перше, духовні цінності людини належать до найдієвіших чинників її поведінки у найширшому значенні цього слова і, по-друге, що духовна культура людини найповніше проявляється у її взаєминах з іншими людьми [10, с. 27].

Духовні цінності виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовираження. Особистість активно використовує їх для розв'язання не побутових, а насамперед смисложиттєвих проблем, пов'язаних з „вічними питаннями” людського існування. Якраз ієрархія духовних цінностей, з одного боку, не дозволяє особистості розчинитись в емпіричному бутті, втратити справжні сутнісні потенції, а з другого – дає можливість існувати й діяти вільно, тобто свідомо, цілеспрямовано, виходячи із самого себе.

Про духовну цінність можна говорити лише тоді, коли ставимо питання, заради чого здійснюється діяльність людини, або в чому сенс досягнення тих чи інших цілей, прагнень, намірів. Тому сфера духовних цінностей включає сенс життя, любові, добра, зла тощо, тобто сенс загальних моральних категорій. А коли це так, то людина завжди усвідомлює свої духовні цінності на противагу різного роду особистісним смислам (думкам), які далеко не завжди мають усвідомлений характер.

Духовні цінності – найважливіші складові елементи в структурі людської свідомості і самосвідомості. Вони обумовлюють специфічні сутнісні риси людини та її характеристики як особистості. Такі цінності об'єктивні за своєю природою, незалежні від людини, оскільки появилися в суспільстві ще до її народження. Поступово освоюючи духовні цінності, особа входить в суспільство. Вони стають її життєвими принципами і орієнтирами. З набуттям власного життєвого і соціального досвіду особа все більше включається в процес створення і розвитку духовних цінностей внаслідок різноманітної суспільно корисної діяльності. Система духовних цінностей орієнтує людину серед її культурного світу, надає можливість світоглядного самовизначення.

Сукупність специфічних духовних цінностей можна з певною метою класифікувати в соціологічному плані за видами духовної діяльності або ж, у гносеологічному аспекті, за формами суспільної свідомості: цінності знання, моральні цінності, естетичні, етнічні і т. д. Буття істинної духовної цінності, створеної колись вперше, може

продовжуватись довго, задовольняючи неперехідні духовні потреби нових поколінь людей. У духовному прогресі раніше створені цінності не заперечуються новими, вони продовжують існувати в своєму первісному вигляді або в трансформованому – в нових духовних цінностях. Більшість духовних якостей людини, що виявляються у всесвітньо-історичному досвіді, властиві соціальній природі людини як родової істоти [11, с. 83].

Отже, як бачимо, формування духовного світу особистості – це складне й комплексне завдання. Воно постало сьогодні як результат нових економічних, соціальних, політичних, культурних умов. Але питання духовності виникли й виростили не в ізольованому просторі – вони органічно пов'язані з прогресивними ідеями української культурологічної думки та думки різних країн світу, з надбаннями національної школи. Формування духовності молоді – це завдання всього суспільства, показник нашої зрілості, виваженості, поміркованості, дбайливого ставлення до нашого завтрашнього і майбутнього, бо саме молоді жити й працювати в незалежній державі.

Література:

1. Тюріна Т. Г. Феномен духовності особистості / Т. Г. Тюріна – Львів: Сполом, 2009. – 232 с.
2. Білик В. М. Формування духовної культури особистості спільними зусиллями сім'ї, школи та громадськості (II пол. XIX – поч. XX ст..) / В. М. Білик // Теорія та методика навчання та виховання: Збірник наукових праць / за ред. члена-кор. АПН України Г. В. Троцько – Харків: ХПУ. – 2000. – Вип.7. – с. 86-90
3. Тлумачний словник-довідник моральних та духовних понять і термінів [Уклад. О. А. Біда та ін.]. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. – 244 с.
4. Богданова Наталія Проблема формування духовної культури студентської молоді сучасної України [Електронний ресурс]: Донецький вісник НТШ. – Т. 24 Філософія. Суспільство. Педагогіка. – 2008. - Режим доступу: <http://experts.in.ua/baza/analitik/index.php>
5. Сухомлинська О. В. Що таке духовність сьогодні? / О. В. Сухомлинська // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). Зб. наук. праць. – Київ: Пед. думка, 2000. – Кн.І. – 340 с.
6. Кадієвська І. А. Гуманістичні цінності освіти в контексті глобалізації суспільства / І. А. Кадієвська – Одеса: Астропринт, 2010. – 176 с.
7. Гладковська О. О. Духовний світ сучасної української молоді / О. О. Гладковська // Тези Міжнародної наукової конференції «Духовність. Культура. Людина» Львів, 15-16 квітня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. – 174 с. – Режим доступу: http://lnu.edu.ua/faculty/Phil/tezy_dkl_2010.pdf
8. Гриньова В. М. Джерела формування духовної культури особистості / В. М. Гриньова // Теорія та методика навчання та виховання: Збірник наукових праць / за ред. члена-кор. АПН України Г. В. Троцько – Харків: ХПУ. – 2000. – Вип.7. – с. 25-34
9. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді / Н. Левковська // Політичний менеджмент. – 2006. - № 1 (16). – с. 85-93.
10. Будник О. І. Релігієзнавство і проблеми формування духовних цінностей молоді / О. І. Будник // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. Збірник. За заг. ред. Сухомлинської О. В.; АПН України. – К. 1997. – С. 25-27.
11. Чебан О. М. Національна свідомість в контексті духовних цінностей поліетнічного соціуму / О. М. Чебан // Перспективи. – 2001. - №4. – С. 82-86.

ГИЛЮН ОЛЕКСІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

КОЛІСНИК ЛАРИСА ОЛЕКСІЇВНА

*Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара
Державний вищий навчальний заклад «НГУ»*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН

Українське суспільство перебуває в стадії всеохоплюючих змін. У масовій свідомості вони призводять до зламу старих, звичних стереотипів мислення і поведінки людей, до трансформації традиційних і пошуку нових цінностей, надаючи особистості можливість самостійного самовизначення в ціннісних пріоритетах. Останнє є особливо важливим для молодого покоління, адже цінності молодих людей перебувають на стадії формування. Тому важливо визначити і зрозуміти, які саме цінності обирає сучасна українська молодь, студентство, зокрема.

Студенти є особливою соціокультурною спільнотою, яка корінним чином визначає перспективи розвитку країни. При загальній тенденції зменшення населення (особливо молоді) в Україні, кількість студентів з кінця XX століття у нас неспинно зростає. Так, якщо кількість учнів загальноосвітніх шкіл на початок 2009/10 навчального року в порівнянні з 2000/01 навчальним роком зменшилась на 33,5%, то кількість студентів зросла на 34,6% і склала 2 млн. 599 тис. (у вузах III-IV рівнів акредитації – 2,2 млн.) [1].

Таким чином, за нинішніх умов, коли вища освіта в Україні стала масовою, саме навчання у вищій школі забезпечує інституційну форму передачі суспільних цінностей переважній частині молодого покоління.

Суспільна цінність – це значущість явищ і предметів з точки зору їх відповідності чи невідповідності потребам суспільства, соціальних груп і особистості. Цінності існують як у вигляді колективних уявлень, так і суб'єктивних уподобань та переваг, вони є орієнтирами діяльності людини.

Ціннісні орієнтації - це відбиток у свідомості людини цінностей, визнаних нею в якості стратегічних життєвих цілей і загальних світоглядних орієнтирів. Ціннісні орієнтації визначають духовний стрижень особистості, виражають її ставлення до світу та самої себе, здійснюють вплив на спрямованість та зміст соціальної активності, сприяючи перетворенню культурних цінностей в стимули і мотиви практичної поведінки.

Для встановлення нинішнього стану та динаміки ціннісних орієнтацій студентів скористаємось результатами соціологічних досліджень, які проводились за нашою участю в Придніпровському регіоні. Під час вибіркового опитування, що проводилось в 2009 році в рамках реалізації Всеукраїнського комплексного дослідницького проекту „Студент XXI ст. Соціальний портрет на фоні суспільних трансформацій: українська інтерпретація” під загальним керівництвом В.І. Астахової, студентам п'яти вузів Дніпропетровська та Дніпродзержинська пропонувався перелік понад 30 цінностей, кожен з яких респонденти оцінювали за рівнем її важливості у власному житті.

Таблиця 1. Розподіл відповідей респондентів на питання: «Наскільки те, що перераховано нижче, є для Вас важливим в житті?» (у %).

Цінності	Дуже важливо	Важливо	Не визначились	Не важливо	Зовсім не важливо	Не відповіли
Здоров'я	83	5	3	2	3	4
Сімейне благополуччя	77	10	5	1	2	5
Справжні друзі	76	9	5	2	3	5
Впевненість у собі	75	14	3	1	2	5
Кохати і бути коханим	71	13	7	2	2	5
Самореалізація	66	19	7	1	2	5
Життя в мирному становищі	64	18	8	2	3	5
Хороша освіта	63	20	8	2	2	5
Хороша робота	62	22	6	2	3	5
Професія по душі	62	20	9	2	2	5
Улюблена справа	61	22	8	2	2	5
Власна захищеність	59	23	9	2	2	5
Вдосконалювати себе як особистість	57	25	9	2	2	5
Впевненість у завтрашньому дні	56	24	10	2	3	5
Власна незалежність	55	26	10	2	2	5
Кар'єра	54	25	11	3	2	5
Екологічна безпека	53	24	13	2	3	5
Власний спокій, відсутність хвилювань	47	30	12	3	2	6
Зароблені чесною працею гроші	44	24	18	5	4	5
Можливість добре харчуватися	43	33	13	3	3	5
Правдива інформація щодо становища в країні, світі	42	27	17	4	5	5
Хороші умови для відпочинку	41	38	12	2	2	5
Жити з чистим сумлінням	41	29	17	5	3	5
Відсутність переслідувань через свої переконання	41	24	19	5	5	6
Спілкування з цікавими людьми	40	36	14	4	1	5
Престижне становище в суспільстві	38	32	19	4	2	5
Повага своєї національної гідності, мови, культури	37	28	18	7	5	5
Зберігати мову, традиції, культуру свого народу	36	31	18	6	4	5
Можливість добре вдягатися	33	35	20	4	3	5
Суспільне визнання	30	34	23	5	4	5
Робити щось корисне для своєї країни	18	27	33	9	8	5
Присутність ідеалів	16	24	34	9	12	5

Дані Таблиці 1. свідчать про те, що такі традиційні цінності, як здоров'я, сімейне благополуччя, впевненість у собі, а також наявність справжніх друзів та кохання для абсолютної більшості нинішніх студентів (від 71 до 83 %) є найважливішими. В десятку дуже важливих для більшості студентів цінностей також ввійшли: можливість

самореалізації, життя в мирному середовищі, хороша освіта та хороша робота. А от такі цінності, як наявність ідеалів, бажання приносити користь для своєї країни, суспільне визнання, збереження культури і традицій свого народу вважає для себе дуже важливими абсолютна меншість студентів. А це ті суспільно-важливі цінності, які, до речі, були досить поширеними серед радянського студентства і без широкого розповсюдження яких нині важко розбудувати суверенну Україну, громадянське суспільство в ній.

Тобто, система цінностей сучасної студентської молоді має виражений егоцентричний характер. Підтверджують даний висновок і результати недавнього репрезентативного опитування студентів Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара за темою: «Соціальні орієнтації студентів університету в умовах модернізації вищої школи», здійсненого в 2010 році [2]. В анкеті студентам пропонувалось визначити, які цінності-цілі і цінності-засоби є для них найбільш важливими сьогодні. Серед цінностей-цілей найбільш розповсюдженими виявились: здоров'я, щасливе сімейне життя, наявність хороших і вірних друзів, упевненість в собі, кохання, цікава робота. В той же час, такі цінності, як суспільна активність, патріотизм, суспільне визнання, щастя інших людей більшістю студентів не вважаються особливо важливими.

Цінності-засоби, на відміну від цінностей-цілей, виражають легітимні шляхи досягнення останніх. Найбільш важливими цілями-засобами для більшості нинішніх студентів є: освіченість, життєрадісність, незалежність, відповідальність, сміливість у відстоюванні своєї думки. Водночас, такі цінності, як можливість впливати на проблеми навчальної групи, високі потреби, дисциплінованість, нетерпимість до своїх недоліків та недоліків інших не є важливими для більшості студентів.

Слід відзначити, що найбільш значні зміни в системі цінностей студентської молоді відбулись у 90-ті роки ХХ-го століття, коли в Україні відбувались радикальні зміни соціально-економічної, політичної та ідеологічної систем. Порівнюючи дані нинішніх досліджень з результатами досліджень студентів десятилітньої давнини, бачимо лиш незначні зміни ціннісної свідомості студентської молоді. Так, за даними опитування, проведеного нами в вузах Придніпровського регіону в 2001 році в рамках держбюджетної теми «Соціальні стратегії і адаптивна поведінка студентської молоді», система цінностей студентів була уже досить схожою на ціннісну систему сучасних студентів. Серед цінностей-цілей найбільш розповсюдженими були: здоров'я, матеріальна забезпеченість, вірні друзі, щасливе сімейне життя, кохання, цікава робота, незалежність. Цінності колективістського характеру були характерними для меншості студентів. Так, цінність патріотизму була характерною лише для 7% опитаних, щастя інших – для 9%, суспільне визнання – для 11%, загальна позитивна ситуація в державі – для 20%. Серед цінностей-засобів найчастіше в 2001 році студенти називали такі як освіченість, життєрадісність, відповідальність, активна діяльність, самоконтроль.

За результатами вибіркового соціологічного опитування, проведеного в 1996 році в дев'яти вузах Дніпропетровської і Запорізької областей, була побудована така ієрархія найбільш поширених серед студентської молоді ціннісних орієнтацій (за мірою зниження актуальності): мати хорошу сім'ю; кохати і бути коханим; мати цікаву роботу; мати хороших друзів; мати хороші матеріальні статки; мати хороше здоров'я; бути корисним людям; реалізувати свій творчий потенціал; бути багатого людиною; жити як хочеться; здійснити політичну кар'єру; зайняти високу посаду; мати соціальний капітал; займатись бізнесом; досягти популярності, слави; служити Богу; брати участь у розбудові незалежної України; активно займатись громадською діяльністю [3, 38].

А тепер, скориставшись результатами вже згаданого опитування 2009 року, розглянемо, як нинішні студенти інтерпретують свою схожість та відмінність від студентів ХХ ст.

Таблиця 2. Розподіл відповідей на питання: «Чим, на Ваш погляд, студент ХХІ ст. схожий на студента ХХ ст.» (у ієрархічному порядку, в %, кожен респондент міг відзначити не більше 5 варіантів).

№	Риси схожості	%
1.	Бажання змін	45
2.	Бажання отримати освіту	40
3.	Оптимізм	37
4.	Лінивість	36
5.	Широке коло уподобань	33
6.	Уміння відстоювати свої права	31
7.	Активність	30
8.	Активна участь у громадському житті	30
9.	Легковажність	24
10.	Цілеспрямованість	22
11.	Наполегливість	21
12.	Потяг до знань	17
13.	Відповідальність	14

Мабуть не легко сучасному студенту порівнювати себе зі студентами ХХ століття, тому жодну з запропонованих рис схожості не отримала підтримки більшості опитаних. Більше третини, але менше половини респондентів відзначили, що спільними для студентів ХХ та ХХІ століть є такі традиційні для студентів усіх часів риси, як, бажання змін, бажання отримати освіту, оптимізм, широке коло уподобань. А от відповідальність, потяг

до знань, наполегливість, цілеспрямованість абсолютна більшість студентів не розглядає в якості спільних рис нинішніх студентів і студентів ХХ століття.

Для кращого розуміння цінностей і норм нинішніх студентів важливо розглянути також їх бачення особливостей, що відрізняють студента ХХІ століття від студента ХХ століття. Дані Таблиці 3. свідчать: найбільша кількість студентів вважає, що студент ХХІ століття відрізняється від студента ХХ століття насамперед ставлення до життя (53%), високим рівнем інформованості (46%), своєю мобільністю (44%), креативністю (31%).

Таблиця 3. Розподіл відповідей на питання: «Що, на Ваш погляд, відрізняє студента ХХІ століття від студента ХХ століття?» (у ієрархічному порядку, в %, кожен респондент міг відзначити не більше 5 варіантів).

№	Риси відмінності	%
1.	Ставлення до життя	53
2.	Високий рівень інформованості	46
3.	Мобільність	44
4.	Креативність	31
5.	Інноваційність	28
6.	Самостійність	24
7.	Слабка мотивація до заняття наукою	24
8.	Індивідуалізм	22
9.	Незалежність	19
10.	Інтелектуальний рівень	19
11.	Демократичність	18
12.	Меркантильність	16
13.	Упевненість в собі	16
14.	Рішучість	13
15.	Комунікативні практики	12

Значно менший відсоток опитаних відмінність нинішніх студентів від студентів ХХ століття вбачає в комунікативних практиках, рішучості, упевненості в собі, меркантильності, демократичності.

На завершення відзначимо, що динамічні процеси, які уже два десятиліття відбуваються в усіх сферах життя українського суспільства, не можуть не впливати на ціннісно-нормативні орієнтири людей, ціннісну свідомість молоді, студентської зокрема. Соціологічні опитування зафіксували зростання тенденції індивідуалізації та прагматизації ціннісної свідомості студентської молоді. Впевненість в собі, креативність, власна незалежність, соціальна компетентність, самовдосконалення, самореалізація, хороша освіта і робота, кар'єра – для більшості студентів стали важливими ціннісними орієнтирами. Однак, не дивлячись на ті суттєві зміни, які відбулися серед норм та цінностей студентської молоді, все ж таки основний зміст ціннісних орієнтацій сучасних українських студентів характеризується усвідомленням життя, здоров'я, дружби, кохання, сімейного благополуччя в якості вищих життєвих цінностей.

Література:

1. Витренко, Ю. Если мы такие образованные, то почему такие бедные? Реформирование системы образования: взгляд экономиста [Текст] / Ю.Витренко // «Зеркало недели. Украина». - 2011. - №3, 28 января.
2. Городяненко, В.Г. Социальные ориентации студентов университета в условиях модернизации высшей школы [Текст] / В.Г. Городяненко, А.В. Гилюн, С.В. Легеза, В.А. Макаренко. - Днепропетровск: ДНУ, 2010. - 70 с.
3. Гилюн О. Про життєві цінності студентської молоді Центрального Придніпров'я [Текст] / О.Гилюн // Студії політологічного центру «Генега». – 1997. – С. 38-40.

ШЕРМАН ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ВТОРИННА САМОДІЯЛЬНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

Постановка проблеми. Хоча саме явище аматорської (самодіяльної) культури не є новим, останнє десятиліття надало йому нових рис завдяки поширенню Інтернету. Всесвітня Мережа переповнена непрофесійними творами юних і не зовсім юних авторів – літературними, образотворчими, трохи меншою мірою – музичними і кінематографічними (здебільшого у формі аматорських відеокліпів). Серед цих творів вирізняється масив текстів (у широкому розумінні), розрахованих не на широку аудиторію, а на досить вузьке коло – шанувальників (фанатів) певного художнього твору, який набув у певному середовищі статус «культового» і створений професіоналом. Цей масив текстів отримав назву фан-арт. Характерною рисою цих

аматорських текстів є, з однієї сторони, художня і смислова вторинність – їх автори не просто орієнтувалися на «культурний» твір, без знання цього твору аматорські тексти часто елементарно не зрозумілі; з другої – некомерційна спрямованість. «Вторинна» є ключовою характеристикою: мова не йде про слабкі у художньому плані, але оригінальні твори, автори яких намагаються створити свій світ. Усі світи вже створені професіоналами, а юні митці лише продовжують, переосмислюють чуже: ця самодіяльна творчість завжди має під собою основу, без якої вона не може існувати.

На жаль, це явище досліджене в Україні явно недостатньо, хоча воно є цікавим не лише через свою новизну, але й через те, що до нього причетна найбільш соціально і культурно активна частина української молоді – городяни, які вільно орієнтуються у віртуальному світі і активно залучаються до провідних світових тенденцій. Отже, мета нашої статті – окреслити особливості вторинної самодіяльної творчості як елементу фанатських субкультур із застосуванням описового методу.

Ступінь дослідження проблеми. Аналіз самодіяльної творчості фанатів в Мережі Інтернет (та й за її межами) в українській науці на рівні серйозних наукових розвідок практично відсутній. Зі статей українських авторів варто згадати роботи Д.Ю. Березіної, яка розглядає явище з літературознавчих позицій як частину мережевої літератури [1], Н. Дев'ятко [3], К.Паньо [4]. До пов'язаного з об'єктом дослідження феномену – фанзінів, аматорських журналів, – звертається В. К. Пузій [6].

У Росії 2009 року К.А. Прасоловою була захищена перша кандидатська дисертація, присвячена проблемі аматорської літератури [5]. Досить ґрунтовним є підхід російської авторки Л.Горалик у вже давній статті «Як розмножуються Малфой. Жанр «фенфік»: споживач масової культури у діалозі з медіа-контентом» [2].

Характерно, що спорадичні спроби самодослідження присутні на сайтах самих самодіяльних авторів – хоча б на рівні упорядкування термінологічного апарату.

Виклад основного матеріалу. Перше питання, яке постає перед дослідником: чому мова йде саме про субкультури? Адже юнацькі і тим більше дитячі спроби висловити враження від певного твору існували з давніх-давен: діти малювали казкових героїв, підлітки уявляли себе юними Вертерами і Печорініми. Часом це самовираження стимулювали дорослі з виховними і естетичними цілями: так, наприклад, багато хто з покоління 1970-х пам'ятає телепередачу «В гостях у казки», ведуча якої перед показом чергового фільму демонструвала малюнки та іграшки, які надсилали до студії діти з різних куточків СРСР, і які були створені під враженням від перегляду попередньої кінострічки. Далі, серед культурологів тривають дискусії, чи є фендом – спільнота фанатів певного твору чи автора – різновидом субкультури. Безумовно, між цими явищами існує тісний взаємозв'язок, який набуває різних форм, у тому числі і поступового переходу фендому у субкультуру (напр., фендом аніме – прихильників японської мультиплікації – переріс у субкультуру отаку).

На думку окремих дослідників, фан-арт і його невід'ємна частина – фанфікшн, тобто літературні твори (фанфіки) за мотивами «культурного тексту», у багатьох випадках мають усі ознаки субкультури. Зокрема, на цьому наголошує Л.Горалик: «активне залучення до субкультури фанатства зазвичай передбачає взаємодію з іншими фанатами: обговорення улюбленого феномена, витлумачення його перевтілень, обмін чутками і думками, ігри у персонажі книги чи серіалу, участь у конкурсах двійників і, врешті, організаційну діяльність у просторі самої субкультури, як-то: організація фанатських з'їздів чи створення сайтів, присвячених улюбленій темі [2]. Кооперація з іншими фанатами є характерною рисою авторів фан-арту; більш за те – це необхідна умова його існування, оскільки, як вже зазначалося вище, за межами цього кола самодіяльна художня продукція є не лише нецікавою, але й елементарно не зрозумілою. (В якості прикладу пропонуємо уривок з «типового» фанфіку зі збереженням авторської орфографії, пунктуації та стилістики: «Герміона йшла, здригаючись всім тілом. Перед нею стояв той самий будинок – будинок Реддлів. Вони пройшли хатинку садівника. Згадка про смерть її власника наштовхнула на думку, що вийдуть живими не всі...»

Двері відкрилися підозріло легко, що дуже не сподобалось Гаррі. Він чекав, що зараз доведеться добряче помучитись... В будинку було надзвичайно тихо. Звуки кроків заглушав товстий шар пилу на підлозі.

- Думаю, нам варто розділитись і перевірити перший поверх, - сказав чоловік справа від дівчини. Він відкинув капелюх і всі побачили численні шрами і чарівне око, що як божевільне вертілося в знічці.

Вони обшукали всі кімнати, але не знайшли нічого підозрілого. Те саме було і в інших кімнатах. Залишався горище і підвал» (<http://harrypotterfan.ucoz.ru/forum/10-147-1>)).

Іншою характерною для субкультур рисою є кодифікація самого фан-арту і наявність якщо не сленгу, то близького до нього мовного феномену. Самодіяльна творчість фанатів аж ніяк не є вільною: вона підпорядковується досить жорстким правилам і описується у запозичених з англійської мови термінах. Так, автор фанфіку зветься альфа; до нього у більшості випадків приєднується бета (бета-рідер), який виправляє мовні помилки і часом доопрацьовує твір. Дуже рідко до альфи і бети додається третій співавтор – гамма, який редагує твір після бети. Кожний фанфік має свій рейтинг, побудований за принципом американської кінематографічної системи: від G (General) – читати можуть усі без вікових обмежень до N-17 (читати дозволяється особам від 17 років).

Важливими характеристиками фанфіків є категорія, яка визначає тип стосунків між головними персонажами – гет (гетеросексуальні стосунки), слеш (гомосексуальні), фемслеш (лесбійські) та джен (дружні), та жанр (у специфічному значенні) – від *romance* – любовної історії з хепі-ендом до *deathfic*, у якому автор безжально

вбиває всіх героїв – одночасно чи по чергову. Взагалі система термінів фан-арту є досить розгалуженою, але характерно, що всі її складові є запозиченими з інших мов, переважно з англійської.

Вихідний твір, довкола якого обертається фанатський всесвіт, називається «каноном». Слід зазначити, що серед «канонів» відсутні твори української (та й будь-якої іншої слов'янської) високої чи навіть масової культури. Фан-арт сконцентрований на «культових» творах англійської, американської, японської масових культур, а пальму першості протягом останніх років стабільно утримує англійська письменниця Дж.Роулінг з серією книг про Гаррі Поттера. Уанет рясніє сайтами поттероманів на кшталт «Фан-клуб Гаррі Поттера» (<http://fchp.at.ua/>); «Супер сайт Гаррі Поттера» (<http://harrypotterfan.ucoz.ru/>); «Гаррі Поттер (Harry Potter) – український сайт» (<http://enter.lviv.ua/harrypotter/>); «Будинок Візлі – все про Гаррі Поттера» (<http://wisleyhous.narod.ru/golovna.html>) і т.д. У меншій кількості, але присутні у Мережі і сайти фанатів інших авторів і культурних явищ, напр., аніме: «Аніме та манґа українською» (<http://uanime.org.ua/>); «Jutsuanime – сайт українських отаку» (<http://jutsuanime.at.ua/>) тощо. Практично кожний сайт містить розділ, у якому відвідувачі викладають свої твори, і форум, де можна обговорити різні цікаві теми, наприклад, нові таємниці «Ордену Фенікса» - чи якість нових фанфіків.

Висновки. Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що «розвинений» фан-арт, безумовно, належить до субкультур за рядом параметрів. Це замкнений світ, де спілкуються своєю мовою на теми, незрозумілі зовнішньому світу; світ зі своєю системою цінностей, яка протистоїть офіційній естетичній шкалі: адже у всесвіті фан-арту значущість тексту не залежить від його художнього рівня, скоріш від оригінальності та здатності задовольнити смаки спільноти. І так само, як у випадках з іншими субкультурами, авторами і аудиторією вторинної самодіяльної творчості виступають не лише діти й підлітки, але й дорослі люди, об'єднані у фендом.

У більш широкому культурному плані явище фан-арту ідеально вписується у парадигму Постмодерну – не лише через свою ігрову суть. Фан-арт є симулякром справжньої творчості, типовим для світу, у якому «всі слова вже сказані», де культура – компіляція вже готових форм.

Може виникнути питання: чому фанфікшн – симулякр творчості? Адже навіть Шекспір використовував чужі сюжети. Але у цьому випадку справа не в сюжеті, а в меті. Мета умовного Шекспіра (справжнього творця) – збагнути реальність; мета автора фанфіку – від неї втекти. Тому у смисловому плані фанфіки набагато цікавіші для психологів, ніж для літературознавців. Це особливо слушно для юні. «Автор фанфіків, часто ще школяр, дитина, закохана у вигаданий світ тому, що нею нехтує світ звичайний. Книга для такої людини стає справжнішою за реальний світ, а герої, хай злі і жорстокі, але вірні своїй подобі, замінюють друзів. Автор вступає в контакт з текстом і героями, намагається зрозуміти їх і вписати власний образ у чужий світ» [3].

Інша постмодерна риса досліджуваного явища – це його глобальний характер. Українські сайти з текстами «за мотивами» «Гаррі Поттера» мають аналоги у всіх національних сегментах Інтернету, та й сам канон перекладений на більшість мов світу. Очевидно, що за таких умов вихідний твір повинен мати риси, які роблять його близьким і зрозумілим представникам різних культур. Водночас він не може бути «надскладним» у естетичному і філософському плані. І хоча ідея «запропонувати школярам писати не твори, а фанфіки за мотивами хрестоматійних творів» [4] видається спокусливою на перший погляд, вона є нежиттєздатною (принаймні на рівні звичайної школи): субкультурний фан-арт може існувати лише поза межами офіційної культури. Творчий потенціал фан-арту розкривається у іншій площині – активного споживання культури, інтеракції. Відомі професійні письменники, які починали з фанфіків, отже, стосовно певного відсотка юних авторів є надія, що їх самодіяльна творчість колись переросте у щось більше.

Література:

1. Березіна Ю.Д. Феномен fanfiction: правила гри без правил : [Електронний ресурс] / Березіна Ю.Д. // Наукові праці. Серія: Філологія. Літературознавство. – 2009. – Режим доступу до тексту: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/FL/2009_111/111-2.pdf.
2. Горалик Л. Как размножаются Малфои. Жанр «фэнфик»: потребитель масскультуры в диалоге с медиа-контентом : [Електронний ресурс] / Линор Горалик // Русский журнал. – Режим доступу до тексту: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2003/12/goralik.html.
3. Дев'ятко Н. Психологія і мотивації авторів фанфіків : [Електронний ресурс] / Наталія Дев'ятко // Журнал «Самиздат». – Режим доступу до тексту: http://zhurnal.lib.ru/h/hishnaja_p/05funfiction_ukr.shtml.
4. Паньо К. Фанфікшн: мережеве кохання : [Електронний ресурс] / Катерина Паньо // Дзеркало тижня. – 2008. – №22. – Режим доступу до тексту: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/53969#>.
5. Прасолова К. А. Фанфикшн : литературный феномен конца XX – начала XXI века (творчество поклонников Дж. К. Ролинг) : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук : спец. 10.01.03 – литература народов стран зарубежья (западноевропейская и американская) / К. А. Прасолова. – Калининград, 2009. – 24 с.
6. Пузій В. К. Фензини як феномен аматорської періодики (30–50-ті роки XX століття) : [Електронний ресурс] / В. К. Пузій // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу до тексту: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1193>.

СЕКЦІЯ III. САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ НА МЕЖІ СТОЛІТЬ

БЕЛИХ ОЛЬГА ЄВГЕНІЙВНА

Харківський національний університет внутрішніх справ

ДИСФУНКЦІОНАЛЬНА СІМ'Я ЯК ФАКТОР ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ (НА ПРИКЛАДІ ВИХОВАНЦІВ ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ПРИТУЛКУ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ)

Дослідження причин і проявів девіантності неповнолітніх, що значно зросли останнім часом, свідчать, що в 90-97% випадків механізм протиправної поведінки пояснюється недоліками сімейного виховання. Нерідко неповнолітні включаються до асоціальної поведінки під безпосереднім впливом або при участі батьків. Тут мова йде про так звані неблагополучні сім'ї, тобто аморальні й асоціальні. Проте правопорушники й неповнолітні девіанти можуть бути вихідцями і з так званих «нормальних» сімей. Справа у тому, що виникнення девіантних проявів має місце тоді, коли сім'я не виконує притаманних їй функцій, чи виконує їх неефективно, або не в повному обсязі.

Хоча в соціології вивченню сім'ї як соціального інституту та малої соціальної групи присвячені роботи А.И. Антонова, М.С. Мацковського, В.И. Медкова, А.Г. Харчева, а так звані неблагополучні сім'ї особливо виділяються як предмет дослідження - кожен автор вкладає у це поняття свій зміст. Основна увага при вивченні неблагополучних сімей приділяється неповним родинам, або родинам, де батьки відкрито ведуть аморальний спосіб життя. Проте, в останні роки науковці й практики почали звертати увагу на педагогічно неспроможні й конфліктні сім'ї, які теж кваліфікуються як неблагополучні [1]. Тому доцільно виділення й вивчення такого типу сім'ї як дисфункціональна, коли дослідження зосереджується не на тому або іншому виді неблагополуччя, а на комплексі факторів, що сприяють невиконанню або неефективному виконанню сім'єю певних функцій на рівні групи й суспільства, що веде до дестабілізації останнього.

У соціологічній практиці є безліч методів дослідження. Вони діляться на дві основні категорії: кількісні і якісні. При дослідженні дисфункціональних сімей доцільно використовувати як якісні, так і кількісні методи, що дозволить вивчити об'єкт дослідження на макро і мікро рівнях соціальної взаємодії, а також міру реалізації сім'єю власних функцій, що допоможе визначити тип дисфункціональної сім'ї й наслідки цих дисфункцій [4].

Для вивчення впливу дисфункціональних сімей на прояви девіантної поведінки підлітків автором статті було проаналізовано 50 особистих справ і автобіографій вихованців Харківського обласного притулку для неповнолітніх віком від 10 до 17 років. На підставі чого було відібрані підлітки, які є представниками проблемних, конфліктних, соціально-неблагополучних чи дезорганізованих сімей. Саме з ними було проведено глибинне інтерв'ю. Всі відповіді на запитання були зафіксовані письмово. Фіксація проводилась в формі вільного запису основних тез. Після кожного інтерв'ю проводилась більш детальна фіксація результатів інтерв'ю, а також особливостей які були виявлені в ході проведення самого інтерв'ю. Після чого, опрацьовувалась вся отримана первинна інформація та аналізувалися результати. Інтерв'ю проводилось у лютому-квітні 2010 року у Харківському обласному притулку для неповнолітніх.

Для проведення даного інтерв'ю було розроблено пугівник запитань, який складається з п'яти блоків, і дозволяє отримати інформацію щодо особливостей сімейних відносин, умов виховання і утримання в сім'ї, взаємостосунків з найближчим соціальним оточенням, причин і проявів девіантної поведінки неповнолітніх, життєвих та ціннісних уявлень, бажань і переконань підлітків.

Блок 1. присвячено отриманню загальної інформації стосовно респондентів (ПІБ, дата народження, місце проживання, умови проживання, захоплення, хобі, склад сім'ї (батьки, брати, сестри), рід занять батьків, матеріальне становище родини).

№п/п	П.І.Б., д.н., навчання, захоплення, хобі	Місце проживання, умови проживання	Склад сім'ї, рід занять батьків	Матеріальне становище сім'ї
1.	Приходько Антон 14 років, навчається у 9 класі, займається боксом, захоплюється читанням художньої літератури.	м. Маріуполь, двокімнатна квартира. Умови проживання добрі.	Мати працює на місцевому ринку, продає одяг, який привозить з Харкова. Батько проживає у м. Харків, з сім'єю не підтримує стосунків.	Задовільне.
2.	Найдьон Оліг 17 років, не навчається, покинув школу 4 роки тому. Бродяжка, займається жебракуванням та мілкими крадіжками.	Народився в м. Чугуєв, але там не проживає, покинув дім 3 роки тому.	Була мати, яка пилячила, батько невідомий. Має двох братів й сестру, всі діти від різних батьків. Родичів не бачив вже три роки, як пішов з дому.	Грошей ніколи не було.

Продовження таблиці

3.	Суховай Наталія 16 років, не навчається, 7 класів освіти. Захоплень ніяких не має, займалася виключено домогосподарством.	с. Коломак Харківської обл., раніше проживала у власному домі, разом з сім'єю, але мати хату спалила. Після пожежі проживала зі співмешканцем у с. Коломак.	Місце знаходження матері невідомо. Вона зникла. Батько не пам'ятає. Має чотирьох старших братів й трьох молодших сестер. Сестри теж знаходяться у притулку, з братами стосунки не підтримує.	Було і є незадовільним.
4.	Бондарь Світлана 10 років. Ніколи не відвідувала школу, грамоти не навчена. Любить малювати, але грошей на малювальне приладдя не має. Любить мріяти про краще життя.	м. Первомайський, проживала в кімнаті сімейному гуртожитку разом з друзями матері. Умови проживання дуже погані: не було меблі, іноді вікон.	Мати пияче, не працює. Більш родичів не має.	Грошей ніколи не бувало.
5.	Петренко Петр 10 років. Взагалі не навчався. Не вміє читати й писати. Бродяжка, займається жебракуванням та мілкими крадіжками.	Не знає де народився, практично з дитинства бродяжка.	Має циганські коріння, але батьків не знає. Пам'ятає тітку та її родину, але не бачив їх вже років 5.	На їжу й клей вистачає.
6.	Дунь Настя 15 років. Має 8 класів освіти. Покинула школу, не навчається. Займається проституцією, вживає токсичні й наркотичні речовини.	м. Харків, Комсомольське шосе, проживає в однокімнатній квартирі. Умови проживання погані.	Мати померла 7 років тому, батько розбив інсульт, він зараз у ліжку. Має старшого брата й молодшу сестру. Всі проживали разом. Зараз молодша сестра теж у притулку.	Вистачало грошей тільки на необхідну їжу і то не завжди.
7.	Мачкіна Надія 16 років. Закінчила 10 класів. Займається проституцією, приймає наркотики та алкогольні напої. Мріє стати професійною повією, жити забезпечено і незалежно.	Народилася у м. Красноярськ, Росія, де і проживала до 2010 року в двокімнатній квартирі, умови проживання задовільні.	Батьки позбавлені прав у 2000 році. Стосунків з ними не підтримує. Знаходилася на вихованні у бабусі, в квартирі якої й проживала до грудня 2009 р.	Задовільне.
8.	Гаврілюк Владислав 12 років. Навчається у 5 класі. Кілька разів на рік збігає з дому, полюбляє «вулицю», «прагне свободи».	м. Дергачі, п'ятикімнатний будинок, умови проживання добрі (власна кімната).	Мати не працює, займається домогосподарством (город, домашні тварини), Батько працює на будівельнім автокрані. Має молодшу сестру й молодшого брата. Всі проживають разом.	Добрі.
9.	Коновал Люба, 13 років, до 2010 р. навчалася у 6 класі. Збігла з дому. Само звернення до притулку.	с. Дублянка, двокімнатний, практично зруйнований дім, умови проживання погані.	Мати не працює, пияче. Батька не пам'ятає. Проживає разом з молодшою сестрою й з бабусею, яка теж пияче.	Незадовільне
10.	Приходько Надія 12 років, навчається у 6 класі. Мала статеві відносини з літнім сусідом.	м. Богодухів, проживає у двокімнатній квартирі, умови проживання незадовільні.	Мати працює у ТЕР-центрі (допомагає літнім людям по хазяйству). Батько знаходиться у містах позбавлення волі. Є незряча бабуся-інвалід (мати батька), має молодшу сестру. Всі проживають разом.	Незадовільне

Блок 2. Включає питання щодо особливостей сімейних відносин, визначенню сімейного мікроклімату, що виступає принциповою умовою для формування і розвитку особистості.

У респондентів №2, №3, №4, №6, №9 дуже схожі історії життя. Батьки нехтують батьківськими обов'язками, не приділяють достатньої уваги власним дітям, не надають необхідних умов проживання й існування, ведуть асоціальний образ життя, систематично здійснюють фізичне й моральне насильство над дітьми, теплий емоційний контакт між дітьми та батьками зовсім відсутній. Деякі з респондентів бажають смерті своїм батькам, чи якогось жорстокого покарання. До інших (благополучних) сімей відчують ненависть. Все це можна підтвердити наступними фрагментами з інтерв'ю наших інформантів.

Респондент №9 «Скільки себе пам'ятаю, мати постійно пиячила, приводила в дім компанії, незнайомих людей, влаштувала оргії. Нас з сестрою зачиняла у сараї, щоб ми не заважали їй не з'їли те що приносили гості. Нашим вихованням вона взагалі не займалась, вона навіть не знала в якому я класі. Я з дитинства тяжко працюю: копала чужі городи, носила тяжкі ноші, коротше робила те, за що сусіди давали поїсти, чи маленькі гроші. Але матері я про них не казала, розділяла з сестрою, вона ж молодше за мене. Бабка теж п'яниця, ще гірше за мати. Постійно каже їй, що з мене ніякого толку, що може мене продати кому-небудь. Одного разу, коли матір була твереза, я попросила у неї гроші на школу, а вона відповіла, що їй буде легше якщо я в школу ходити не буду, а піду працювати, їй байдуже куди. В мене й сестра не навчається, тому що їй нема в чому в школу йти, мати не купує. Ненавиджу їх, якщо б не мала, вже давно збігла б з дому».

Аналізуючи подібні сімейні відносини можна стверджувати, що це сім'ї із несприятливими виховними умовами, де духовні потреби членів сім'ї практично відсутні, панує низький рівень освіченості і культури дорослих, відсутні спільні інтереси між батьками і дітьми. Внутрішньосімейні стосунки будуються таким чином, що наносять значну шкоду духовному та фізичному розвитку дітей. В сім'ї панує аморальна атмосфера, конфліктність, антипедагогічність, насилля, як у відношенні до дітей, так і у відношеннях дорослих. Матеріальне становище тяжке або дуже тяжке, загальноприйнятні умови для виховання дітей повністю відсутні. Саме вихідці з таких сімей найчастіше підпадають під категорію «втікачі з дому», «бродяжки» та ін.

Зовсім інша картина у респондентів №7, №8, №10. Їх батьки не пили, забезпечували, як могли, умови проживання. У деяких з них умови проживання були навіть гарними. Респондент 1 взагалі є виключенням. Але все ж такі ознаки дисфункціональної сім'ї присутні й там.

Респондент №1. «Мати й батько розлучилися 10 років тому, я ще був маленький. Мати ніколи поганого про нього не розповідала, взагалі нічого не розповідала. Мати не пила, завжди робила, я мав все, що потрібно дитині. Я займаюся у спортивній секції, у мене є ПК. Іноді ми відвідували Харківський зоопарк, одного разу були в аквапарку. У мене завжди є кармані гроші. Шкода, що мати постійно на роботі, але мені вона повністю довіряє, навіть коли мені доводиться ночувати одному (мати їздить до Харківського нічного ринку). Я вдячний матері за те, що вона робить для мене, а зараз ще більше. Я навіть раніше уявити собі не міг, що так можна поводитися з власними дітьми (має на увазі вихованців притулку), зараз я розумію чому в нас так багато малолітніх жебраків. Жах!»

Подібні сім'ї характеризуються як нейтральні [2]. В основному це матері, що виховують позашлюбних дітей, або розлучені жінки, яким соціальні умови не дозволяють у повній мірі займатися вихованням дітей, тому, що дорослі зайняті виключно зароблянням грошей. Мова йде про невиконання сім'єю функції емоціонального задоволення, до якої відноситься зокрема, духовне спілкування. Доведено, що потреба людей у близькому постійному спілкуванні, емоційному вираженні почуттів близьким людям є життєво необхідним елементом існування, як що ж дитина не відчуває цього у неї формується почуття самотності і враження, що його люблять, але недостатньо. У таких підлітків (приклад респондента №1) виникає бажання зробити якийсь вчинок, щоб привернути на себе увагу, проте часто подібні вчинки наносять шкоду психічно-емоційному стану як дорослим, так і дітям, чи взагалі, характеризуються соціумом як девіантні.

Респондент №2. «Й батько й мати в мене рідні, гарний великий дім, нас навіть називають на вулиці «куркулі». Батько цілими днями працює, зате як дома починає виховувати: покажи уроки, розповідай, що зробив по господарству, чому матері не допомагав, чому трійка, чому те, чому це, чому товаришуєш з тим, а не з іншим, коротше дістав вже. Мати взагалі цілими днями дома, шагу не дає зробити, постійно змушує щось робити, та ще й з малими сидіти. Кожного дня чую від них: ти старший, ти зобов'язаний допомагати, якщо їсти бажаєш та мати гарний одяг. Ніякої ласки, я навіть відверто з батьком не можу поспілкуватися, таке враження, що я не рідний».

Подібні сім'ї дотримуються суворих правил, традицій, які склалися в них. Все, що робиться у таких сім'ях, чи то хатня робота, чи генеральне прибирання, суворо контролюється та перевіряється. За відхилення від правил та норм винуватці суворо караються. Ставлення до дітей у таких сім'ях здійснюється, як до об'єктів виховання, останні розглядаються як майбутні девіденти батьків [2]. Тут панує низький рівень освіченості і культури дорослих, авторитарний стиль спілкування, характерне взаємне непорозуміння між дорослими та дітьми, відсутність спільних інтересів. Батьки приділяють увагу дітям, але не вміють вплинути на них педагогічними засобами. У дітей в авторитарних сім'ях, спостерігається нестача ініціативи та творчості для них характерна подавлена воля, ускладнені відношення з людьми і до людей. У результаті дітям в таких сім'ях притаманні схована образливість, заздрість, недовіра до людей, що з віком часто переростає у конфліктність. Крім того саме вони мріють про так звану «свободу» і шукають самореалізації у неформальних групах як правило кримінального характеру.

Блок 3. Питання блоку досліджують вплив статусу сім'ї на взаємовідносини з однолітками, вчителями, сусідами.

На цій блоку питань тільки Респонденти №1 та №7 дали позитивну відповідь. У взаємостосунках з вчителями, однолітками проблем не виникало, навчалися добре, приймали участь у шкільному житті, мали друзів і власне хобі. Ніякої дискримінації соціального оточення не відчували.

Інші респонденти, за виключенням респондентів №4, №5, №8 відповіли, що під час навчання в них виникали певні труднощі. Вчителю не залучали їх до життя класу, не звертали на них ніякої уваги, обвинувачували, що батьки не з'являються до школи й не вносять необхідних коштів, обвинувачували в крадіжках, якщо такий факт мав місце в класі, або в школі. Однолітки знущалися над ними, обзивали голотою, жебраками, майбутніми п'яницями. Все це пояснює багаторазові прогули й взагалі ухід зі школи.

Респондент №8. «Я школу не люблю, не люблю навчатися. Не люблю контроль. Вчителю мене терплять, тому що мати постійно носить подарунки й гроші, щоб мене не відрахували, крім того вчителю часто звертаються до мого батька, щоб той поміг їм в будівництві. Майже зі всіма однолітками у мене нормальні відносини, вони мене побоюються, поважають, вважають крутим. Я ж знаю що таке «вуличні закони».

Респондент №4 «Я в загальному не навчалася у школі, подруг в мене не має, гуляти не виходжу бо однолітки знущаються наді мною, одного разу побили за те, що п'яна матір когось облаяла. Я боюсь вулиці, боюсь людей, соромлюсь мати.

Аналізуючи відповіді можна зробити висновок, що у більшості випадків сім'ї опитуваних підлітків не виконують як специфічні функції (екзистенціальну і соціалізаційну) так і не специфічні: (статусну, захисну, економічну, дозвільну, рекреативну, комунікативну), при цьому гальмується функція первинного соціального контролю, що повинна відповідати за профілактику та запобігання девіантних вчинків. Подібні сім'ї сприяють відхиленню в поведінці неповнолітніх, тим, що не тільки не запобігають негативному ставленню до дитини з боку соціального оточення, а й завдяки власному асоціальному статусу сприяють стигматизації і дискримінації дитини у соціумі. А як відомо з досліджень: низький статус школяра в класі, постійний гніт ярлика девіанта, неможливість індивідуалізуватися, а потім інтегруватися в класі, незадоволена потреба самоутверджуватися серед однолітків, ведуть до того, що підліток починає діяти у розриві соціальним нормам [4].

Блок 4. Питання блоку з'ясовують причини, по яких діти опинилися на вулиці, чи у притулку, фактори, що вплинули на це, а також причини й частоту здійснення девіантних або протиправних вчинків.

Респондент №1. «Я нічим протиправним ніколи не займався. Тренувався, навчався, розводив рибок. З матусею у мене гарні відносини, але ж я завжди мріяв побачити батька, поговорити з ним. Тому я й вирішив: поїду в Харків, знайду його, побачить він мене й все одразу буде добре, він повернеться до нас й ми будемо жити разом. Дурень! До Харкова я приїхав, батько знайшов, але ж він виявився закінченим п'яницею, довго не міг зрозуміти хто я. Виявилось у нього ще є діти. Потім забрав у мене всі гроші, сумку з одягом й виштовхнув на вулицю. На вокзалі я питався просити гроші у людей, щоб хоча б зателефонувати матері, вона нічого не знала, але мене одразу ж примітив патруль міліції й привіз у притулок. Добре, що так сталося, невідомо, чим би ця історія могла закінчитися. А так я багато зрозумів. Мати вже їде до Харкова, скоро я буду дома. Я дуже винен перед матір'ю, але ж якби вона розповіла мені все правду про цього алкана, я б ніколи не мріяв про нього».

Респондент №1 є представником неповної сім'ї, як вже говорилося раніше, підліток, хоча і не «мріяв про вулицю», був відносно забезпечений матеріально, але із-за самотності, емоціонального незадоволення, не частого спілкування з найближчою людиною, зважився на вчинок, який наніс шкоду психічно-емоційному стану як матері, так і дитині і взагалі, міг закінчитися досить плачевно.

Респонденти №2 та №5 відповіли, що з дому їх практично вигнали родичі. Сьогоднішнє життя повністю задовольняє, змінювати вони нічого не хочуть. Основний вид занять – жебракування та крадіжки, вони давно зайняли прочну позицію в «вуличній групі» криміногенного характеру. З міліцією проблеми виникають часто, саме у притулок вони були доставлені завдяки спеціальному рейду. Під час інтерв'ю завірили, що обов'язково скоять побіг.

Респондент №8. «Я постійно збігаю з дому, мені подобається свобода, коли ніхто не капає на мізки, не допитується що й де. Мої найкращі друзі це, як ви їх називаєте, «вуличні діти», саме вони справжні. Вони навчили мене займатися жебракуванням, крадіжками, нюхати клей, курити, вживати алкоголь. Якщо б не менти, які постійно мене ловлять й везуть у притулок, батьки ні за що б мене не повернули додому, але я все одно від них втечу».

Сім'я респондента №8 повна та економічно забезпечена, але із-за суворих правил і традицій, авторитарного стилю спілкування, взаємного непорозуміння та відсутності спільних інтересів між дорослими та дітьми, педагогічної неспроможності, у дитини поступово формується процес відчуженості та ізоляції, що призводить до формування порушень у механізмах ідентифікації з іншими, емпатії та рефлексії, що сприяє виникненню антисоціальної спрямованості особистості. Це, у свою чергу, припускає антигромадську поведінку аж до вчинення карних злочинів.

Респонденти №3, №4, №6, №7, №9, №10 раніше не збігали з дому, проте економічні умови, соціально-психологічна атмосфера, відсутність соціального контролю та інші дисфункції сім'ї сприяли здійсненню підлітками протиправних дій: крадіжок, жебракуванню, ранніх статевих відносин, зайняття проституцією. Деякі батьки просто не знали про це, деякі примушували заробляти і суворо наказували, якщо дитина поверталася з

«заробітків» без грошей. Респонденти №3, №4, №10 були доставлені у притулок Службою по справах неповнолітніх, респондент №9 – самозвернення (дитина втекла з дому, так як не могла більше виносити фізичного, морального і сексуального насилля у сім'ї), респондент №6, №7 потрапили у притулок – завдяки міліцейському рейду, спрямованому на профілактику проституції.

Блок 5. Питання блоку спрямовані на визначення мрій та життєвих цінностей респондентів.

Респондент №1. єдиний позначив цінністю сім'ю і матір. Він зрозумів власну помилку, мріє бути порядним громадянином і батьком великої сім'ї.

Респонденти №2, №4, №3, №5, №8, №9, №10 вважають, що цінності – це дорогий одяг і гроші, вони не асоціюють себе з сім'єю, відчужені від неї. Для респондентів №2, №5, №8 – головна мрія це вулиця і статус «крутого», тобто скоєння як можна більше протиправних дій. Найбільша мрія у респондента №4 – навчитися грамоті і назавжди залишитися у притулку, респонденти №3, №10 – хочуть піти з притулку, але не додому, а до літніх мужчин, так як вважають це єдиним способом виживання, головною мрією респондента №9 – це помста матері за втрачене дитинство. Під час інтерв'ю дитина неодноразово казала, що обов'язково вб'є матір і бабку.

Респондент №6. «Цінність це життя, родина, мати, нажаль в мене цього не має. Більш за всього мрію почати нормальне життя, без наркотиків, проституції і т.д., хочу це все забути». Але вже після закінчення дослідження автор з'ясувала, що Настя збігла з притулку, почала знов займатися проституцією, вживати наркотики. На сей час дівчина відбуває покарання за скоєння тяжкого злочину (вбивство неповнолітньої повії під час бійки за клієнта).

Респондент №7. «Я знаю, що цінностями вважають доброту, сім'ю, порядність і т.д., але для мене це - красиве життя, матеріальне забезпечення, дороге авто, крутий відпочинок і т.д. Я мрію стати повією, дорогою повією, що все це мати».

На підставі отриманих в ході інтерв'ю даних, можна зробити висновок: причинами різного роду девіацій у підлітків будь то наркоманія, втеча з дому, проституція та інші прояви асоціальної поведінки можуть бути як психологічні (ті що характеризують в основному дефекти психічного розвитку), так і соціальні фактори (саме вони виявилися головними у нашому дослідженні). Останні діють на макро і мікро рівнях соціальної взаємодії. Мікросоціальні фактори характеризують сімейні дисфункції тобто невиконання батьками специфічних (екзистенціональна, соціалізаційна) і неспецифічних функцій (фінансове забезпечення, турбота про благополуччя, створення мікроклімату добробуту і покою, тощо). При цьому очевидно, що потреби дитини, якщо вони не задовольняються у сім'ї законно, обов'язково будуть задоволені самою дитиною, але іншим шляхом – шляхом соціальних відхилень.

На девіантну поведінку всіх опитаних неповнолітніх перш за все вплинуло:

- асоціальна поведінка батьків (алкоголізм, наркоманія, насильство);
- сімейне неблагополуччя;
- низький матеріальний рівень сім'ї;
- загострення конфлікту між самими батьками, а також між батьками та дітьми.

Вході дослідження було виявлено, що основними видами девіантної поведінки неповнолітніх є: жебракування, крадіжки, втеча з дому, проституція, ранні статеві зв'язки. Типові явища для більшості опитаних – споживання алкоголю, тютюнопаління, токсикоманія, наркоманія. Основні захворювання: - захворювання органів дихання, шлунково-кишкового тракту, шкіри, досить розповсюджені статеві захворювання.

Автор, на підставі дослідження стверджує, що не тільки асоціальні сім'ї, які відкрито засуджуються громадськістю, а й цілком порядні, нормальні, на перший погляд сім'ї, можуть і являються коліскою девіації для своїх нащадків. Достатньо невиконання, чи недовиконання якоїсь функції, притаманній сім'ї як соціальному інституту.

Література:

1. Антонов А.И. Семья: функции, структура // Основы социологии/ - М., 2007.
2. Антонов А.И., Медков В.М.: Социология семьи. Изд-во МГУ: Изд-во Международного университета бизнеса и управления ("Братья Карич"), 1996.
3. Кондратенко В.Т. Девиантное поведение у подростков: социально-психологические и психиатрические аспекты.- Минск: Наука, 2003.-98с.
4. Мацковский М.С. Социология семьи: проблемы теории, методологии и методики. - М.: Наука, 2000.
5. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы.- Самара: Самарский университет, 1995.

БОЙКО ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЙВНА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

КОНФЛІКТ VS КОНТРАКТ: ПОЛЮСИ МІЖПОКОЛІННИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Перехід від безтурботного дитинства до юності і молодості навіть у стабільних заможних країнах не відбувається легко і безболісно. Становлення особистості, здобуття освіти, професійного та життєвого досвіду, боротьба за своє місце у суспільстві – все це дається дуже непросто. В Україні – з її невизначеним майбутнім, перманентними політичними конфліктами та економічними негараздами, – бути молодим удвічі тяжче.

В «епоху змін» на теренах нашої країни і дітям, і батькам доводиться постійно пристосовуватися до швидкої зміни правил та переоцінки цінностей в нових умовах соціального життя. Постійні зміни останніх років змушують людей виживати, вдаватися до способу життя, який заперечує колективні дії і заохочує принцип «кожен за себе». Це, в свою чергу, формує у свідомості молоді критерії успішності, які багато в чому заперечують моральні і духовні цінності старшого покоління. В таких умовах притаманний будь-якому суспільству конфлікт поколінь набуває не просто нового змісту, а часом несе в собі тенденції до непримирених конфліктів та відкритого протистояння.

Оскільки відносини між поколіннями, трансмісія культури завжди містять у собі зустрічні інформаційні потоки від батьків до дітей, і від дітей до батьків, в умовах інформатизації суспільства великого значення набуває молодіжна субкультура. Особливо у зв'язку з тим, що молоде покоління не лише формується у країні з «непередбачуваною історією», але й за умови невизначеності власного місця і місця своїх рідних в суспільстві загалом. Нерідко молоді люди змушені «творити себе» практично з чистого аркуша, відкидаючи досвід батьків, які не «вписалися» в швидкоплинні зміни нинішнього українського буття.

З точки зору міжпоколінних відносин масове соціальне самопочуття вікових когорт визначається в поняттях солідарності / конфронтації і залежить від переваги однієї або іншої складової у системі їх співвідносин. У сучасному світі помітно загострилась проблема співвідношень між поколіннями. Проблема «батьків» і «дітей» – споконвічна проблема людства, однак її зміст, гострота її протиріч носить особливий конкретно-історичний характер.

У сучасному суспільстві має місце трансформація відношення молодших вікових груп до старшого покоління у напрямку від традиційно шанобливого до нетрадиційного – осудливого, неприхильного, відкидаючого.

Ще наприкінці XIX ст. російський мислитель Н. Федоров називав Європу «цивілізацією молодих». «Притча про блудного сина стала символом європейського образу життя», – писав він. Головну особливість цієї цивілізації він бачив у тому, що «сини зняли з себе обов'язки перед батьками, пращурами, тобто традицією...припинили вважатися з минулим, забули свій синовній борг». [4, с.77] Характерні риси «цивілізації молодих» спостерігаються і у наступний час. Ортега-і-Гасет навіть описав особливий психологічний тип сучасної людини, не просоченої духом традицій, для якої аморальність стала нормою, а відраза до боргу укоренилася онтологічно. [7, с.118]

Проблема співвідносин, спадкоємності поколінь різко загострюється у часи, коли відбуваються культурні зміни у суспільстві і змінюється ментальність його громадян. Ця проблема особливо актуальна для країн СНД, у т.ч. України, тому що сталася не лише трансформація базових соціальних інститутів і нової соціальної диференціації, але й помітна еволюція ментальності.

Дестабілізація в нашій країні, спрямованість людей на виживання приводить до того, що в масовій свідомості як у латентній, так і в явній формі фіксується відношення до людей старшого покоління як до марної категорії населення. У суспільній свідомості поширюється модель, яка характеризується ствердженням стратегії витиснення старості зі сфери доступу до престижних цінностей, влади й інших ресурсів, периферійним положенням їхніх проблем.

У соціологічному дискурсі можна виділити два полюси трактування міжпоколінних відносин:

- у сучасному суспільстві існує велика різниця між поколіннями і цей розрив, який доходить до протилежності, збільшується;
- уявлення про зріст міжпоколінних різниць ілюзорне.

Нічого нового у цьому відношенні не сталося. Відсутність протягом десятиріч міжпоколінних конфліктів у західному суспільстві приводить до переорієнтації досліджень з поняття «конфлікт» на поняття «контакт» або «контракт» поколінь. Даний підхід концентрується скоріше на засобах солідаризації поколінь і виявленні їх специфіки, ніж на їх конфліктності.

Зустрічається також точка зору, за якою подібні погляди на взаємовідносини поколінь існують лише у спекулятивних глобальних теоріях. Дану точку зору спростовують емпіричні дослідження, які показують, що міжпоколінні відносини є відносинами «селективної наступності». [5, с. 259]

При вивченні міжпоколінних зв'язків у соціології прийнято виділяти:

- два рівня часу;

- два рівня соціальної структури.

Два часових рівня включають індивідуальний час, який відзначається у циклі життя індивідуума маркерами народження, успішності дорослого життя, зрілості, смерті і історичний час, як тривалий період, протягом якого діються багато подій, які відображають хід історії.

Два рівня соціальної структури включають мікросоціальний (безпосередньо соціальний світ індивідуума – сім'я, робота, оточення) і макросоціальний, який відображає взаємодію і структуру великих груп і соціальних інститутів, таких як економіка, політика, юридичні і моральні закони.

Кожен з цих чотирьох рівнів пов'язан із поколінними проблемами приблизно однаково. Зрозуміти взаємовідносини поколінь і різниці поміж ними – означає враховувати взаємодію між двома рівнями часу і соціальної структури. [2, с.115]

Індивідуальний час відноситься до конкретної людини. Так як люди старіють, вони проходять кризу різні ролі у сімейному житті, освіті, кар'єрі і праці, виходять на пенсію і неминуче вмирають. Старіючи, вони змінюються біологічно, психологічно і соціально, і у них розвиваються багатоваріантні індивідуальні можливості і здатності.

Поколінна специфіка особистості – це комплекс особистих якостей, сформований у визначеній історичній ситуації, оптимально відповідній адаптації особистості до даної соціальної системи. Б. Ананьев вважає, що належність до визначеного покоління є важливішою характеристикою особистості, в основі якої лежить її поколінна специфіка. «Зростаюча змінність індивідуумів одного і того ж хронологічного віку, але які відносяться до різних поколінь, обумовлена соціально-історичними, а не біологічними чинниками. [1, с.36]

Відношення між різними групами властиво терміну «покоління» на різних рівнях соціальної структури. На макросоціальному рівні відношення поколінь відносяться до не персоніфікованих взаємодій між віковими групами населення.

Взаємодія поколінь – це похідна від соціальної структури, соціальних відношень. Ступінь гармонії або конфліктності між різними поколіннями людей залежить від сумісності ціннісних орієнтацій, загальних норм життєдіяльності «батьків» і «дітей», від можливості адекватної успішної соціалізації молодого покоління, від умов сприятливої взаємодії з старшими поколіннями, від відповідності особистості вимогам віковому соціальному статусу, від ступеню інституалізації вікових ролей.

Внаслідок історичної і культурної спадкоємності кожне нове покоління людей для здійснення своєї діяльності опановує досягненнями попередніх поколінь, тими умовами, в рамках яких йому доведеться жити і діяти, робить своїм внутрішнім надбанням культурні цінності, які створили його попередники. Щоб у покоління з'явилася самосвідомість, необхідне історичне мислення. Занурення вглиб історії абсолютно невід'ємно від енергетичної появи на світ загальної поколінної свідомості. Не змогла б виникнути майбутня історія покоління, якщо б це покоління не відкрило історію минулого. Тут і захована вся динаміка оновлення. Ці два рухи неподільні. [3, с.62]

В процесі становлення людського суспільства виникає перша соціально-політична ієрархія, яка основана на статевовіковому принципі, що проявлялося у різних нормах, які регламентують поведінку старших і молодших. З'являється культ предків, що був історично першою ідеологією, яка закріплювала домінанту старших у суспільстві.

У міру становлення і прогресивного розвитку науки знижувався віковий ценз для лідерів, вони ставали все молодше. Вікова структура перестала бути структурою влади, коли молодші покоління обов'язково знаходилися під владою старших. Науково-технічний прогрес розриває єдність досвіду і знання, тобто володіння досвідом вже не означає інформаційної і інтелектуальної переваги. Навпаки, молодь стає носієм нового, досконалішого і сучаснішого наукового знання, а досвід, накопичений старшими поколіннями, гальмує впровадження результатів науково-технічного прогресу. Конфлікт «батьки і діти» перетворюється на зіставлення старого досвіду новому знанню. Ті, хто займає верхні поверхи вікової піраміди, чинять опір всякому руху нижніх, сприймають модернізацію як загрозу їх власному досвіду і знанням, і, що найнеприємніше, при такій ситуації старші втрачають своє лідируюче положення в суспільстві. Парадокс сучасної цивілізації полягає в тому, що вона множить число людей похилого віку, відтворюючи культуру минулого, тоді як знання і культурні цінності еволюціонують з небаченою швидкістю. [5, с. 26]

У зв'язку з таким розкладом суспільних сил західні соціологи заговорили про вікову сегрегацію, тобто про різке розділення суспільства на протистоячі вікові групи і перетворення немолодих членів суспільства в соціальних ізгоїв.

Сьогодні ж ці знання і професійні навички в масі отримуються через соціальні інститути і застарівають кілька разів протягом життя одного покоління. Таким чином люди похилого віку перетворюються на носіїв минулого – віджилих цінностей, застарілих професійних знань, непотрібних еталонів поведінки, що тільки заважають адаптації активного населення. Трудовий досвід старшого покоління в більшості випадків залишається незатребуваним, а спроби використовувати методи організації праці, що добре працюють у минулому, стимулювання працівників, просування по службі можуть опинитися навіть шкідливими.

Отже, адаптаційний потенціал молоді в Україні має свою специфіку. Головними чинниками, що забезпечують соціальну стабільність у молодіжному середовищі є рівень професійної підготовки молоді, її зайнятість, активна діяльність у будь-якій сфері матеріального і духовного виробництва.

За сучасних умов потрібна особлива психологічна готовність до сприйняття нового, якою в силу свого віку не може володіти у належній мірі більшість дорослих людей, а тим паче людей похилого віку; готовність, яку має тільки молодь, з її недосвідченістю, яка стає у даному випадку достоїнством, з її виключною відкритістю, схильністю до нового.

Література:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л., 1969.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества. // Политические исследования. – 1997 - № 4.
3. Карль Ф. Поколения и общество: межпоколенные программы. // Психология зрелости и старения. – 2003 - № 2 (22).
4. Психология личности. Тексты. – М., 1982.
5. Семенова В.В. Дифференциация и консолидация поколений. – М., 1999.
6. Старость: популярный справочник. / под ред. К.Н. Яцинина. – М., 1996.
7. Хрестоматия по социальной психологии. – М., 1994.

ВАСИЛЬЄВА НАТАЛЯ АНАТОЛІЇВНА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОАДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАСУДЖЕНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Для соціології трансформаційні періоди розвитку суспільства завжди були і є вельми цікавими і з теоретичної, і з практичної точки зору. Особливої уваги заслуговують критичні етапи розвитку.

Оскільки в Україні стратегічною метою є формування громадянського суспільства і відповідної йому правової держави, то виникає і потреба реформування пенітенціарної системи України, а саме, системи виконання покарань для дітей. Зокрема, існує декілька зрізів назрілої проблеми: по-перше, це невідповідність концепції реформування обсягам коштів, що виділяються на її реалізацію; по-друге, невідповідність концепції гуманізації системи виконання покарань стереотипізованому сприйняттю суб'єктів відбування покарань; по-третє, існує певна розбіжність між законодавчою базою стосовно правосуддя для дітей та проголошеними гуманізаційними принципами реформування системи виконання покарань; по-четверте, проблеми у формуванні соціоадаптивного потенціалу засуджених дітей в рамках системи відбування покарань та подальшій соціальній адаптації дітей, що вже відбули покарання. По-п'яте, на даному етапі розвитку нашого суспільства надзвичайно актуальною є вирішення соціальної проблеми гуманізації кримінальної відповідальності дітей, надання можливості адаптації засуджених дітей до умов суспільства після звільнення через формування соціоадаптивного потенціалу ще в рамках виховно-трудових закладів, тобто, дитячих колоній. Існує певна суперечність між кількістю колоній, програмами перевиховання та ресоціалізації вихованців та відповідності даних програм та засобів і якості їх реалізації реаліям динамічного суспільства з біфуркаційною траєкторією розвитку, і, як наслідок, змістовним наповненням соціоадаптивної системи засудженої дитини ще в рамках колонії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає нам підстави стверджувати, що ступінь розробки даної проблематики у соціологічній літературі можна назвати, на наш погляд, як дуже низький. Засудженні діти як об'єкт соціологічного дослідження практично відсутні у соціологічній літературі, що, на наш погляд, може бути зумовлено закритістю, недоступністю, об'єкта дослідження та специфічністю тотального середовища.

Із соціологічної точки зору у своїх роботах вивчення засуджених як специфічної категорії започаткували Е.Гоффман через «феномен заплямованої репутації» та так званої «делінквентної кар'єри», Р.Мертон - теорія девіантної поведінки в умовах аномії через розкриття факторів та шляхів соціальної адаптації та соціально сприйнятних способів її досягнення, Е.Сазерленд - теорія диференціювання та контролю.

На сучасному етапі розвитку наукових пошуків стосовно означеної проблеми можна виділити наступних авторів: Абросімова Ю. А., яка аналізувала загально соціальні причини скоєння злочинів дітьми, при цьому враховуючи як мікрофактори, так і макрофактори середовища перебування дитини [1], Волков А.Н. [4], у роботах якого висвітлено проблеми соціальної адаптації, механізмів її формування серед дітей групи ризику. Голіна В.В. займалася проблемою вивчення кримінологічного портрету неповнолітніх злочинців, враховуючи при цьому комплексні характеристики, вивчення яких може бути використане для профілактики рецидивів та проявів асоціальної поведінки у майбутньому [5], Гусак А.П. у своїх публікаціях звертає увагу на теоретичні аспекти змісту та характеристик процесу ресоціалізації засуджених неповнолітніх [7], Колб О. звертається до постановки проблеми неналежного наукового вивчення особистості злочинця, яке може спровокувати подальші злочини в рамках колонії [8], Косенко С. розкриває причини вчинення злочинів неповнолітніми [10]. Цікавим також є дослідження громадської та експертної думки населення щодо дитячої злочинності, представлене у публікаціях Кушнар'єва С.В. [11].

Отже, ми маємо наступну проблемну ситуацію з точки зору розробленості даної проблематики. З одного боку, існує нагальна соціальна проблема, пов'язана з високим рівнем злочинності українських підлітків, в тому числі вторинної, тобто після перебування у виправній колонії, вирішення якої безпосередньо пов'язано з формуванням у засуджених дітей соціоадаптивного потенціалу та створення умов для його реалізації. З іншого, невирішеними залишаються наступні аспекти – теоретична невизначеність, відсутність досліджень з цієї проблеми, відсутність досліджень змісту програм реабілітації, особливостей ресоціалізації, нестача інформації з конкретних аспектів адаптації підлітків, які звільнилися з місць ув'язнення, що унеможливує комплексне дослідження проблем адаптації засуджених підлітків після звільнення з колоній, розробку рекомендацій щодо її оптимізації, ефективного формування соціоадаптивного потенціалу.

Метою даної статті виступає виявлення змісту, специфіки формування, факторів впливу та змістовного наповнення соціоадаптивного потенціалу засуджених дітей.

Для досягнення даної мети у даній статті виконано ряд завдань:

розкрито соціологічну сутність поняття «соціоадаптивний потенціал»; визначено основні фактори впливу на формування соціоадаптивного потенціалу в рамках колоній; визначено змістовне наповнення соціоадаптивного потенціалу нинішніх засуджених неповнолітніх та шляхи його формування через систему практичних рекомендацій щодо формування соціоадаптивного потенціалу вихованців колоній для адміністративної ланки та персонального складу закладів пенітенціарної системи.

Основні результати та висновки, отримані під час дослідження, зводяться до наступних теоретичних висновків та емпіричних обґрунтувань.

Теоретична інтерпретація даного поняття є неоднозначною. Сам термін «потенціал» походить від латинського «*potentia*», що означає «сила» [13, с.549]. Термін «потенціал» означає приховані можливості. Широке його трактування полягає в тому, що потенціал розглядається як джерело можливостей, котрі можуть бути приведені в дію, та використання для вирішення різноманітних питань. Оскільки соціоадаптивний потенціал людини є частиною його потенціалу як особистості, то по відношенню до індивіда даний потенціал – це частина потенціалу людини, яка формується на основі природних здібностей, освіти, виховання і життєвого досвіду. Дослідження соціоадаптивного потенціалу за умов динамічних суспільних відносин не може обмежуватись лише системно-структурною моделлю. Він визначається також і тими адаптивними резервами, що можуть бути використані за умов певних змінених суспільних відносин, форм та видів адаптації. Через це варто перейти від статичної моделі розгляду соціоадаптивного потенціалу як сукупності адаптивних ресурсів і резервів до динамічної, тобто, як здатності та можливості досягнення ним встановлених цілей. Останнє зумовлює необхідність приділити увагу не лише відтворенню окремих складових адаптивного потенціалу, а й рівню їх внутрішньої системної взаємодії, а також взаємодії зі своїм мікро- та макросередовищем для одержання результатів функціонування [14, с.47].

Таким чином, головна специфіка сучасного вивчення сутності соціоадаптивного потенціалу полягає у тому, що під впливом постійних змін суспільних форм і видів адаптації поступово розвивається людський фактор, підвищуються якісні характеристики адаптивних ресурсів. Це, в свою чергу, має зворотний вплив на середовище адаптації і зумовлює необхідність якісного оновлення її форм. [14, с.48].

Нас цікавить соціоадаптивний потенціал вихованців колоній, оскільки саме він складає підґрунтя і характеризує соціоадаптивний потенціал певної соціальної групи, зокрема засуджених до позбавлення волі дітей. Розглянемо його докладніше.

Під соціоадаптивним потенціалом засуджених дітей ми розуміємо систему резервів та незадіяних потенцій дитини, що потрапляє у тотальне середовище, актуалізованих під впливом виникнення адаптивної ситуації. Соціоадаптивний потенціал особистості формується під впливом таких якостей, як вміння і бажання сприйняти адаптивну ситуацію, ініціативність, заповзятість у задіянні основних необхідних для формування потенціалу резервів, здатність долати адаптивні перешкоди, творча активність та ін. При цьому система соціоадаптивного потенціалу, на наш погляд, представляє собою відкриту, складну систему адаптивних потенцій, спрямованих на соціальну адаптацію суб'єкта в змінених умовах соціального середовища.

Крім того, слід враховувати дві важливі обставини. По-перше, до моменту перебування у ВК людини важко говорити про її потенціал, можна лише умовно визначити практичний та теоретичний багаж знань, навичок та вмінь, закладених до кульмінаційного моменту потрапляння за ґрати. По-друге, результат використання індивідуальної резервної сили - це реальний внесок адаптанта, він виражається в конкретному результаті його перебування у ВК. У зв'язку із окресленням даних особливостей ми можемо припустити, що алгоритмічно першою стадією формування соціоадаптивного потенціалу є виникнення адаптивної ситуації. Дана ситуація пов'язана із неможливістю адаптанта жити за старими правилами та застосовувати старі методи для життєдіяльності: суб'єкт, потрапляючи в ВК, кардинально змінює практично увесь свій устрій та спосіб життя [15, с.83].

При дослідженні соціоадаптивного потенціалу засуджених дітей у січні-лютому 2009 року ми провели експертне, безпосереднє, індивідуальне, письмове, опитування з подальшим узагальненням інформації більшості експертів опитування персоналу 11 колоній для неповнолітніх в Україні (тобто, охоплено було всі колонії для неповнолітніх в Україні). Вибірку склали 269 чоловік. Тип вибірки був визначений як квотний. Квотами для експертів виступали стать, вік, досвід роботи в виправних закладах, посада, кваліфікація. Експертну групу

репрезентували вихователі, вчителі, методисти, бібліотекарі, охоронці, обслуговуючий персонал та адміністрація колонії.

Для формування соціоадаптивного потенціалу засуджених дітей обов'язкова наявність на території колонії ділянок адаптації для засуджених. Тому експертам було задане питання «В Вашому виховному закладі діють ділянки адаптації для дітей, що готуються до виходу на свободу?».

Відмітимо, що 88,1% експертів відповіли позитивно на задане питання і це свідчить про те, що є спроби адаптувати дітей до життя за межами колонії, надавши за три місяці до звільнення дітям консультативно-правову, тренінгову та реабілітаційну допомогу.

Не менш важливим для визначення соціоадаптивного потенціалу є розуміння відношення засуджених дітей до основних ресурсів індивідуального та організаційного порядку. Паралельно із експертним опитуванням нами проведено соціологічне опитування із застосуванням методу анкетного опитування 1200 засуджених (кожна друга засуджена до позбавлення волі дитина) у віці від 14 до 18 років, що перебувають в 11 колоніях України для неповнолітніх. Вибірка квотна, квоти формулювались за статтю, віком та місцем відбування покарання. Анкета включала декілька блоків відносно умов проживання в колоніях, орієнтацій на здоров'я, освіти, життєві стратегії та формування на основі цих показників соціоадаптивного потенціалу засуджених дітей.

Респондентам-вихованцям було запропоновано відповісти на питання стосовно такого ресурсу як освіта: «Оберіть формулювання, що відповідає Вашій точці зору». 60,6% засуджених дітей обрали варіант «освіта-це квиток у життя», натомість вираз «освіта - це зайвий вантаж» обрало всього 3,2% від усіх респондентів-вихованців. Ми можемо стверджувати, що в рамках тотальних установ засуджені діти розуміють значення отримання освіти, а отже в подальшому, після виходу із колонії, є вірогідність, що ця категорія дітей буде продовжувати отримувати освіту.

Респондентам-вихованцям було задано питання: «Які якості необхідні для сучасної людини? (оберіть 3 основних)». На думку вихованців, основні необхідні якості, якими повинна володіти сучасна людина – це вміння заощаджувати 64,5%, сила волі - 60,3% та чесність-49,7%. Треба відмітити, що основна маса вихованців зробила акцент на позитивних якостях людини. Такі негативні якості як хитрість (10,7%) не визначаються першочерговими.

На наступному етапі, який характеризується періодом відходу із шокowego стану та початком пошуку нових шляхів виходу із адаптивного шоку найбільш суттєвими, на наш погляд, є наявність активізованих нових потенцій, як от ,необхідність продовження навчання за шкільною програмою, необхідність здобуття професії та ін.

Третій етап –це так звана адаптивна реабілітація. Цей етап у суб'єктивних оцінках вихованців можна проілюструвати за допомогою певних ресурсів, потенційних вмінь та навичок, застосування яких допоможе адаптуватися в соціумі після виходу із колоній. Засуджені мають чітко виражені орієнтації на складові соціоадаптивного потенціалу для подальшого життя: перші позиції займає вміння заробляти на життя (31,1%), другу позицію між собою розділили вміння розбиратися в житті та вміння жити за законом. При цьому ми можемо зафіксувати досить прагматичну спрямованість бажаного арсеналу вмінь вихованців, адже більшість із опитаних до потрапляння в колонію мали досить низький матеріальний рівень забезпечення їх батьківських родин та неповний склад сімей, тому логічним є рейтинговість бажання вихованців заробляти на життя після виходу на свободу. На наш погляд, це дає змогу вихованцям набути певного ступеню свободи та незалежності та свідчить про досить конструктивну спрямованість складових соціоадаптивного потенціалу.

Системним доповненням картини формування соціоадаптивного потенціалу є і уяви та бажання засуджених дітей щодо роду занять після виходу на свободу.

У даному зв'язку ми можемо виділити найбільш перспективніші бажання та потреби вихованців. 61,7% респондентів-вихованців відмітили, що, перш за все, після колонії вони підуть працювати. 25,2% респондентів відмітили, що будуть продовжувати навчатися. Ми вважаємо, це позитивні резервні характеристики соціоадаптивного потенціалу, набуті вихованцями. А, отже, в них присутній свідомий соціоадаптивний потенціал, поштовхом для розвитку якого є подальша сумісна робота вихованців та персоналу колоній для розвитку даних структурних елементів соціоадаптивного потенціалу.

При цьому цікавим залишається факт спрямованості більшості вихованців на роботу, що, на наш погляд, свідчить про досить високий ступінь орієнтації на самостійне життя та розрахунок на власні сили.

Вагомим елементом об'єктивного порядку є, на наш погляд, отримання професії вихованцями. Серед хлопців найбільш популярною отриманою професією є професії маляр, штукатур, водій. На етапі кризового розвитку суспільства дані професійні навички є досить доцільними, так як у суспільстві не вистачає хороших спеціалістів даного профілю. Засуджені після виходу з колоній вже будуть мати професійні навички, а, отже, і стартові можливості для життя поза межами колонії.

Із точки зору соціологічного аналізу привертає увагу орієнтація на робітничі спеціальності та спеціальності сфери обслуговування, що, на наш погляд, можна пояснити декількома факторами :по-перше, спеціальності, отримувані у вузах 3 та 4 рівня акредитації потребують високого рівня навчальних успіхів учнів, чого не можна сказати про вихованців колоній, адже за даними Держдепартаменту з виконання покарань в Україні, 8,5% дітей, засуджених до позбавлення волі ,попадають за грати неписемними. [2,с.55]. Інші ж не досягають великих успіхів у навчанні. За 2008 рік лише 4 вихованці колоній вступили до вузів для отримання вищої освіти. Тому у

даному руслі необхідно прийняти до уваги пріоритетність даної складової формування соціоадаптивного потенціалу засуджених дітей: формування хоча б бажання отримати вищу освіту було б великим досягненням у даному процесі.

Соціоадаптивний потенціал, згідно системної методології – це дещо більше, ніж сума складових його частин у об'єктивному та суб'єктивному вимірах, це система цілісно спрацьованих, логічно оформлених елементів, кожен із яких окремо не представляє особливої цінності і не є значущим для подальшої соціальної адаптації вихованців після звільнення. Виявлено, що у соціологічному контексті найдоцільніше застосовувати системний підхід через аналіз якісного наповнення соціоадаптивного потенціалу засуджених дітей. Ми виділяємо наступні складові соціоадаптивного наповнення потенціалу засуджених дітей: соціоадаптивний фон, тобто, це один із об'єктивних показників, який свідчить про стан тотальної системи, в яку потрапляє адаптант; соціоадаптивні резерви, набуті вихованцями до потрапляння у колонію (рівень освіти, рівень виховання, стан здоров'я, фізична підготовка, система ціннісних орієнтацій, установки на перевиховання тощо), соціоадаптивні резерви, запропоновані колонією для адаптанта (навчання за шкільною програмою, здоровий спосіб життя, тобто, без алкоголю та наркотичних речовин, за певним розпорядком, професійна підготовка, система комунікацій із вчителями, вихованцями та вихователями, певні напрацьовані субкультурні елементи тотального середовища).

Об'єктивними інституційними є у даному контексті показники стану правової системи щодо правосуддя у справах неповнолітніх, умови тотального середовища, оцінка кадровим складом своїх вихованців, наявність ділянок соціальної адаптації у колоніях. Суб'єктивними показниками є відношення вихованців до навчання, конструктивність чи деструктивність при здійсненні комунікативних зв'язків із вихователями, іншими вихованцями; відношення до власного здоров'я як ресурсу, відношення до системи перевиховання, установки щодо подальшого життя на волі після звільнення, бажання отримати професію.

Таким чином, із огляду на перспективність даної теми та подальшу розробку даної проблеми можна зробити наступні висновки: у рамках соціології у теоретичному плані соціоадаптивний потенціал є категорією новою та універсальною стосовно будь-якого соціального об'єкта. Соціоадаптивний потенціал засуджених дітей формується у декілька етапів: соціоадаптивний шок, соціоадаптивний пошук, соціоадаптивна реабілітація. При цьому модель соціоадаптивного потенціалу засуджених неповнолітніх формується за наступним принципом: соціоадаптивна ситуація + тотальні умови життя + об'єктивні фактори + суб'єктивні фактори. Найголовнішим фактором у контексті даної моделі соціоадаптивного потенціалу є системоутворюючий фактор, а саме, необхідність застосування даного потенціалу в системі для подальшої соціальної адаптації засуджених дітей після звільнення.

У якості практичних перспектив найбільш нагальними є, на наш погляд, наступні, виходячи із отриманих результатів:

По-перше, необхідність соціологічного вивчення у колоніях для дітей діяльності ділянок соціальної адаптації, оскільки вони дають змогу отримати результати, з допомогою яких спеціалісти матимуть можливість попередньо теоретично сконструювати модель поведінки дітей на свободі, модель подальшого життя хоча б у близькій перспективі.

По-друге, вивчення соціального портрету, соціального самопочуття вихованців колоній, так як диференційований підхід має відкрити більше перспектив, наприклад, для розвитку ресурсу навчання серед більш орієнтованих на навчання засуджених (наприклад, для продовження навчання у вузах).

По-третє, збільшення строку перебування дітей із батьками під час зустрічей, адже комунікативна складова є вагомим фактором формування соціоадаптивного потенціалу у тотальному середовищі.

По-четверте, проведення соціологічних досліджень із застосуванням якісних методик серед виховного складу колоній з проблем формування соціоадаптивного потенціалу їх вихованців, адже колонії – це практично не вивчена соціологами інституція, а засуджені діти – практично недоступний об'єкт соціологічного дослідження.

По-п'яте, дослідження співпраці громадських організацій із кадровим та виховним складом колоній для формування певних зв'язків вихованців із людьми на свободі та набуття певних тематичних знань та навичок.

У цілому ж, ми вважаємо дану проблему заявленою та вельми перспективною з огляду на соціологічний ракурс вивчення.

Література:

1. Абросімова Ю. А. Загальносоціальні причини умови злочинності неповнолітніх в Україні: юридичні статті // Підприємство, господарство, право. - 2005. №8. - С. 137-140.
2. Беца О. Гуманізація кримінальної відповідальності неповнолітніх / Нормативно-правові та прикладні аспекти ювенальної юстиції. - К.: 2010. - 43-64.
3. Васильєва Н. А. Соціоадаптивний потенціал засуджених неповнолітніх: операціоналізація та конкретизація поняття // Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія. Вип. 13. - Дніпропетровск: ДНУ, 2006. - С. 241-249.
4. Волков А. Н. Социальная адаптация детей «группы риска» // Российский следователь. - 2007. - №17. - С. 26-27.
5. Голіна В. В. Особистість неповнолітнього злочинця: сучасний кримінологічний портрет (на матеріалах м. Харькова): юридические статьи // Бюлетень Міністерства юстиції України., 2006. - №1. - С. 42-53.

6. Горенко С. Зміст процесу ресоціалізації неповнолітніх засуджених// Соціальна педагогіка, 2007.-№1.- С.41-47.
7. Гусак А.П. Проблеми визначення поняття ресоціалізації неповнолітніх злочинців в юридичній науці//Держава і право, 2008. -№2(40).-С. 481-487.
8. Колб О. Неналежне вивчення особистості злочинця-одна з детермінант вчинення злочинів у місцях позбавлення волі// Юридична Україна, 2005.-№3.-С. 69-72.
9. Корель Л.В. Социология адаптаций: этюды апологии. – Новосибирск, 1997. – 207с.
10. Косенко С. Причини та умови вчинення злочинів дітьми «групи ризику»: юридичні статті// Підприємство, господарство, право. -2006. -№1. –С. 135-136.
11. Кушнар'ов С.В. Злочинність неповнолітніх: думка населення й експертів// Соціальна педагогіка: теорія та практика, 2008.-№2.-С. 53-66.
12. Лобанова А.С. Регуляція мімікрійної поведінки людей в контексті соціологічної теорії // Грані.-2003.- №6.-С.99-103.
13. Овакилян О.С. Творческий потенциал будущего специалиста: сущность этапы, показатели, уровни развития. // Методология теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць. - Харків, 2009. – С. 548-550. 81.
14. Синьов В.С. Виховний потенціал дозвільних занять засуджених та мови його реалізації / Гуманізація процесу виховання неповнолітніх засуджених в Україні. – Харків: «Фоліо», 1999. – С.44-54.
15. Янчук О.Б. Основні заходи з ресоціалізації неповнолітнього засудженого під час відбування покарання у спеціальній виховній установі(виховній колонії) /Нормативно-правові та прикладні аспекти ювенальної юстиції.-К.:2010.-с.82-84.

ГОРОДНЯК ІРИНА ВАСИЛІВНА

Львівський національний університет ім. І. Франка

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ДІЛОВУ АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ

Людська активність є однією з важливих проблем сучасного соціологічного аналізу спрямованості особистості. У науковій літературі активність розглядають як загальну характеристику живих істот, їхню власну динаміку, джерело перетворення або підтримки ними життєво значущих зв'язків із середовищем, життєдіяльність організму та активне подолання середовища. [5, С.12]. При вивченні активності особистості дана категорія визначається як змістова характеристика, що окреслює спрямованість особистості і проявляється в інтенсивності, тривалості, частоті та різноманітності виконуваних дій. Прояви особистісної активності можуть мати різну спрямованість та здійснювати вплив як на особистість, так і на оточуючих. Особливого значення набуває вивчення активності людини в умовах сучасних глобалізаційних змін та перетворень.

Особливості глобалізації та глобалізаційних процесів у своїх роботах розглядають С.Лятуш, Р.Робертсон, М.Кастельс, А.Сваан, І.Валлестайн, Ж.Роше та інші дослідники. Одним з перших, хто підняв проблематику глобалізації, є американський соціолог Р. Робертсон [1, С. 37]. Глобалізація містить ідею, згідно з якою світовий ринок слід розглядати як цілісність. Таке можливо тільки тоді, якщо норми, пов'язані з існуванням держав-націй, будуть значно послаблені. За його визначенням, глобалізація - це поєднання процесів, що роблять соціальний світ єдиним, оскільки:

- сучасні технології дають змогу з'єднувати різні частини світу комунікативними та телекомунікативними зв'язками і найбільш яскравий приклад цьому поява „всесвітньої паутини” - Інтернету.
- соціальні спільноти все більше стають залежними від економічних, фінансових, політичних, стратегічних та культурних явищ і подій.
- на світовій арені з'являються нові форми економічних, політичних організацій та організацій культурного спрямування, що за своїм характером набувають рис наддержавності, тобто відірваності від якого-небудь конкретного регіону або країни. Приклади ранніх глобалізаційних процесів в політиці знаходимо на рівні функціонування таких організацій як ООН, ЮНЕСКО чи Інтерпол, які сьогодні набувають нових рис у зв'язку з процесами євроінтеграції.
- з'являються категорії осіб, життя і праця яких не пов'язана з певним конкретним місцем. Колись це були дипломати, сьогодні ж до них долучилися представники бізнесу та менеджменту, фінансисти, спортсмени, артисти, які перебувають у постійному русі, багато подорожують, або ж мають офіси і помешкання у різних куточках світу.

Глобалізація є соціальною зміною особливого типу: зміна явищ, щодо яких ми наперед визначаємо, що вони націлені на певну мету на зразок лінійного процесу. Загалом глобалізацію можна визначити як об'єктивний, природний процес інтеграції людства, що проявляється через взаємовпливи та взаємозалежності. Це

багатосторонній процес взаємного пов'язування структур, культур і суб'єктів у світовому масштабі, розмивання географічних меж, соціокультурних норм, як інтенсифікацію соціальних відносин у світовому масштабі та посилення взаємозалежності суб'єктів.

Глобалізація включає низку еволюційних процесів, спільних для багатьох суспільств:

- у сфері політики: виникнення потреби в існуванні держави-нації, позбавлення її суверенітету та необхідність враховувати інтереси різноманітних спільнот. У цій новій конфігурації релігійні групи, етнічні спільноти та групи мігрантів відіграють дестабілізуюче роль.
- у сфері економіки й праці: прихід інформаційної революції у результаті поєднання фінансових ринків та майже планетарного розповсюдження капіталістичної економіки.
- у сфері міжнародного порядку: активне подрібнення попереднього порядку на світ „обмежених суверенітетів”, непевність щодо здатності до регулювання міжнародних політичних інституцій з нескоординованими завданнями.
- у культурній сфері: виникнення нової глобалізаційної системи уявлень, що спирається на прискорення часу та звуження простору, з чого міжнародна еліта виводить обґрунтування своїх нових привілеїв у швидкоплинному, рухливому, інструментальному світі.
- у соціальній сфері: виведення на перший план „соціального питання”, що розглядає руйнівні наслідки економіки, посилення нерівності тощо.

Для глобалізаційних процесів притаманні як позитивні так і негативні наслідки. Серед позитивних наслідків глобалізаційних процесів можна визначити такі як ріст якості життя населення, покращення рівня добробуту людей, прискорення економічного та політичного розвитку країн, обмін технологічними та культурними досягненнями між суспільствами. До негативних наслідків глобалізаційних процесів можна віднести зміну способу життя, інтенсифікацію міграційних процесів, пришвидшення урбанізації, зіткнення національних культур, релігій, етносів, тощо [4, С. 98].

За таких умов активність людини виконує дві важливі функції: по-перше, впливаючи на оточуючий світ і перетворюючи його, вона виступає в ролі засобу задоволення матеріальних і духовних потреб індивіда; по-друге, вона є засобом висвітлення і розвитку знань, умінь, здібностей людини. Обидві ці функції злиті воедино в кожному акті людської активності, включаючи підприємництво.

Соціальна активність особистості – системна соціальна якість, у якій виражається та реалізується глибина і повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення її на суб'єкт суспільних відносин. Вона суб'єктивно виступає як реалізація суспільнозначимих мотивів поведінки, об'єктивно – як виконання необхідних для виконання суспільно корисної діяльності.

Зважаючи на те, що соціальна активність є багатоплановим явищем, його можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. Соціальна активність у широкому розумінні охоплює прояв суспільно корисної людської діяльності в усіх сферах життя суспільства – економічній, політичній, соціальній і духовній. Кожній із цих сфер відповідають різні, специфічні для них види активності людей: трудова, культурно-творча, політична, підприємницька, ділова тощо. Соціальній сфері суспільного життя відповідає соціальна активність. Саме в такому розумінні і використовується термін соціальна активність, коли говорять про соціальну і трудову активність, чи про соціальну і політичну активність. У цьому розумінні соціальна активність виявляється в тих проявах суспільно корисної діяльності, які безпосередньо закріплюються в укріпленні єдності, забезпеченні взаємодопомоги, солідарності між її членами, захист її загальних інтересів, укріпленні позицій в суспільстві, боротьбі з різними явищами в суспільному житті. Саме соціальна активність забезпечує зв'язок між особистістю і соціальним середовищем.

Соціальна активність характеризує спосіб життєдіяльності соціального суб'єкта, що фіксує свідому спрямованість його діяльності і поведінки на зміну соціального середовища, умов, інститутів відповідно до нарізних потреб, інтересів, цілей, ідеалів або на консервацію існуючого стану речей, гальмування змін, розвитку; вияв соціальних ініціатив, участь у вирішенні актуальних соціальних завдань, постійна взаємодія з іншими соціальними суб'єктами. Через соціальну активність реалізуються діяльнісні потенції суб'єкта, його культура, уміння, знання, потреби, інтереси, прагнення, здатність охоплювати своєю діяльністю світ.

Основними різновидами соціальної активності людини є: професійно-трудова, громадсько-політична, моральна, управлінська, дозвільна, вербальна. Крім того вона може характеризуватися як творчий, продуктивний і нетворчий, репродуктивний процес. Нарешті, соціальна активність може мати різне суспільне спрямування і значення. Загалом від рівня активності, величини та інтенсивності заряду масової енергії залежить динамізм розвитку суспільства, котре заінтересоване у її постійному зростанні. Однак це зростання може забезпечуватися тільки шляхом стимулювання діяльності та поведінки людей, їх груп і розширення меж для соціальної взаємодії та творчості.

Соціальна активність у соціологічній літературі зазвичай розглядається як фундаментальна категорія, якою послуговуються для розробки і висвітлення багатьох проблем соціальної діяльності та поведінки людей, соціальних груп, інститутів, суспільства.

При вивченні активності особистості можна визначити основні критерії її вивчення. Серед них зазвичай визначають спрямованість на певні інтереси, потреби, цінності; особливості їхнього прийняття і реалізації.

Загалом життєва позиція особистості є багатомірною. Вона інтегрує всю особистісну структуру, забезпечує людині певний рівень включеності в життєдіяльність соціального середовища та її самовизначення як суб'єкта власного життєвого шляху та способу життя. Об'єктом позиції особистості є соціальний стан особистості, її життєвий шлях в суспільстві.

Увага дослідників у науковій літературі здебільшого зосереджена на аналізі економічної та підприємницької активності. Підприємницька активність розглянута в роботах Є.Львіна, О.Злобіної, Ю. Пачковського, Є. Сірого, В. Семиденка та ін..

Сучасні погляди на підприємницьку активність найбільш повно виражені у „теорії чотирьох „С” Дж. Тропмана і Г. Морнінгстара. Згідно з цією теорією, всебічний аналіз підприємницької активності повинен впливати із врахування:

- психологічних основ поведінки підприємців;
- компетентності, наявності певних професійних і ділових здібностей;
- факторів, що сприяють розвитку ідей та нововведень;
- зовнішніх економічних умов підприємницької діяльності.

Економічна активність – це система реальних, ініціативних та ефективних дій суб'єктів діяльності, спрямованих на виробництво того чи іншого товару, виконання певних робіт чи надання послуг з метою отримання певних позитивних результатів, а саме: нарощення обсягів виробництва, залучення додаткових інвестиційних ресурсів, формування оптимального завантаження виробничих потужностей, реалізації прийнятих програм та запланованих заходів щодо розбудови власного бізнесу тощо [3, С.122].

Окремі дослідники ототожнюють підприємницьку активність з діловою активністю. Варто зазначити, що підприємницька активність є дещо ширшим поняттям, оскільки ділова активність охоплює, насамперед, економічну діяльність, конкретизовану у виді виробництва того або іншого товару, або надання конкретної форми послуг. Натомість, підприємницька активність – це комплекс ширших дій та поведінкових проявів, що, своєю чергою, відображають особистісні прагнення та можливості людини у реалізації своїх задумів та устремлінь. Підприємницька активність при цьому виступає компонентом не лише виробничих, але й соціальних відносин.

Метою даної статті є вивчення ділової активності молоді в умовах трансформаційних змін.

Вивчення ділової активності передбачає не лише теоретичний аналіз проблеми, але й проведення емпіричних досліджень. В якості основного джерела емпіричної інформації виступили результати соціологічного опитування, проведеного нами у березні-травні 2010 року. Об'єктом дослідження виступило доросле населення м. Львова. Опитано 600 осіб за багатоступеневою територіальною цілеспрямованою квотною вибіркою з використанням методу стандартизованого інтерв'ю [2, С. 187-189].

Аналіз ділової активності важливо розпочати власне з вивчення розуміння суті даного поняття населенням загалом та молоддю зокрема. Отримані результати соціологічного дослідження засвідчують про певні розбіжності в інтерпретації ділової активності. Опитане населення розглядає ділову активність, перш за все, як засіб освоєння та розвитку знань (33,5%), а також засобом задоволення матеріальних потреб людини (30,9%). Також ділова активність визначається населенням як спосіб самореалізації (17,0%), можливість впливу на оточуючих (11,7%) та внутрішній стан людини (7,0%).

Важливим в межах нашого дослідження було окреслити образ ділової людини в уявленнях населення (див. рис. 1).

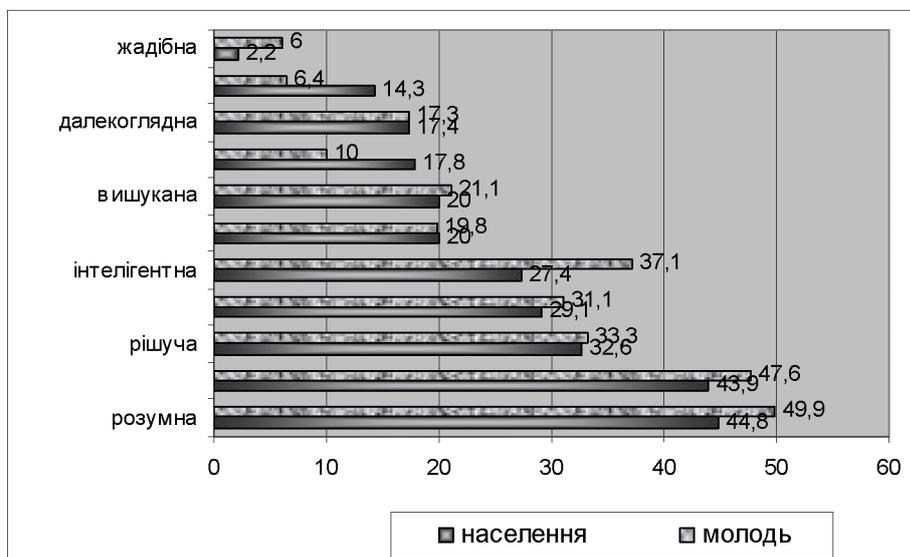

Рис. 1 Характеристики ділової людини в уявленнях населення та молоді (у%)

На думку опитаної молоді, ділова людина є перш за все розумною (49,9%), цілеспрямованою (47,6%) та інтелігентною (37,1). Не менш важливими характеристиками ділової людини також є рішучість (33,3%), освіченість (31,1%), вишуканість (21,1%). Дещо менш важливим для ділової людини є наявність самокритики (17,8%), далекоглядності та хитрості. Позитивним моментом є те, що лише 6,0% молоді визначили жадібність, як характеристику ділової людини. Дещо відмінним є трактування характеристик ділової людини в уявленнях населення.

До ділових людей віднесли себе лише 25,2% опитаного населення та 32,0% молодих людей. Не відносять себе до ділових людей 39,6% населення та 30,7% молоді. Третина опитаного населення та молодих людей взагалі не змогли визначитися чи належать вони до ділових людей (відповідно 35,2% та 37,3%) (див. рис. 2).

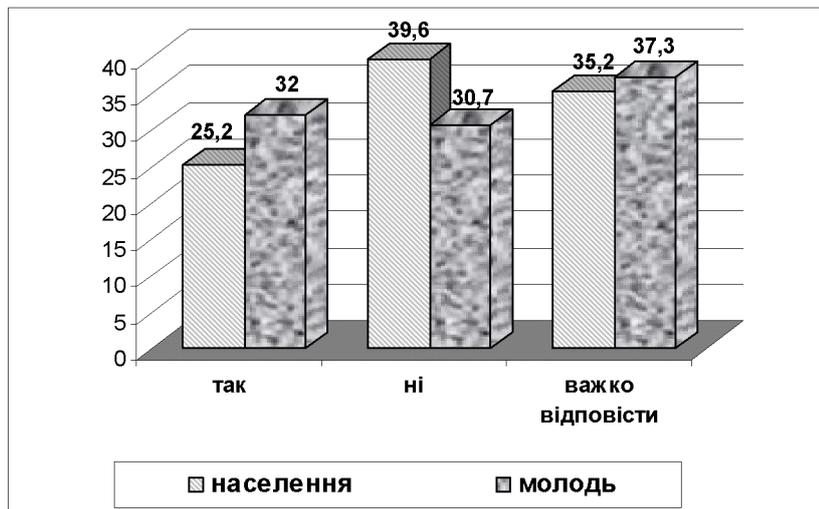

Рис. 2. Відповідь опитаних на запитання „Чи відносите Ви себе до ділових людей?“

Незважаючи на те, що серед людей дуже поширене позитивне ставлення до ділових людей та прагнення бути такими, вони визначають ряд негативних рис притаманних діловим людям. Серед них, на думку населення, переважає така негативна характеристика ділових людей, як підступливість. Дану характеристику визначили 20,4% опитаного населення та 17,3% молодих людей. Також до негативних рис ділових людей опитані віднесли самовпевненість (16,1% опитаного населення та 28,4% молоді), небажання дослухатися до думок інших людей (15,6%), байдужість (14,3%) та пихатість (11,7%). Дещо менш визначальними серед негативних рис є жадібність (10,9%) та відсутність співчуття (10,0%) ділових людей (див. рис.3).

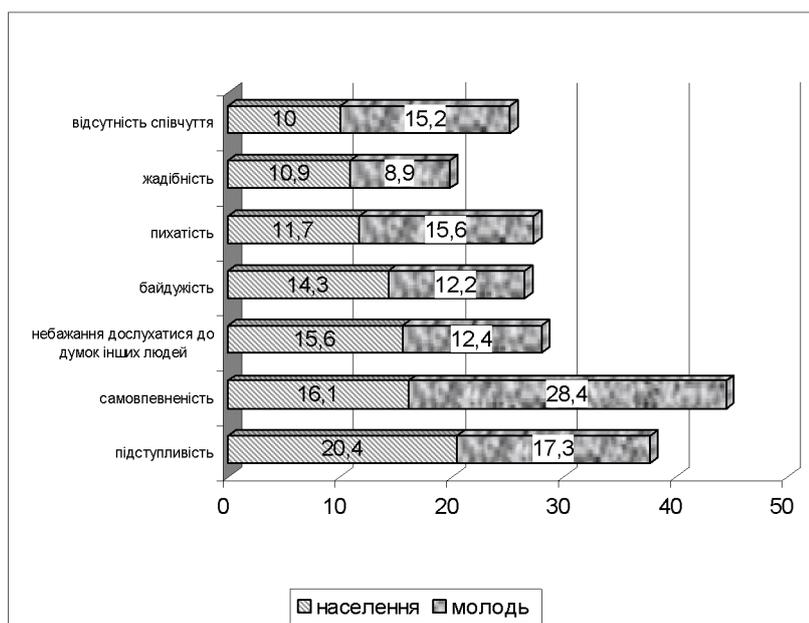

Рис. 3. Негативні риси ділових людей в уявленнях населення та молоді (у%)

Ділова активність людини визначається як особистісними так і соціальними чинниками. Визначальним чинником впливу на ділову активність людини є, на думку населення, конкурентне середовище (53,0%). Натомість молоді люди таким визначальним чинником вважають можливість зайняти високе становище в суспільстві (56,5%). Стимулюють ділову активність людей також такі чинники, як прагнення винагородити, впровадження новітніх технологій, прагнення зайняти високе положення в суспільстві. Не менш вагомими чинниками впливу є соціально-економічні умови, прагнення людини до кращого майбутнього, потреба самореалізації. Майже третина опитаних визначила такі чинники, як соціально-політичні умови функціонування суспільства. Найменший вплив на ділову активність здійснюють такі чинники, як задоволення потреб та вплив сім'ї.

Ділову активність можна розглядати як вроджену, або ж як набуту характеристику людини. Більшість опитаного населення визначає ділову активність як набуту характеристику людини (53,9%). Натомість 43,0% опитаних вважають, що ділова активність є вродженою характеристикою людини.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу ділової активності молоді в умовах глобалізаційних змін можемо визначити, що ділова активність потребує подальшого ґрунтовного теоретико-методологічного вивчення. Зокрема важливим завданням постає окреслення співвідношення понять „економічна активність”, „підприємницька активність” та „ділова активність”. Результати прикладного соціологічного дослідження вказують на те, що існують певні відмінності розуміння ділової активності населенням та молоддю а також визначення негативних рис, які притаманні діловим людям. Натомість варто зауважити, що серед молоді поширене позитивне ставлення до ділових людей та прагнення бути такими у майбутньому.

Література:

1. Бауман З. Глобалізація: Наслідки для людини і суспільства – К.: Вид. дім „Кієво-Могилянська Академія”, 2008. – 109 с.
2. Городняк І.В. Формування вибіркової сукупності при проведенні опитувань громадської думки (на прикладі міста Львова) // Право і безпека. – Харків - 2006. – Т.5. - №2. – С.187-189.
3. Максимчук М.В., Пушак Я.Я. Інституційні трансформації та моніторинг економічної активності суб'єктів господарювання в регіонах України / М.В.Максимчук, Я.Я.Пушак // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2006. – Вип. 4. – С. 120-127.
4. Марченко А.В. Влияние глобализационных процессов на развитие терроризма в современном мире // Наукові студії Львівського соціологічного форуму „Багатомірні простори сучасних соціальних змін”: Зб. наук. праць. – Львів: Видавн. центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка. – 2008. – С.94-99.
5. Українсько-російський психологічний тлумачний словник / Авт.-упор. В.М.Копорулін. – Харків :Факт, 2006. – 400 с.
6. Щербина В.Н. Образи „інформаційного суспільства” у перспективі соціологічного аналізу // Методологія, теорія та практика сучасного суспільства: Зб. наук. пр. – Харків. – 2004. – С. 41-44.

ДЕМИЧЕВА АЛЛА ВАЛЕРІЙВНА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

СОЦІОКУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МАТЕРИНСТВА: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Феномен материнства досліджується багатьма науковими напрямками, кожний з яких зосереджував увагу на певному аспекті материнства, серед них культурно-історичний, біолого-етологічний, психолого-педагогічний, феміністський підходи. Зрозуміло, що в рамках соціологічного дискурсу теж не має єдності щодо інтерпретації даного феномена. Так, наприклад, структурний функціоналізм розглядає материнство як провідну функцію жінки; конструктивісти - як штучно створений суспільством, державою, громадською думкою, самими жінками конструкт. Феміністські автори розглядають материнство як засіб пригнічення жінок, оскільки необхідність народження дитини та догляду за нею ставить жінок у нерівні умови з чоловіками на ринку праці. Базовими для сучасного соціологічного розуміння материнства є роботи А. Річ «Народжена жінкою. Материнство як досвід та соціальний інститут» та Н. Чодороу «Відтворення материнства». В цілому, сучасні уявлення про суть материнства є достатньо різноманітні, але існуючі в українському соціологічному дискурсі визначення поняття «материнство» мають, в першу чергу, функціональний, а не соціокультурний зміст. Виходячи з цього, пропонуємо розглядати материнство як певний соціальний феномен, який обумовлений тим соціокультурним контекстом, в просторі якого існує, змінюється в результаті зміни цього контексту. Тобто, материнство можна розглядати як соціальний простір, який взаємодіє з політичним, ідеологічним простором. Феномен материнства конструюється суспільством, передписується через інститути соціального контролю та ціннісну систему суспільства та відтворюється в індивідуальних практиках акторів. Отже, в суспільстві існують об'єктивні соціальні структури, які притаманні суспільству в конкретний момент часу і призначені утримати чинний порядок речей (в аспекті материнства мова йде про систему охорони материнства: закони, які регулюють дану сферу; організації, задіяні

в ній; думка експертів, яка легалізує (чи навпаки) певні практики в даному інституті; ціннісні уявлення та оцінки щодо материнства тощо). Ці об'єктивні структури є умовами здійснення індивідуальних практик материнства.

Окремою сторінкою історичної трансформації феномену материнства, що ілюструє його соціокультурну обумовленість та взаємодію з іншими просторами, є радянський період існування українського суспільства. Так, материнство в часи колишнього СРСР мало певні специфічні ознаки. Наприклад, у 20-30-ті роки центральною соціальною функцією жінок було визнано дітонародження, і материнство було проголошено публічним обов'язком жінки. При цьому проблему материнства пропонували вирішити відокремленням репродуктивної функції жіночого організму (власне вагітність і народження дитини, які проходили при соціальній підтримці держави) від інших соціальних і психологічних функцій феномену материнства. В ідеалі нова держава повинна була взяти на себе турботу про харчування, виховання й освіту дітей, починаючи з раннього віку, а почуття материнської любові до дитини в житті жінки мало поступитися виробничим та суспільним інтересам. Так, О. Коллонтай стверджувала, що материнство – це аж ніяк не частка справа конкретної жінки, а державний обов'язок. Держава офіційно взяла на себе право визначати і контролювати специфічно жіноче призначення, перш за все, через практику абортів та дозволу на них. В 20-ті роки ХХ ст. аборти були легалізовані, разом з дозволем розроблені й критерії, за якими пріоритетне право абортів надавалося заміжнім працюючим жінкам і самотнім матерям. Проте досить скоро конкретні економічні умови призвели до відмови від планів скорого втілення в життя мрії про суспільне виховання та поступового повернення до соціальної підтримки традиційної сімейної ролі жінок. У 1936 р. з укріпленням командно-адміністративної системи в СРСР відбулися офіційна заборона абортів, законодавче зміцнення родини за допомогою ускладнення процедури розводу, закріплення, у тому числі матеріальної, відповідальності батьків за виховання дітей. З 70-х років материнство заохочувалося певними позитивними санкціями з боку держави, на рівні державної ідеології материнську роль і материнську функцію жінки всіляко піддержували і пропагували. В ці ж роки материнство й аборт поступово припиняють нести функцію публічної дії і стають «приватними сімейними рішеннями. Останній поворот в репродуктивній політиці радянського суспільства відбувся у другій половині 80-х рр. ХХ ст., коли парадигмою стала ідея особистого репродуктивного вибору та відповідальності жінки за цей вибір. Не дивлячись на те, що система охорони материнства і дитинства по наданню допомоги при вагітності, пологах і післяпологовий період, функціонувала досить непогано, але все ж таки її не вистачало, що стимулювало активізацію сімейних ресурсів та виникнення «інституту бабусь», без допомоги яких молоді матері опинились би в дуже скрутному положенні і в відношенні перспектив отримання освіти, і на ринку праці. Досвід «бабусь» був також невід'ємною складовою частиною жіночої біографії і досвіду материнства.

Сучасне українське суспільство успадкувало від радянського минулого складну конфігурацію соціального простору, яка виявляє себе і в гібридизації багатьох соціальних феноменів, в тому числі і материнства. Головними тенденціями розвитку материнства в українському соціальному просторі є наступні:

- позашлюбне материнство (як варіанти – «дошлюбне» запліднення, «дитина для себе»). В Україні в останні десятиліття число дітей, народжених поза шлюбом, виросло майже в три рази в порівнянні з початком 1970-х рр. [1, с.132]. Подібна тенденція спостерігається в багатьох європейських країнах, де частка таких народжень перевищує 30%, а в деяких – 50%. Народжуваність поза зареєстрованим шлюбом в Україні відрізняється від Європи по-перше, меншою поширеністю (наприклад, 23 % в Україні та 57 % в Швеції), по-друге, розповсюдженість саме в наймолодших вікових групах жінок [2]. В народженні дітей поза шлюбом достатньо часто, хоча і не завжди, знаходить вираження вільний вибір жінки, а сама можливість цього вибору свідчить про зміни в інститутах суспільства. Рішення про народження позашлюбної дитини молодими матерями, як правило, ухвалюється в атмосфері неприйняття, або, принаймні, упередження громадської думки проти незамужніх молодих матерів. Що стосується зрілого материнства, то до таких майбутніх мам суспільство поблажливіше.

- «Девіантне» материнство (включаючи відмову від дитини). Статистика «відмовників» по Україні лякає: щороку в пологовому будинку близько тисячі малюків залишаються без мам. Так, за даними Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді та МОЗУ, кількість відмов матерів від новонародженої дитини становила у 2004 р. 1549, відмов, у 2005 р. – 1246, у 2007 р. – 1027, у 2008 р. – 909 осіб, у 2009 р. – 865 [3]. Одним з аспектів девіантного материнства є позбавлення батьківських прав на дитину, яке здійснюється за рішенням суду за різними підставами (ухилення від виконання обов'язків по вихованню дитини, жорстке поводження з дитиною, хронічний алкоголізм або наркоманія батьків та ін.). На 2007 р. таких дітей в Україні було біля 103 тис.

- Материнство, здійснене за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (сурогатне материнство; розвиток інкорпоральної та екстракорпоральної медицини). На жаль, якась офіційна статистика відсутня, але спеціалісти відзначають, що, наприклад, у 2007 р. від всіх народжених дітей 0,3 % з'явилися за допомогою ДРТ. При деяких умовах сурогатне материнство є єдиним можливим способом реалізації дітородної функції, але його соціально-економічні і морально-правові наслідки неоднозначні. Будь-які дії в програмах сурогатного материнства не можуть зашкоджувати інтересам та правам і дитини, народженої сурогатною матір'ю, і самій жінці. На практиці сурогатне материнство породжує безліч проблем, як соціального, так і психологічного планів. В нашій країні сурогатне материнство дозволене законом, цією послугою користаються не тільки українці, але й іноземці («репродуктивний туризм»).

- Збільшення віку жінок, що народжують першу дитину. За даними ІС НАНУ, українки, яким за тридцять років, стали народжувати удвічі більше, ніж це було ще 10 років тому [4, с.37]. Якщо в Україні тенденція збільшення віку народження першої дитини є достатньо новою, то для західних країн – це звичайна практика.

- Продовження орієнтації сучасних українських сімей на малодітність. Дана тенденція виявила себе ще в період СРСР, коли, не дивлячись на те, що на офіційному рівні багатодітність всіляко підтримувалася і схвалювалася (за допомогою введення почесного звання "Мати-героїня", урядових нагород, а також різноманітних пільг для багатодітних сімей), громадська думка до багатодітності відносилася обережно, а іноді з явним несхваленням. Це було обумовлено тим, що багатодітні сім'ї, як правило, стикалися з величезними складнощами соціальної адаптації, в результаті обіймали достатньо низькі статусні позиції в соціумі. Багатодітність не схвалювалася ні місцевими чиновниками, ні системою освіти, ні лікарями. Отже, установка на обмеженість дітності в СРСР хоча ніколи не проголошувалась відкрито, але все ж таки підтримувалась усіма соціальними інститутами. Зараз ця тенденція продовжує себе, хоча, знов таки, держава через збільшення матеріальної допомоги по народженню третьої та більше, немов би стимулює багатодітність, проте ставлення суспільства до багатодітних сімей досі не є схвальним. Так, за результатами соціологічного опитування 2008 р. «Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації населення в Україні», цілком підтримують багатодітні родини лише 25 % опитаних українців, 15 % - негативно, 8 % шкодують такі родини [2].

- Всиновлення дітей. Дана тенденція збільшується, про що свідчить офіційна статистика: так, за 2005 р. українцями були всиновлені 1419 дітей, за 2006 р. – 1477, за 2007 р. – 1784, за 2008 р. – 2066, за 2009 р. – 2374 дитини [5]. Проблема всиновлення є досить цікавою з точки зору мотивів всиновлення, прикладів публічних людей, матеріального заохочення, проте вимагає ретельного дослідження.

- Відмова від народження дитини як свідомий вибір жінки. Причини цієї відмови можуть бути як ціннісними, пов'язаними з прийняттям стилю життя «без дитини», так і матеріально-прагматичними. В останні роки на пострадянському просторі поширюється рух послідовників «чайлдфрі», тобто прихильників філософії життя без дітей, добровільної бездітності. Принципова позиція СФ - небажання мати дітей при наявності можливості їх мати. Серед основних принципів «чайлдфрі» - безпечний секс, вибір, гедонізм, контрацепція, неполіторектність, свобода, тиша. Сам рух був заснований американською вчителькою Л. Лафайет та набув популярності в західному соціумі в 90-х роках ХХ ст., збільшив кількість жінок, які не мають дітей.

- Вибір материнства як стилю життя. Тобто весь життєвий простір жінки стає підкореним цінностям та практикам материнства, інакше кажучи, щоб саме материнство виступає головним референтним чинником у конструюванні жінкою образу самої себе та свого життя. В даному випадку жінка конструює свій біографічний проект виключно через народження та виховання дітей, її час та простір підпорядкований саме цьому. Успішне материнство, у даному випадку, виправдовує неуспішність в поза сімейній сфері (зокрема професійній).

В результаті панування цих тенденцій на пострадянському просторі, на думку Л. Грицай, склалися три соціально-психологічних типа материнства: феміністський (відмова від народження), традиційно-ціннісний (материнство сприймається як головне призначення жінки) та компромісний (поєднання народження та виховання дитини з професійною самореалізацією) [6].

Отже, материнство як соціальний феномен, конструюється суспільством та його інституціями, передписується через інститути соціального контролю, реалізується і індивідуальних практиках материнства. Зміни даного феномену безпосередньо залежать від зміни соціокультурного, політичного, економічного контекстів. Їх можна описати в такий спосіб: від системи тотального державного контролю над материнством в епоху СРСР до індивідуального вибору в умовах «м'якого» контролю з боку ЗМК, експертів (лікарів, педагогів, публічних людей, громадської думки тощо). Нормативне, державне визначення материнства як основного обов'язку жінки, втілене в медичному контролі, заохочення материнства в сімейній політиці радянської держави змінюються індивідуальним вибором, відповідальністю. Сучасне материнство характеризується рядом тенденцій, які формують його вигляд.

Література:

1. Карімова З. Х. Життєві цінності самотніх матерів // Социол. исслед. – № 6. – 2007. - С. 131-134.
2. Звіт про проведення дослідження «Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації населення в Україні.» – К., 2008 [електронне джерело] // Доступно на <http://www.sirostsvy.net/ua/library/books/8.html>
3. Електронне джерело // Доступно на <http://www.ukrsocium.com/novini/statistika/1730-2010-04-27--12-00-32>
4. Тымкив К. Большие мамочки // Корреспондент. – 2009. - №2. – С. 37 - 38.
5. Статистичні дані щодо всиновлення дітей в Україні [електронне джерело] // Доступно на <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article>
6. Грицай Л. Кризис традиционного материнства в современной России: социально – психологический аспект // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2010. - №3. [електронне джерело] // Доступно на: <http://www.psyjournal.ru/j3p/pap.php>

ЖАЛЮК ВАДИМ СТАНІСЛАВОВИЧ

Житомирська міська рада

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ДІЄВІСТЬ МЕХАНІЗМУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Право на працю є одним з основних прав людини, що утвердились у ХХ столітті. Проблема реалізації прав молоді, зокрема неповнолітніх дітей, на працю є актуальною не лише для України, але й для більшості розвинутих країн світу. За офіційною статистикою в Україні працює більше чотирьохсот тисяч дітей та понад 250 мільйонів дітей працюють у всьому світі.

Працівниками служби у справах дітей Житомирської міської ради здійснюються перевірки дотримання трудового законодавства щодо неповнолітніх на підставі Закону України „Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” від 22 березня 2007 р., „Типового положення про службу у справах дітей”, яке затверджене постановами Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068, наказу служби у справах дітей облдержадміністрації від 09.02.07 №28 „Про результати перевірок дотримання законодавства про працю неповнолітніх”.

Перевірка умов роботи працівників молодше 18 років здійснюється службою за повідомленнями міського центру зайнятості, де чітко зазначено, до якої категорії відносяться працевлаштовані з числа осіб, які перебувають на обліку в центрі зайнятості, а саме: випускники загальноосвітніх шкіл, випускники професійно-технічних навчальних закладів та інші. Підставою для працевлаштування є перебування на обліку в центрі зайнятості.

З метою контролю за реалізацією положень Конвенції 182 „Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці” постійно проводяться спільні рейди з працівниками Корольовського РВ УМВС України та Богунського РВ УМВС України в Житомирській області та працівниками прокуратури міста.

Працівники служби систематично проводять профілактичні бесіди в навчальних закладах м. Житомира серед учнівської та студентської молоді щодо правового врегулювання праці неповнолітніх.

Таблиця 1.

Окремі показники працевлаштування дітей в м. Житомирі протягом 2006 - 2010 рр. та перевірки дотримання законодавства про працю неповнолітніх.

№ з/п	Назва заходу або виду діяльності	2006	2007	2008	2009	2010
1.	Заходи щодо працевлаштування неповнолітніх					
1.1.	Працевлаштовано неповнолітніх Житомирським міським центром зайнятості (чол.)	33	26	17	9	12
1.2.	В тому числі працевлаштовано в рахунок 5% квоти (чол.)	6	8	8	1	2
1.3.	Кількість неповнолітніх, які перебували в міському центрі зайнятості як особи, що шукають роботу (чол.)	15	9	12	4	9
1.4.	Направлено дітей до міського центру зайнятості за сприяння служби у справах дітей Житомирської міської ради з метою подальшого працевлаштування дітей	1	3	2	3	3
1.5.	Направлено дітей на підприємства м. Житомира службою у справах дітей з метою подальшого працевлаштування неповнолітніх	1	3	3	3	3
2.	Спеціалістами служби у справах дітей перевірено умови праці та дотримання законодавства щодо праці неповнолітніх					
2.1.	Перевірено підприємств та організацій м. Житомира	14	18	13	13	6
2.2.	Кількість неповнолітніх, умови праці яких було перевірено	16	15	39	12	6
2.3.	Кількість порушень законодавства щодо праці неповнолітніх, які були виявлені під час перевірок	2	4	5	4	5
3.	Профілактичні рейди, які провели працівники служби у справах дітей					
3.1.	Всього рейдів	27	53	69	43	35
3.2.	Кількість профілактичних рейдів, спрямованих на виявлення незаконного використання праці дітей	8	6	8	3	2
3.3.	Кількість виявлених фактів нелегальної праці дітей	1	1	3	1	2
3.4.	Кількість затриманих неповнолітніх під час профілактичних рейдів (всього)	109	58	55	72	42
3.5.	Кількість неповнолітніх, які були затримані під час рейдів за жебракування та бродяжництво	50	49	28	28	18
3.6.	Кількість виявлених фактів втягнення неповнолітніх у жебракування	4	4	2	0	0

Продовження таблиці 1

4.	Спільні перевірки служби у справах дітей Житомирської міської ради та Житомирської територіальної інспекції праці щодо контролю за реалізацією положень Конвенції 182 „Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці” та додержанням законодавства про працю неповнолітніх					
4.1.	Перевірено підприємств	7	7	2	4	3
4.2.	Перевірено умови праці дітей (чол.)	10	6	2	5	3
4.3.	Виявлено порушень законодавства про працю неповнолітніх	10	3	1	2	2
4.4.	Складено та передано до суду протоколів про притягнення до адміністративної відповідальності	4	1	0	0	0
4.5.	Видано приписів щодо усунення адміністраціями підприємств недоліків	6	2	1	2	2
5.	Профілактичні бесіди, проведені працівниками служби у справах дітей у навчальних закладах міста					
5.1.	Всього профілактичних бесід правовиховної тематики	17	49	55	34	93
5.2.	Бесіди щодо права неповнолітніх на працю	3	4	3	10	12

Кількість неповнолітніх, що бажають працевлаштуватись, значно перевищує кількість офіційних робочих місць для них, хоча такі місця щороку бронюються місцевими органами влади на підприємствах. Це штовхає неповнолітніх на нелегальне працевлаштування, при цьому нехтуючи своїм правом соціального захисту, яке визначене законодавчо.

Структурні зрушення що відбуваються на сучасному етапі розвитку національної економіки призводять до суттєвих негативних змін на ринку праці зокрема до достатньо значних обсягів і рівня безробіття економічно активного населення, зокрема молоді і як наслідок до неефективного використання робочої сили. При цьому розвиток підприємництва малого і середнього бізнесу та інші ринкові перетворення не в змозі на належному рівні вирішити проблеми забезпечення ефективної зайнятості молоді створення нових робочих місць підвищення якості життя молоді тощо. Одним із негативних наслідків цих процесів є формування значного рівня вимушеної неповної зайнятості ("прихованого безробіття") що перетворилося на характерну тенденцію сучасного ринку праці.

Аналіз кон'юнктури ринку праці свідчить про соціальну незахищеність окремих категорій населення і осіб з обмеженою конкурентоспроможністю (молодь жінки) для яких все ще характерні значні обсяги рівень і тривалість безробіття. Через це актуальним є розробка і вдосконалення механізмів державного регулювання працевлаштування молоді з урахуванням особливостей її розподілу та сучасної кон'юнктури ринку праці.

Література:

1. Конвенція № 182 Міжнародної організації праці "Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці"
2. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР із змінами, внесеними Законом України №2222-IV від 8 грудня 2004 року.
3. Кодекс законів про працю України. 10 грудня 1971 р. №322-VIII.
4. Кримінальний кодекс України. 5 квітня 2001 року №2341-III.
5. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод. посібник./ К.Б. Левченко, О.А. Удалова, І.М. Трубувава та ін.; Заг. ред. К.Б. Левченко та О.А. Удалової. - К.: Міленіум, 2005 - 210 с.
6. Збірник наукових праць Державного інституту розвитку сім'ї та молоді (за підсумками 2006 р.)/ Упорядники: Л.Є. Леонтєва та ін. - К.: Держ. ін.-т розвитку сім'ї та молоді, 2006. - 192 с.
7. Соціально-правовий захист дитинства. Навчально-методичний посібник. За ред. І.І. Смагіна, В.Ю. Арешонкова, Т.М. Смагіної - Житомир: ОІППО, - 2006. - 376 с.

КАТАЄВ СТАНІСЛАВ ЛЬВОВИЧ

Класичний приватний університет м. Запоріжжя

ЖИТТЄВИЙ УСПІХ І ВИБІР ПРОФЕСІЇ

Наукова проблема, що досліджується. Престижні професії характеризують тип суспільства. Для інформаційного суспільства престижними будуть професії, що забезпечують інформаційні технології. Для більшості цивілізованих країн характерна значна перевага студентів гуманітарних професій у вищій школі. Лише в Китаї у вищій школі переважають студенти технічних спеціальностей.

Відомо, що в сучасному постмодерному суспільстві однією з головних життєвих цінностей людини є її самореалізація. Самореалізація людини більш природно здійснюється саме завдяки професії гуманітарного профілю. В Україні також у вузах переважають студенти невиробничих спеціальностей. Але на відміну від розвинутих країн гуманітарні професії в нашій країні не дозволяють людині в достатньому ступені матеріально забезпечувати себе. Так, зарплата випускника спеціальності «програміст» відразу ж може скласти 3-4 тис. грн.

Тоді, як зарплата випускника за фахом «психолог» навряд чи складе 1.5 тис. грн. Молоді люди вибирають спеціальність психолога, прагнучи глибше пізнати духовний світ і психіку людини, що, безумовно, сприяє самореалізації. Але домогтися матеріального благополуччя з цією професією вдається мало кому. Навіть працювати за фахом мало кому з психологів вдається. За даними кадрової агенції м. Запоріжжя фахівці з психології та соціології на ринку праці у промисловому місті майже не потрібні. Вони не можуть отримати роботу за своєю спеціальністю. Одержати цікаву професію не означає досягти успіху в житті.

Є ще одна обставина, що може ввести в оману молоду людину при виборі роду занять. Професії програміста чи фахівця з комп'ютерної техніки вимагають складних знань, що не усім даються. Тому, крім престижності професій, варто мати на увазі доступність їх з погляду можливості опанувати ними. Далеко не всі абітурієнти високої думки про свої здібності. Тому вони називають престижною професією програміста, але самі не прагнуть одержати цю професію. Досить багато абітурієнтів фактично вибирають спеціальності, що при навчанні не вимагають математики, фізики й інших складних предметів. Наприклад, дуже популярні стали в останні роки професії "готельне господарство", "туризм" і інші, які не потребують складних спеціальних знань. У цьому випадку студент просто хоче одержати диплом про вищу освіту і навчитися хоч якоїсь професії, яка буде йому під силу. Часто студенти вчаться у вузі, оскільки це є ознакою середнього класу. Зараз людина без вищої освіти не почуває себе повноцінною. До речі, фахівці з програмування дуже затребувані на ринку праці та мають достойну зарплату. А робітники ресторанного та готельного бізнесу мають найнижчу зарплату – 1.2 тис. грн.. у місяць.

Опис методології дослідження. Дана робота відноситься до сфери прикладного емпіричного дослідження і спирається на методологічні підстави позитивізму. А саме, відповідно до позитивізму, соціальне знання повинне бути корисним для практики, яким, точним, конкретним, вираженим у кількісній формі. Висновки повинні спиратися на досвід і емпіричні дослідження.

Позначення найголовніших результатів та висновків, що будуть представлені та обґрунтовані в доповіді.

Народним господарством більше затребувані інженерні спеціальності та будівники. На ринку праці зараз також затребувані секретарі та менеджери з продаж. Вони, до речі, непогано заробляють. Але випускники інженери частіше, ніж інші фахівці змінюють професію, не хочуть працювати за спеціальністю. Юристи й економісти набагато частіше знаходять роботу у відповідності зі своїми дипломами. Лише половина випускників вузів працює за спеціальністю. Відповідно до російських досліджень, вірність своєї освіти (у широкому змісті) найчастіше зберігають медики (79%), комп'ютерщики (67%), математики (61%) і юристи (59%). Частіше інших змінюють професію фахівці в галузі біологічних і сільськогосподарських наук — нинішня робота відповідає диплому лише в 22%. На другому місці — інженери. З них за фахом працюють лише 36%. [1].

Інженери можуть одержати освіту безкоштовно, тому що держзамовлення на інженерні спеціальності вище, але потім самостійно переучуються і працюють у сфері торгівлі, обслуговування, бізнесу і т.п.

Варто також врахувати при виборі майбутнього виду занять, можливість з даною професією домогтися успіху і великих заробітків.

Професії соціальної спрямованості, наприклад, соціальні працівники, не можуть розраховувати на високі заробітки. Є професії, для яких дуже маленький шанс домогтися дуже високих результатів. Наприклад, письменник, художник. Мало письменників чи художників, здатних заробляти собі на життя своєю професією. А є професії, які хоч і не можуть забезпечити дуже високих доходів, але зате доход буде стабільним і надійним. Наприклад, продавець, токар. Мільйонів не заробиш, але на життя вистачить, навіть якщо не все буде виходити, і здатності в тебе середні

Професії, для успіху в яких потрібно вдача і великий талант, можуть бути престижними, але успіху домагаються в них лише небагато хто. Є ризик приректи себе на статус невдахи і зламати життя. Тому професії, що не обіцяють стабільного надійного заробітку, бажано дублювати.

От дані опитування 2007 р. по деяких професіях про зіставлення їхнього престижу і прибутковості. (см. табл.1) [2]

Таблиця 1

Зіставлення престижу і прибутковості професії в суспільній думці

		Престижні професії	Дохідні професії
1	Юрист/ нотаріус/ прокурор/ суддя	29	20
2	Директор/ менеджер	17	13
3	Лікар/ фармацевт	16	7
4	Банкір/ службовець банку	16	24
5	Економіст/ фінансист	15	11
6	Бізнесмен/ підприємець	9	21
7	Державний службовець	8	21
8	Бухгалтер/ аудитор	6	6

Висхідну вертикальну соціальну мобільність забезпечує по різному різні професії. Так, мають більше шансів просунути в житті приблизно 25% випускників технічних і 23% сільськогосподарських вузів. У фахівців в області інформації цей показник склав 19%. Навпроти, рідше за все переміщуються «нагору» власники педагогічних і медичних дипломів, а також діячі літератури і мистецтва. Коефіцієнти «сходження» не досягають тут 10% від чисельності відповідних груп», — пишуть автори дослідження.[1]

Спадну соціальну мобільність також по-різному можна чекати від різних професій. У цілому кожен четвертий випускник вузу займається роботою, що не вимагає вищої освіти», — констатують автори дослідження. Майже 30% тих, хто одержав інженерні і технічні спеціальності, трудяться там, де їхня освіта є надлишковою. Рідше усього вниз переміщуються медики — близько 13% [1].

Відповідно до результатів опитування, проведеного консорціумом «Менеджмент Консалтинг Груп», 14,4% українців вважають найбільш престижну професію юриста. На другому місці виявилася професія лікаря - 9,7%, а третє місце розділили менеджер і банкір (8,5%). При цьому в рейтингу престижних професій вчителя одержали 2,6%. Найменш престижними українці вважають професії двірника і прибиральника. (Опитування було проведено шляхом телефонного інтерв'ю в містах Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Одеса, Львів, Сімферополь. Усього було опитано 1 тис. 200 респондентів старше 18 років по квотах відповідно чисельності дорослого населення в кожному місті. Добір респондентів (телефонних номерів) у кожному місті здійснювався випадковим чином).

Відповідно до російського опитування 2009 р., 20% респондентів упевнені, що бути юристом — престижно, а 14% вважають це дохідною професією. Друге місце у рейтингу найбільш престижних професій зайняли лікарі й економісти (по 12%). Далі слідує такі професії, як банкір (7%), програміст, державний службовець (по 6%), ще 6% здається привабливим заняття бізнесом. П'ять відсотків респондентів вважають, що престижно бути робітником, по 4% — учителем, художником (дизайнером, артистом) і працівником сфери послуг. Нижче в рейтингу розташувалися професії бухгалтера, військовослужбовця, керівника, інженера, менеджера, будівника, нафтовика (по 3%). Найменш престижно, з погляду опитаних, бути науковцем, працівником сфери сільського господарства, спортсменом, перекладачем, психологом (по 1%).

В рейтингу дохідних професій після юриста слідує підприємець. Так, 13% росіян думають, що прибутковіше бути саме підприємцем, а 11% — банкіром. Далі слідує професії економіста і державного службовця (по 8%), лікаря (7%), працівника сфери послуг (5%). По 4% респондентів упевнені, що найбільш високі доходи у військовослужбовців, керівників, нафтовиків, робітників (по 4%), по 3% — у програмістів, будівельників, власників творчих професій, по 2% — у бухгалтерів, менеджерів. Найменш прибутково, з погляду респондентів, бути вчителем, спортсменом, ріелтором, робітником митниці (по 1%).

У той же час росіяни, як і колись, найчастіше хочуть бачити своїх дітей працівниками медичної сфери (21%). На другому місці — професії юриста й економіста (по 12%). Дев'ять відсотків бажають, щоб діти займалися підприємництвом. По 7% вважають найбільш привабливими професії військовослужбовця і вчителя, по 6% — програміста, а також творчі і робітники професії.

Нижче в рейтингу розташувалися такі професії, як інженер (5%), будівельник, спортсмен (по 4%), банкір, бухгалтер, менеджер, нафтовик, працівник сфери послуг (по 3%), науковець, державний службовець, політик (по 2%). Найменшою популярністю в росіян користується робота як перекладача, журналіста, машиніста (по 1%).

Всеросійське опитування проведене в 2009 році. Опитано 1600 осіб у 140 населених пунктах у 42 областях, краях і республіках Росії. Статистична погрішність не перевищує 3,4%. [3].

Відповідно до наших опитувань населення м. Запоріжжя, на питання: «Які професії найбільш востребувані?» були отримані такі відповіді. (Опитування проведене в 2010 р. в м. Запоріжжя, методом випадкової вуличної вибірки. Опитано 150 осіб.). Найбільш востребуваними з погляду громадської думки є наступні професії: робочі спеціальності, програмісти, економісти, медичні працівники, юристи. Серед жінок в цьому списку також вказуються менеджери, продавці, бухгалтери та навіть дизайнери. Слід відмітити, що жінки вказували значно більше професій, ніж чоловіки. Інженери технічних спеціальностей згадуються значно рідше. Як бачимо, дані досліджень росіян, всеукраїнських та регіональних опитувань дуже збігаються. Професії інформаційного суспільства найбільш популярні та найбільш востребувані. Професії модерного суспільства (технічні спеціалісти) менш популярні.

Згідно з наших досліджень для молоді престижна посада важніше ніж престижна професія. Молодь бажає успіху, показником якого є посада, що забезпечує не тільки високу зарплату, а також можливість мати владу над людьми, бути начальником. Звичайно, це наївне бажання, тому що заслужити престижну посаду можна тільки завдяки великій, заповзятій праці, до чого молоді люди як раз не зовсім готові. Певна частка молоді сподівається на знайомства, щоб отримати хорошу роботу і посаду, але частка ця невелика. Більшість молодих людей розраховують на свої зусилля.

Отже, кілька проблем при виборі професії утруднюють майбутній успіх у житті. Професія юриста, як показують дослідження, дуже популярна та престижна, а от на ринку праці, за даними кадрової агенції, ця професія затребувана дуже слабо. Якщо є вакансія юриста, то роботодавець виставляє вимогу мати хороший досвід. Доки юрист отримає досвід, його зарплата буде дуже низькою. Така ж ситуація з соціологами та психологами: роботи немає, а якщо є то дуже с маленькою зарплатою.

Якщо учитися легко, то це не виходить, що в майбутньому по цій професії можна буде знайти роботу. Є професії, що зовні привабливі, але домагаються успіху в ній дуже мало людей. І, нарешті, цікаве навчання, що сприяє самореалізації, далеко не завжди дозволить одержати професію, що задовольнила би людину матеріально.

При виборі професії і під час навчання треба відразу налаштуватися на те, що прийдеться вивчитися декільком професіям, щоб, нарешті, одержати гідну спеціальність і гарне місце роботи.

Література:

1. Електронний документ. // Адреса доступу - <http://www.ucheba.ru/prof-rating/10242.html>.
2. Електронний документ. // Адреса доступу - <http://www.ippnou.ru/article.php?idarticle=001627>
3. Електронний документ. // Адреса доступу - <http://www.ucheba.ru/prof-rating/10941.html>

КІЙКОВ ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Харківський національний університет внутрішніх справ, навчально - методичний центр

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК РАДИКАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Актуальність. Активізація діяльності націоналістичних, радикальних, шовіністських та інших ультраправих організацій в Україні кожного року набирає обертів. Тенденція до різкого зростання кількості злочинів, що мають ознаки дискримінації, расизму і ксенофобії, в останні роки, помітна навіть для пересічного громадянина. Актуальність розгляду цього факту є у пошуку відповіді на питання – „У чому полягає проблема в суспільстві, що сприяє приєднанню нових членів, переважно молоді, до ультраправих?”

Мета. Розглянути залежність характеристики соціальної компетентності громадян від економічних і соціальних умов розвитку суспільства. Встановити залежність між соціальною компетентністю особистості і радикалізацією її світогляду.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню причин розвитку націоналізму в різних суспільствах і в різний час приділяли увагу Гелнер Е., Хобсбаум Е., Фрейдзон В.І., Андерсон Б. Розглядали етнічні конфлікти, етнічну толерантність, демократію і націоналізм в своїх працях Хабермас Ю., Растоу Д.А., Авксентьев В.А, Тощенко Ж.Т., Кудрявцев І.Е., Ян Е. та інші. Соціальну компетентність, як здатність індивіда взаємодіяти з оточуючим середовищем, підтримувати свій статус і розвиток досліджували Argyris, Bochner, Kelly.

Викладення основного матеріалу. Соціальний устрій і рівень соціальної компетентності особистості – речі взаємопов'язані. Особистість за межами суспільства розвинутих не може, так само як соціальне життя є інтегральним показником знань, умінь, досвіду і якостей особистості кожного його члена. Провідна роль у формуванні соціальної компетентності належить соціальним умовам, що зумовлено залежністю стандарту соціальної компетентності від соціальної дійсності та вимог соціуму на даний час.

Бурхливий перебіг подій в нашому суспільстві не сприяє розвитку сталих відносин ні на рівні міжлюдської взаємодії, ні в рамках людина – соціальний інститут. На сьогодні, навіть необхідні для стабільного суспільства відносини між соціальними інститутами не надають оптимізму пересічному громадянину, коли він спостерігає нескінченні свари і поділ повноважень, а не дбання про добробут народу. Правовий нігілізм сягає свого апофеозу, а разом з ним і поляризація суспільства. У часи, коли економіка тріщить по швах, не до ідеології, а дарма. Ідеологічний вакуум, як і природний вакуум, не постійний і рано чи пізно заповнюється. Але чим? І це найголовніше питання.

Усі негаразди в державі виступають як базис для виникнення нової ідеологічної надбудови. Невдоволеність політикою та наслідками економічної стагнації, що завжди тягарем лягає на мало захищені верстви населення, а в нашій ситуації це приблизно три чверті громадськості, які в різній ступені, але відчутно, страждають від кризи. Криза оголяє усі проблеми побудови і функціонування суспільства, випробовує їх на життєспроможність. У ситуації кризи зростає число невдоволених, які свідомо чи підсвідомо не сприймають, бойкотують, а іноді відверто йдуть в супереч усьому, що пов'язано з сьогоденною політикою тих, хто втратив народну довіру. Що панує в думках простих українців і насамперед молоді? Обурення та відчуття несправедливості, безвихідність становища, відсутність орієнтирів. Хто допоможе і підтримає в важкі для молоді часи самоідентифікації? Держава з її молодіжною політикою, яка лише декларує турботу про молодь, але в часи кризи неспроможна надати навіть базові соціальні гарантії тим членам суспільства, хто не може самотужки подбати про себе. Пусті обіцянки і непідкріплені діями декларації лише погіршують скрутне становище держави в претензії на домінування в молодіжній політиці.

Молодь - важливий актор політичного життя, але нажалі політики, розуміючи це, лише роблять свої PR акції в межах виборчих компаній в спробі збільшити електорат, переслідуючи власні інтереси. У такій ситуації серед молоді панує тенденція не сприйняття всього державного, сепаратистські настрої, антисемітизм, ксенофобія. Йдуть пошуки винних у різкій диференціації суспільства на занадто багатих й інших, у несправедливому становищі, де немає шляхів покращення економічного і соціального статусу.

Відчуття соціальної несправедливості вірує в молоді, і є благодатним підґрунтям для розвитку „гену ворожості”, що природно є у кожного з нас. Проявиться він і розвіється, чи ні, залежить від соціально-економічного середовища і схильності людини до насильства, рівня соціальної компетентності у молоді, а відповідно її здатності знайти своє місце і застосування своїх здібностей у нашому бурхливому соціальному середовищі. І головне завдання держави – сприяти молоді в пошуках свого місця в суспільстві, забезпечити гідний економічний рівень, координувати розвиток свідомості молоді у бік національної свідомості, а не націоналізму.

Сьогодні, аналізуючи справи насильства за расовими ознаками можна зробити однозначний висновок, що фігуранти – юнаки і дівчата 16-22 років, з проблемами в самоактуалізації, із невідповідністю життєвих запитів до власних можливостей і нездатних чи небажаючих прикладати зусилля для їх легальної реалізації, які пов'язують свої життєві негаразди з представниками інших рас, національностей, молодіжних культурних течій, тощо. Ідеологічно така молодь вже готова до фізичного залучення і зростання випадків ксенофобії у нашому суспільстві свідчить про радикалізацію світогляду молоді, що дає поштовх для прояву насильства. І відразу дається напрямок виходу злочину на безглузду політику державних службовців, що загнали економіку в кут, скорочують соціальні і навчально – виховні програми, не інвестують і не працюють над збільшенням соціального капіталу суспільства [6].

У таких умовах завжди знаходяться політичні діячі, що відчувають попит політичного ринку з лозунгами: „А винні ті, хто не такий як ми”, а „МИ” самі кращі і маємо право на все”. Що це - механізм виживання однієї групи людей за рахунок іншої? Пробудження звирячих інстинктів? В умовах, коли людина не забезпечує свої базові соціальні потреби, не отримує соціальних гарантій, вона перестає бути соціальною істотою і перетворюється в звіра. Технологія використання звирячо-соціального інстинкту людини застосовувалась часто і в багатьох суспільствах, все залежало лише від рівня загальної культури останнього. Треба пообіцяти усього і побільше та скоріше взяти владу, краще демократичним шляхом, як Націонал-соціалісти у 1933 році в Німеччині, а не виходить демократично, тоді так, як більшовики в 1917 - му році. Отримавши владу, треба виконувати обіцянки, але ні один політик ніколи і нічого не дав. У кращому випадку він може скоординувати, переглянути, переробити так, щоб система державного функціонування була ефективніше. А якщо вже нічого реформувати і треба будувати заново, а такі дії не приносять миттєвий результат. Народ чекає полегшення життя вже зараз. Самий легший шлях - поділити суспільство, знайти йому ворогів, вказати на винних. Тоді перетворивши ворогів у рабів та знищивши їх, вистачить соціальних благ на тих, хто залишився. Так було в більшовицькій Росії, де неповага до людини – історично підтверджений факт. А в нацистській Німеччині пішли шляхом експансії та винищення інших народів. Не можна не брати до уваги і схильність основної маси суспільства до проявів насильства. Без підтримки з боку громадян у різних формах, починаючи від активної участі і закінчуючи пасивним спостереженням, прояви нелюдської жорстокості по відношенню до інших людей на державному рівні були би неможливі. А все починалось з співчуття молодіжним націоналістичним або націонал-соціалістичним організаціям з боку політиків – промисловців, їх фінансуванням і намірів знайти в них різноманітну підтримку. І це тільки самі яскраві приклади. Та в ході історії ми стикаємось з менш глобальними, але не менше подібними варіантами.

Усі процеси радикалізації поглядів серед молоді завжди пов'язані з економічним занепадом і політичною неспроможністю, а скоріше небажанням виправити дійсні причини. Підтвердженням нашим твердженням є теорія Р. Інглхарта. Він вважає, що демократія щільно пов'язана з системою цінностей і в цілому з культурою суспільства. Демократія робить людей здоровими, щасливими, терпимими і вчить довіряти один одному. Разом з тим, демократія і відповідні позитивні цінності характерні для економічно-розвинутих країн [1, С. 124 - 126]. Таким чином, економічний прогрес веде до демократії, а демократія до толерантності. Також економічний прогрес вимагає цілеспрямованого формування ключових компетентностей людини, одна з яких є соціальна компетентність.

Ознака соціальної компетентності особистості набуває своєї актуальності в суспільствах, що будуються на принципі індивідуалізму. Для країн, що перебувають у стадії трансформації суспільного устрою від колективізму до індивідуалізму, включення в державну політику питання зростання рівня соціальної компетентності кожного громадянина суспільства є нагальним для успішного завершення процесу трансформації. Компетентність людини є адекватним загальним проявом її соціального життя в сучасному суспільстві. Соціальна компетентність, як і будь-яка інша компетентність, представляє собою скрите психічне утворення, що проявляється в успішності взаємодії окремого індивіда з суспільством. Критичні ситуації трансформаційних процесів породжують негаразди, що випробовують на міцність сформованість соціальної компетентності і впливають на соціально значимі сфери життєдіяльності людини: відношення до себе, здатність до самоаналізу, самоактуалізація; відношення до інших; відношення до значимої діяльності [5]. В таких випадках необхідно кваліфіковане супроводження соціалізаційних процесів у тих випадках, коли самостійне подолання кризової ситуації людиною ускладнено.

Зараз на Україні виникла загрозлива ситуація, в наявності усі сприятливі умови для росту чисельності націоналістичних молодіжних організацій і статистика це підтверджує. Молодь, що залишилась на самоті зі своїми проблемами є, в соціальному плані, слабка, нездатна знайти своє місце в соціальній структурі, як кажуть, соціально не компетентна. Така молодь йде шляхом найменшого опору, пливе по течії. Потрапляючи в угруповування, вона втрачає свою індивідуальність, за них думає „духовний наставник”, який використовує їх у своїх меркантильних інтересах. А держава самоусувається. Хто займається з дітьми зі слабкою

самоактуалізацією, з тими, у яких нерозвинена соціальна компетентність, тих, кого соціум виштовхує на узбіччя і робить їх соціальними маргиналами, з тими, хто піддається дурному впливу, з тими, хто не хоче, чи не може „боротися” не звичайними засобами за своє місце в соціумі, а загальнолюдськими? Відповідь одна – ніхто. На папері є все: і сектора, і відділи в міських та обласних радах; і профільне міністерство також - а ось зростання чисельності радикальних молодіжних угруповань і далі відбувається. Залишилось лише проникнення націоналізму на рівень державної політики і все повториться за описаним вище сценарієм.

За словами І.Є. Кудрявцева „націоналізм породжує нації”[2], але в ультра правих формах може цю націю і звести нанівець. Безперечно, стабільність економічного розвитку держави, а відповідно і добробут її членів, є головним чинником, базисом у розбудові ідеологічної надбудови, толерантного і демократичного суспільства. Не зупиняючись на економічних питаннях, ми зосередимось на ідеології. Потрібно створити єдину нову національну ідею та ідеологію і на їх базі загальноукраїнські рухи. Але не треба ворушити історію. Ідеологічний тягар минулого не скинути. Наприклад, рух пластунів – добра ідея, але куди діти дітей центральної та лівобережної України, які б приймали участь в організації, на зразок, піонерської. Рух пластунів був поширений на територіях, що перейшли СРСР після 1939 року. З тих часів організація офіційно „припинила існування” і була замінена піонерською. А чи не можна винайти єдину ідею, яка б поєднувала усіх дітей України, не створюючи елементи сепаратизму своїми же руками? Так само є потреба в керованих молодіжних рухах для запобігання перетворення молоді у біороботів, придатних до маніпулювання. Такі організації, де стирається людська індивідуальність, пропагандується насильство, заохочується вороже ставлення до людини, розпалюються расова і національна неприязнь мають буди не тільки поза законом, а й підсвідомо не сприйматися громадою. Тільки за умов відсутності ідеологічного попиту на радикалізм, нацизм, расизм і ксенофобію, можна стверджувати про природну толерантність та ґрунтовні засади демократичності у даному суспільстві.

Висновки. Процеси радикалізації поглядів громадян є у прямій залежності від соціально-психологічних показників взаємодії кожного окремого індивіда з суспільством, його економічного статку, впевненості у завтрашній день і відповідно, характеристики соціальної компетентності людини. Тому показник соціальної компетентності можна використовувати у дослідженнях не тільки окремих людей, груп, а й у дослідженні суспільств. Не розвинутий загальний рівень соціальної компетентності населення, що проявляється в послабленні адаптаційних механізмів і порушенні процесів соціалізації, впливає на схильність до радикалізації даного суспільства, масових проявів нетерпимості.

Література:

1. Инглхарт Р. Культура и демократия // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. М., 2002.;
2. Кудрявцев И.Е. «Национальное Я» и политический национализм // Политические исследования. 1997. № 2. с. 79;
3. [3.http://ua.korrespondent.net/ukraine/829133](http://ua.korrespondent.net/ukraine/829133); 4.<http://www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=805256>;
4. Зимняя И.А. Компетентность человека – новое качество результата образования // Материалы XIII Всероссийского совещания: В 2 кн. М., 2002. Кн. 2.;
5. 6.Формы капитала Пьер Бурдьё, Ред.:В.В.РадаевПерев.: М.С.Добрякова (ориг.:английский) Экономическая социология. Ноябрь 2002. Т. 3. № 5. С. 60-74.;
6. Definition and selection of competencies DeSeCo. (2005). The definition and selection of key competences OECD, from <http://www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf>;
7. Delors, J. (1999). Learning: The treasure within. UNESCO Publishing, from http://www.unesco.org/delors/delors_e.pdf

КОДАЦЬКА НАТАЛЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Класичний приватний університет м. Запоріжжя

МАТЕРИНСТВО В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ СІМ'І

Зниження значимості традиційних функцій сім'ї та зміни регулятивного характеру статевої моралі в розподілі сімейних обов'язків здійснило вплив на соціальний статус жінки, зробивши її більш відповідальною та самостійною. Сучасні жінки вимушені не тільки виконувати домашні обов'язки та виховувати дітей, але приймати більшу участь нарівні з чоловіком у виробничих справах, займатися підприємницькою діяльністю. З одного боку, це сприяє більшій соціальній активності жінки та її професійному росту, проте викликає певні протиріччя, оскільки поєднання статусу матері з іншими поза сімейними зобов'язаннями потребує додаткового часу та значних фізичних і розумових зусиль. Для успішного виконання материнських та професійних функцій жінці необхідна допомога чоловіка в здійсненні догляду та вихованні дитини, але така допомога часто є недоступною для матері через відсутність батька в житті дитини або його низькій залученості у виховний процес. Подібна ситуація викликає напруженість та конфліктність в сімейних відносинах, що часто провокує розлучення, яке негативно впливає на подальші батьківсько-дитячі стосунки та сприйняття жінкою статусу матері. Тому ми вважаємо за необхідне розглянути зміну інституту материнства в контексті трансформації сучасної сім'ї.

Питання розвитку сім'ї і впливу на сім'ю сучасної соціальної і економічної ситуації, етнографії, історії і антропології сім'ї і дитинства, а також соціологічні, культурні, філософські і психологічні аспекти розвитку інституту сім'ї знайшли відображення в роботах А.І. Антонова, А.Г. Вишневського, Т.А. Гурко. Проблеми монобатьківських і неповних сімей досліджуються В.В. Бодровою, Т.А. Гурко, О.Г. Ісуповою, М. Киблицькою, Л.Г. Луняковою, П.В. Романовим, О.Р. Ярською-Смірноюю. Особливе значення для розуміння сімейних взаємин і міжособових комунікацій мають роботи І.С. Кона, М.С. Мацьковського. Материнство як соціально-культурний феномен освітлюється в працях Т.Г. Кисельової, В.А. Раміх. Культурологічний підхід до вивчення материнства представлений в роботах Р. Бенедикт, Б. Маліновського, М. Мід. Материнство в цих концепціях розглядається як елемент культурної системи, який пов'язаний з іншими елементами та змінюється під їх впливом, як історико-культурний феномен, що має виключно соціальну природу. Материнство розглянуто як частину особистої сфери жінки і як забезпечення умов для розвитку дитини в працях Р.В. Овчарової, Г.Г. Філіппової.

Соціологічний аналіз сімейного функціонування на етапі підготовки до батьківства та пов'язаний з усвідомленням сенсу соціальної дії в контексті ситуації має свій початок в працях М. Вебера. Багатовимірність мотивації конкретної соціальної дії в системі орієнтації, що характеризує можливості поведінкових стратегій, розглядається Т. Парсонсом. С.І. Голод і А.А. Клецін досліджували репродуктивну поведінку жінок та чоловіків в контексті стану та перспектив розвитку сім'ї, причому, зміни репродуктивної поведінки тлумачили за допомогою зміни історичних типів сім'ї. Гендерний підхід до аналізу батьківства та природи потреби в дітях, ролей, статусів чоловіків та жінок в сім'ї та суспільстві реалізують автори О. Вороніна, Н.М. Римашевська, М. Малишева, О.М. Здравомислова, М.Ю. Арутюнян, І.Г. Неудачіна, Є.Р. Ярська-Смірнова, І.О. Жеребкіна. Спеціалісти цього напрямку показали найбільш важливі проблеми: материнство в неповних сім'ях, материнство поза шлюбом, соціальні стереотипи у відношенні дошлюбної народжуваності тощо.

Вивченню становища сімей в Україні, аналізу можливості та обмеження реалізації їх виховної функції, впливу соціально-економічного становища сімей на процес виховання дітей у родині, соціальних і психолого-педагогічних умов сучасного сімейного виховання, особливостей соціалізації дітей залежно від типу сім'ї за структурою, рівня матеріального становища, характеру стосунків між дитиною та батьками, присвячені праці Л.С. Волинець, В.І. Довженко, В.М. Лісового, Т.В. Медіної, А.М. Нору, С.В.Толстоухової, О.О. Яременко.

Всередині ХХ століття в Україні, як і в більшості промислово розвинених європейських та північноамериканських країнах історично склався та став найбільш поширеним тип нуклеарної сім'ї, яка заснована на моногамному шлюбі, - це подружжя і їх діти (найчастіше одна дитина). Тим суспільствам, де нуклеарна сім'я є переважаючою формою сімейного життя, притаманні певні характеристики демографічних процесів, такі як пізній вступ до шлюбу, низька народжуваність, високий рівень розлучень. В останній час також поширюється така форма шлюбу, яка не передбачає офіційну реєстрацію в державних органах, що відповідно сприяє збільшенню рівня позашлюбної народжуваності. Все це відображається на стані сучасного батьківства взагалі, та материнства зокрема.

Цікаві дані отримали російські соціологи, поставивши двом тисячам респондентам питання про їх відношення до створення сім'ї. З'ясувалося, що більше 30% молодих людей у віці від 25 до 35 років вважають шлюб соціальним атавізмом. Услід за європейцями і американцями росіяни починають випробовувати нові форми сім'ї: шлюб без дітей, сезонний шлюб, цивільний шлюб тощо [5, 34].

В Україні питома вага кількості дітей, народжених жінками, які не перебувають у шлюбі, у 2008 р. дорівнювала 20,9% від усіх народжень. Значення цього показника порівняно з 1990 р. (11,2%) зросло майже на 10%. Поширенню позашлюбного материнства сприяють різні форми неофіційних шлюбно-сімейних стосунків. Також в суспільстві поступово змінюється ставлення до народження дитини поза шлюбом. Як свідчать результати соціологічних опитувань останніх років, ставлення населення до рішення жінки народити дитину без міцних, постійних стосунків з чоловіком, є досить ліберальним: 43% опитаних схвалюють таку можливість, 25% вважають, що все залежить від обставин і 32% респондентів висловили своє відверто негативне ставлення [9, 82].

Аналогічне дослідження громадської думки щодо самотнього материнства, яке було проведено в 2007-2008 рр. в Росії, виявило, що половину респондентів позитивно ставляться до самотнього материнства, 32% виявляють нейтральне, скоріше байдуже ставлення, та 18% - засуджують його. Крім того, в залежності від статі оцінки респондентів мають деяку специфіку: 56% жінок висловлюють позитивне ставлення до самотнього материнства проти 43% чоловіків. Чоловіча частина вибіркової сукупності (35%) більше демонструє нейтральне ставлення.

Враховуючи шлюбно-сімейні традиції, українське населення проживає переважно сім'ями, а більшість дорослих перебуває у шлюбі (зареєстрованому або незареєстрованому). Проте в між переписний період 1989-2001 рр. значно виросла загальна кількість домогосподарств, які складаються з однієї людини: в Україні в цілому – з 3,1 до 4,7 млн., тобто в 1,5 рази; у міських поселеннях – з 1,9 до 3,2 млн. – в 1,7 рази; у сільській місцевості з 1,2 до 1,5 млн., тобто в 1,2 рази.

Збільшення кількості неповних сімей в останні роки пов'язано зі зростанням розлучень і частки позашлюбних народжень у всіх індустріально розвинених країнах. Неповними сім'ями називають сім'ї, у складі яких відсутній шлюбний партнер або ядро сім'ї, тобто батько або мати. Такі сім'ї складаються з матері або батька з дітьми (частіше матері з дітьми); до групи неповних сімей належать також ті сім'ї, в яких, окрім матері або батька з дітьми, входить один із батьків матері (батька). Це так звані «уламкові» сім'ї, які утворюються в результаті розлучення, овдовіння та безшлюбного материнства. В Україні спостерігається стійка тенденція до

зростання кількості неповних сімей: за даними перепису населення 2001 р. в нашій країні нараховується 2,3 млн. неповних сімей, які складаються, переважно, з матері з дітьми та іноді одним з батьків – матері чи батька. За 1989-2001 рр. кількість неповних сімей збільшилась на 21,1 %. Найбільш поширеними серед них є сім'ї, які складаються з матері з дітьми – їх 76,3 %, таких сімей в країні нараховується 1,8 млн. У неповних сім'ях виховується 1,5 млн. (1,2 млн. – в містах і 0,3 млн. – в сільській місцевості) дітей віком до 18 років. Частка домогосподарств з дітьми до 18 років, які не мали одного чи обох батьків, у загальній кількості домогосподарств з дітьми становила у 2007 році – 19,2 %, у 2008 році – 19,4% [8, 213]. Цей факт обумовлений дією кількох чинників: підвищенням кількості розлучень, збільшенням рівня смертності та посиленням орієнтації на безшлюбне материнство.

Багато фахівців сфери соціології сім'ї вважають тенденцію до збільшення кількості неповних сімей надзвичайно негативною, оскільки оптимальні умови для виховання і освіти дітей може створити тільки повноцінна сім'я, де кожний з батьків робить свій внесок до розвитку особистості дитини. Американський соціолог А. Карлсон, протягом багатьох років збираючи та систематизуючи матеріали з цієї проблематики, дійшов висновку, що діти «здоровіші, щасливіші, краще вчаться в школі, менше схильні до вживання алкоголю, наркотиків і до скоєння злочинів, якщо вони живуть з обома батьками, які перебувають у законному шлюбі. Будь-які відхилення від цієї повної структури сім'ї ведуть до небажаних наслідків» [2, 99].

Ще однією рисою сучасної сім'ї є зниження народжуваності та перехід до масової однорідності. Це пов'язано зі змінами репродуктивної поведінки населення, що пояснюється як і об'єктивними умовами, які характеризують соціальний статус жінок в суспільстві, рівень їх освіти, залучення до професійної сфери, прибутків, соціальної захищеності, так і ступенем задоволення особистих потреб та прагнень. Усі ці чинники безпосередньо впливають на формування структури потреб, в якій роль і місце потреби в дітях зазнали певних змін, низька народжуваність обумовлюється і відсутністю економічної зацікавленості в дітях. У більшості випадків в сім'ї виховується одна дитина: це 70,9% всіх сімей з дітьми в Україні, у тому числі в містах – 76% сімей, у селах – 59,5% [11, 14].

Складні соціально-економічні умови, зниження рівня життя та різке скорочення прибутків більшості населення України зумовили істотне звуження матеріальної бази для реалізації потреби в дітях, внаслідок чого молоді люди почали відкладати народження дітей до кращих часів. Впродовж 1990-2008 рр. абсолютна кількість народжених в Україні зменшилась з 657,2 до 510,6 тис., а загальний коефіцієнт народжуваності – з 12,6 до 11. Питома вага дітей в загальній чисельності населення за період 1990-2008 рр. зменшилась з 25,8% до 17,8%. Станом на 1.01.2009 р. число дітей віком до 18 років в Україні становило 8 186277 осіб, у тому числі 4 201286 осіб чоловічої статі (51,3% від загальної кількості дітей), 3 984991 – жіночої статі (48,7%). В міських поселеннях проживає 64% дітей, 36% відносяться до сільського населення. Проте, в останній час відмічено деякі нові тенденції: починаючи з 2002 р. щороку абсолютна кількість новонароджених зростає. Загальний коефіцієнт народжуваності населення також збільшився з 8,1 в 2002 р. до 11 у 2008 р. [8, 196]. Подібні процеси свідчать про стабілізацію народжуваності в Україні та припинення подальшого зниження її рівня. Проте, сучасний рівень народжуваності є недостатнім навіть для простого відтворення населення, оскільки для збереження кількості населення в результаті заміщення покоління батьків поколіннями дітей необхідно, щоб на кожні десять жінок доводилося 22 народжених дітей. Сьогодні на кожні десять жінок народжується 11-12 дітей, тому Україна має статус країни з низьким рівнем народжуваності.

Значний вплив на скорочення кількості народжених в нашій країні здійснює зниження показників репродуктивної активності жінок. Середнє число народжень за життя однієї жінки фертильного віку у 30-ті роки минулого століття становило 4, у 80-ті роки – 2,2, у 90-ті роки – 1,9. Це певною мірою пов'язано з підвищенням освітнього рівня жінок, оскільки кваліфікація та рівень освіти жінки впливають на її соціальний статус, рівень культури, структуру потреб, особливості сімейного устрою життя, що в свою чергу обумовлює вибір кількості народжених в сім'ї дітей. Середня кількість дітей збільшується зі зниженням освітнього статусу матерів: якщо у жінок віком 50 років і старше, які мають вищу освіту, впродовж їх репродуктивного періоду життя народилося в середньому 1,8 дитини, то серед тих, хто має загально середню освіту – 2,1 дитини, початкову освіту – 2,5 дитини. Отже, найнижча народжуваність зафіксована в групі найбільш освічених матерів, а багатодітність характерна для менш освічених жінок. Можна констатувати той факт, що високі життєві стандарти, які характеризують освічену частину населення, турбота про виховання та освіту дітей, які вимагають від батьків значних інвестицій та високий рівень залучення до професійної сфери, значне навантаження жінки в сім'ї та на роботі сприяють обмеженню кількості дітей в родині. Також підвищився середній вік матері з 24,6 років у 2002 року до 25,9 років у 2008 року. Якщо в середині 90-х років з усього загалу новонароджених на матерів груп віком до 30-ти років припадало понад 84% новонароджених дітей, то у 2008 році вони забезпечували лише 75,6% народжень [8, 201]. Тобто, спостерігається тенденція відкладення народження дитини на більш пізній термін, тоді як першочерговими завданнями для сучасних жінок виступають здобуття освіти та професійний розвиток.

Безумовно, будь-які кризові явища в житті суспільства мають безпосередній вплив на сім'ю як соціальний інститут. Підтвердженням цього свідчать і демографічні показники: загальне зниження народжуваності, збільшення числа розлучень та неповних сімей. Крім того, дестабілізуючий вплив на сім'ю як соціальний інститут здійснює процес розмивання системи поведінкових норм у сфері шлюбу та сім'ї, а також уявлень про зміст сімейних та батьківських обов'язків. Показовою тенденцією в сучасному суспільстві є відокремлення сім'ї від батьківства, що проявляється у значному поширенні неповних сімей внаслідок різних причин: усвідомленого

народження дитини без батька, розлучення подружжя, високого відсотку смертності населення у працездатному віці, тобто в тому віці, коли на утриманні померлого були неповнолітні діти. Все це призводить до поширення сирітства в Україні, і особливо такої його складової, як соціальне сирітство, яке визначають як соціальне явище, обумовлене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків по відношенню до неповнолітньої дитини. Із соціальних сиріт окрему групу складають діти, від виховання яких батьки відмовилися відразу ж після народження. За даними Міністерства охорони здоров'я України кількість дітей, від яких відмовились або яких покинули батьки в акушерських стаціонарах, в 2004 р. становила 1549 осіб, в 2005 р. – 1246 осіб, в 2006 р. – 998 осіб, в 2007 р. – 1027 осіб, в 2008 р. – 909 осіб. Отже із загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яких в Україні на 01.01.2009 року налічувалось 103 542 особи, 12-15 тисяч складають саме ті діти, від виховання яких відмовилися батьки [9, 88].

Розглядаючи поняття материнської любові, ми також зіткнулися з фактом його еволюції та наповненням його різним змістом в окремих суспільствах. Французька дослідниця Елізабет Бадінтер, вивчаючи історію материнських установок протягом XVII-XX століття, виявила певну залежність материнських почуттів від культурних традицій та суспільного образу материнства. Е. Бадінтер вважає, що до кінця XVII ст. материнська любов у Франції була соціально випадковим явищем, і тільки в другій половині XVIII ст. вона поступово стає обов'язковою нормативною установкою культури. Суспільство не тільки збільшує обсяг соціальної турботи про дітей, а також ставить їх в центр сімейного життя, при цьому відповідальність за дітей повністю покладається на мати. Наприкінці XVIII ст. набуває поширення думка про необхідність саме матір'ю виховувати своїх дітей, не передаючи їх до годувальниць, також збільшується рівень гігієнічної турботи про новонароджених. У зв'язку з індивідуалізацією сімейних відносин кожна дитина, навіть новонароджена, стає незамінним членом сім'ї, її смерть сприймається як тяжка втрата. Спілкування матерів з дітьми ставало більш інтенсивним, тому дітей все рідше віддавали до інтернатних закладів. Проте, Елізабет Бадінтер відмічає, що еволюція дитячо-материнських відносин відбувалась поступово – збільшення турботи про дітей спочатку відбувалося головним чином в середовищі заможної середньої буржуазії, в сільському середовищі суворе ставлення до дітей зберігалось найдовше [12, 148]. Разом з тим дітоцентристські тенденції набули масового поширення, що мало наслідком появу нових соціальних стандартів – батьки повинні любити своїх дітей і піклуватися про них, материнська любов є найвищою цінністю в житті жінки. В другій половині XX ст. почали з'являтися тенденції, що протирічили дітоцентристській спрямованості сім'ї. Соціально-політична емансипація жінок і все ширше включення їх в суспільно-виробничу діяльність робить їх сімейні ролі, включаючи материнство, менш значущими. Сучасна жінка вже не може бути тільки дружиною та матір'ю, оскільки професійна діяльність та соціальна незалежність стають важливими складовими її життя. У зв'язку з цим деякі материнські функції по догляду та вихованню дітей знову передаються до третіх осіб – лікарів, медичних сестер, вихователів, вчителів. Безумовно, це не відміння цінності материнської любові, проте суттєво змінює характер материнської поведінки та значимість сімейного виховання.

По суті, в ході модернізації змінюється нормативно-ціннісна база взаємовідносин між чоловіком і жінкою, дорослими і дітьми, тобто в цьому процесі також змінюються ролі жінки-матері та чоловіка-батька. У відповідності із змінною реальністю переглядаються морально-етичні і юридичні норми, розхитуються стереотипи і заборони. Вся історія сімейного життя показує, що впродовж багатьох століть норми, що регулюють сімейні відносини, змінювалися залежно від зміни ідей і зовнішніх обставин, що відображали рівень розвитку суспільства. І, можливо, ці норми все далі відходять від первісного сенсу – збереження популяції людини. В результаті цього процесу зазнають значні зміни соціальні інститути материнства, батьківства, дитинства. Найбільших змін зазнав інститут материнства, особливо після того, як в 1953 р. Дж. Боулбі в роботі «Материнство і психічне здоров'я» зробив висновок про те, що розлука з матір'ю веде до необоротних негативних наслідків для психіки дитини. Дж. Боулбі стверджує, що зв'язок «мати – дитина» є одним із чинників еволюційної адаптації, а любов має практичну мету. Головна мета формування емоційного зв'язку між ними – надання дитині відчуття безпеки і захищеності. Тепло і ласка, отримувані від матері в перші роки життя є більш важливими, ніж правильний догляд чи навчання, здійснювані нею. Згідно аналізу теорії прихильності Дж. Боулбі «... діти, що мали тісний емоційний контакт із матір'ю, показують вищі результати у рівні пізнавальної активності, ніж діти, які ростуть в емоційно стриманих сім'ях. У дітей, які не мали стійкого емоційного зв'язку з матір'ю, частіше спостерігаються депресії, формуються зміни в структурі особистості» [2, 91].

Ці твердження, а також співзвучність їх з трактуванням функціоналістами патріархальних культурних стереотипів зумовило те, що відносини мати – дитина почали розглядатися як найбільш значущі, в той час як інші взаємодії в сім'ї, наприклад, батько - дитина – як другорядні. Згодом ці положення щодо пріоритетності материнства піддавалося критиці зі сторони феміністок, що стверджували про рабство жінки, яка здійснює грудне виховання дитини. Проте, всього лише останні 100 – 150 років жінка перестала займатися лише одним доглядом за дітьми. Раніше її життєвий цикл включав тільки вагітність, пологи, годування, тобто виключалася можливість будь-якої іншої форми участі в суспільному житті. Що стосується аспектів соціалізації, то недавні дослідження свідчать, що стійкі стосунки дитини з декількома дорослими важливіші для її розвитку, ніж відносини з однією лише матір'ю.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати про певну зміну балансу соціальних ролей жінки, що відповідно змінює місце сім'ї в її житті. На сучасному етапі розвитку суспільства сім'я вже не дає жінці можливості повної самореалізації. Тому жінка все частіше робить вибір на користь професійної кар'єри, виходячи не тільки з матеріальних, але й з морально-психологічних міркувань. Тому можна говорити, що в

нашому суспільстві переважає тип жінки, для якої освіта та ділова кар'єра означають не менше, ніж сім'я та материнство. В цілому соціальний інститут сім'ї в Україні випробував деформуючий вплив перехідного періоду в нашому суспільстві та проявів демографічної кризи. Проте, ми вважаємо сімейний устрій базовим, фундаментальним для суспільства, оскільки якісні зміни в економічній, політичній та науковій сферах забезпечується індивідуумами, які мають певні цінності пріоритети, інтелект, фізичне та духовне здоров'я, що формуються переважно в сім'ї.

Література:

1. Авер'янова Г., Москаленко В. Особливості економічної соціалізації молоді в умовах трансформації українського суспільства// Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. – с. 296 - 318.
2. Американская социологическая мысль. – М.: Изд-во Международного ун-та бизнеса и управления, 1996. – 525 с.
3. Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. – М.: Изд-во МГУ: Изд-во Международного университета бизнеса и управления («Братья Карич»), 1996. – 304 с.
4. Кон И.С. Ребенок и общество. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 336 с.
5. Михеева А. Р. Брак, семья, родительство: социологические и демографические аспекты: Учеб. пособие / Новосиб. гос. ун-т. – г. Новосибирск, 2001. - 74 с.
6. Некрасов А. Материнская любовь / Анатолий Некрасов. – 7-е изд. – М.: Амрита-Русь, 2007. – 320 с.
7. Мид М. Культура и мир детства / Пер. с англ. и коммент. Ю.А. Асеева. Сост. и послесловие И.С. Кона. – М., 1998. – 429 с.
8. Статистичний щорічник України за 2008 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Вид-во «Консультант». – 2009. – 572 с.
9. Строяновська О.В., Братусь І.В. Особливості підготовки до майбутнього батьківства //Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2007. - №1. - С.81-96.
10. Сысенко В.А. Устойчивость брака: проблемы, факторы и условия. - М.: Финансы и статистика, 1981. – 209 с.
11. Табачник Д.В. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку в Україні за підсумками 2002 року. - Київ: УДЦССМ, 2003. – 140 с.
12. Badinter E. L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel. – P., 1980. – 549 p.

КОСЕНКО ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА

БАРДАШЕВСЬКИЙ ЮРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ДЕЯКІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Останнім часом у медицині все більше стверджується реабілітаційний напрямок. Фізична реабілітація поліпшує якість лікування, запобігає можливим ускладненням, прискорює процеси відновлення, повертає працездатність, а у випадках інвалідності допомагає хворому розвинути навички самообслуговування, професійно перекваліфікуватися.

Професія фахівця фізичної реабілітації в Україні відносно нова. Підготовка фахівців з цієї спеціальності здійснюється у кількох десятках ВНЗ, що відображає потребу суспільства у фахівцях нового профілю. Диплом фахівця з фізичної реабілітації дає змогу працювати в реабілітаційних центрах, лікарнях, спеціалізованих дошкільних установах для дітей-інвалідів та дітей з вадами розвитку, науково-дослідних інститутах...

У період економічної нестабільності в Україні досить гострою є проблема працевлаштування фахівців фізичної реабілітації. Далеко не всім випускникам вдається працевлаштуватися саме на посаду фахівця фізичної реабілітації. Молоді люди, які закінчили ВНЗ, влаштовуються на посадах медичної сестри (інструктора) з лікувальної фізкультури, медичної сестри з масажу, працюють в SPA-салонах... У багатьох випадках професійні обов'язки, які вони виконують, далекі від можливостей фізичної реабілітації. З перших кроків становлення професії в Україні втрачається її престиж, потреба у вищій освіті. Праця фахівця фізичної реабілітації потребує не тільки достатнього рівня теоретичних знань та практичних навичок, а й певної фізичної сили. Адже, в першу чергу, реабілітолог допомагає хворим, які мають порушення опорно-рухового апарату, неврологічні проблеми. Мінімальна заробітня плата не дає можливості відновити власні витрачені фізичні сили, самовдосконалюватися.

На шляху становлення професії зроблено вже багато. Спеціальність «фізична реабілітація» внесена до класифікатора професій України ДК 003:2005 під кодом 3226, Міністерством праці України затверджена професійно-кваліфікаційна характеристика спеціаліста з фізичної реабілітації, виданий наказ N 614 МОЗ

Україні від 27.10.2008 «Про подальший розвиток та удосконалення лікарсько-фізкультурної служби в Україні», а одним із найбільших досягнень є лист міністра МОЗ Москаленка В. Ф. від 05 листопада 2001 року.

Але не зважаючи на це, питання працевлаштування залишається гострим. Наказ № 614 МОЗ України від 27.10.2008 прирівнює фахівця з фізичної реабілітації до інструктора з лікувальної фізкультури, що не є прийнятним, так як обсяг та рівень підготовки даних спеціалістів суттєво відрізняється. Лист міністра МОЗ Москаленка В. Ф. передбачає (на розгляд чиновника) вводити посаду фахівця фізичної реабілітації. Трудність полягає в тому, що така процедура становлення посади не має чітко визначеної потреби і не передбачає обов'язкового залучення фахівців даного напрямку у процес системного підходу до вирішення питань формування комплексного лікування, – підходу, якого вимагає сучасна медицина [3].

Фахівцям з фізичної реабілітації самотужки не вирішити всі проблеми. До подальшого розвитку професії мають залучитися державні службовці профільних міністерств, медичні працівники, громадські організації.

З цією метою створений осередок Української Асоціації фахівців фізичної реабілітації у Житомирській області, основними завданнями якої є створення стандартів реабілітаційної діяльності, підвищення стандартів освіти та забезпечення перепідготовки фахівців фізичної реабілітації, підвищення професійного рівня реабілітологів, налагодження дієвих контактів з реабілітаційними центрами, медичними закладами, освітніми установами та інші.

У Житомирській області поступово змінюється ставлення медичних працівників і хворих до лікування рухом і природними чинниками.

Осередок Української Асоціації фахівців фізичної реабілітації у Житомирській області тісно співпрацює з багатьма медичними, спортивно-оздоровчими та педагогічними закладами області, одним з яких є Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна», який протягом 10 років готує фахівців фізичної реабілітації.

Досвід деяких ВНЗ свідчить, що і в наш скрутний час можна допомогти талановитій молоді максимально реалізуватися в суспільстві за фахом.

Перші випускники навчального закладу – сьогодні висококваліфіковані спеціалісти, відомі не тільки в місті, а і за його межами. Вони з успіхом працюють в обласному лікувально-санаторному центрі радіаційного захисту "Денеші", Міжнародному благодійному фонді «Місія в Україну», Житомирському Вищому професійному училищі-інтернаті, реабілітаційному центрі інвалідів-спинальників "Відродження-АРС" (м. Київ), реабілітаційному відділенні медичного центру «Оберіг», дитячому ранньому медико-реабілітаційному центрі «Промінчик» м. Бердичева, приватних реабілітаційних кабінетах.

У ЖЕГП створені сприятливі умови для здобуття освіти фахівця фізичної реабілітації. Кожен студент має необмежений доступ до інформаційного простору, наукової роботи. Проходження практики в провідних установах міста Житомира (у відділенні ортопедії та травматології, неврологічному та нейрохірургічному відділеннях Житомирської обласної лікарні ім. О. Ф. Гербачевського, Житомирському обласному центрі інвалідного спорту «Інваспорт», Житомирському базовому військовому госпіталі, обласному медичному центрі «Здоров'я») допомагає в подальшому працевлаштуватися. На Державні іспити, захист дипломних та магістерських робіт запрошуються керівники управління охорони здоров'я Житомирської обласної державної адміністрації, обласної та міських лікарень, що сприяє популяризації професії в області.

Керівництво ЖЕГП особливу увагу приділяє конкурсам, олімпіадам, організовує презентації кращих наукових робіт, забезпечує участь талановитої молоді у регіональних і Всеукраїнських конференціях, сприяє впровадженню студентських робіт у практику. Це допомагає майбутнім фахівцям фізичної реабілітації розвивати логічне мислення, інтуїцію, ознайомитися з кращим світовим досвідом.

Відмінники, переможці, призери Всеукраїнських олімпіад та конференцій, активні учасники «круглих столів» є гордістю ВНЗ. Вони складають основу науково-педагогічного кадрового резерву. Ставши на шлях творчості і пізнання в студентські роки, студенти продовжують навчання в аспірантурі.

Недостатня професійна підготовка або неадекватність її рівня потребам ринку праці зменшує шанси на отримання роботи. Конкурентоспроможність фахівців на сучасному ринку праці, досить жорсткому і вимогливому, великою мірою залежить від рівня фахової підготовки, умінь і навичок, досвіду практичної роботи, рівня комунікації. Навчальна, виробнича, клінічна, переддипломна практики дозволяють молоді остаточно переконатися у правильності обраного шляху.

Порівнюючи досвід підготовки фахівців фізичної реабілітації з Канади, країн Західної Європи слід зауважити, що в Україні недостатній обсяг годин приділяється для формування та вдосконалення практичних навичок [2]. При зміні місця навчання студента особливо помітна різниця в програмах підготовки фахівців даного профілю.

З метою подальшого працевлаштування доцільно у ВНЗ організувати студентські навчально-науково-виробничі підрозділи, які спочатку починають працювати на засадах самоврядування з поступовим переходом до самофінансування. СННВП дозволяють об'єднати освіту, науку, практику. В центрі уваги СННВП можуть бути послуги з фізичної реабілітації (реабілітаційне обстеження хворого, прогнозування та планування, складання реабілітаційної програми та її реалізація з поетапним контролем). Робота в СННВП дозволяє набути практичного досвіду, отримати навички підприємницької діяльності, сприяє формуванню самостійної, творчої та

індивідуальної особистості. Лише наполеглива праця, постійний творчий пошук дозволяють учасникам СННВП знаходити нові сфери діяльності та джерела фінансування.

В Україні мешкає близько 2,5 млн інвалідів, з яких 290 тис. інваліди війни, 1,8 млн – інваліди праці, 298 тис. – інваліди з дитинства та діти інваліди. Майже щорічно кількість їх зростає на 200 тис. осіб [5]. Ці люди потребують допомоги психологів, соціальних працівників, фізичних реабілітологів. Тож не будемо байдужими до долі людей з особливими потребами.

Література:

1. Вовканич А. С., Трач В. М., Тупайло Г. В. Програма підготовки спеціалістів-реабілітологів // Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції: Зб. теорет. та метод. матеріалів для працівників соц. служб для молоді – К., 1995. – С. 33-38.
2. Герцик А.М. Організаційно-методичні аспекти підготовки бакалаврів фізичної реабілітації в Канаді: Методичний посібник. Л.: Українські технології, 2005. – 112 с.
3. Кобелев С. Ю., Історія розвитку Української Асоціації фахівців фізичної реабілітації. / Бюлетень Української Асоціації фахівців фізичної реабілітації Випуск №1, травень 2009, ст.3-5.
4. Марченко О. К. Физическая реабилитация больных с травмами и заболеваниями нервной системы / О. К. Марченко. - К.: Олимпийская литература, 2006. – С. 112-126.
5. Особа з функціональними обмеженнями в колі проблем здоров'я – навчання – працевлаштування. / За наук.ред.канд.соц.наук, доц. О. М. Дікової-Фаворської. – Монографія.- Житомир: «Полісся», 2009. – 364с.

КУДРИНСЬКА АННА ІВАНІВНА

Львівський національний університет ім. І. Франка

ПОВЕДІНКОВІ СТРАТЕГІЇ ЛЬВІВ'ЯН У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Суспільні трансформації у всіх сферах життєдіяльності соціуму, перехід до ринкових відносин призвели до певних соціально-економічних проблем. Як наслідок, постало питання здатності та готовності людини адаптуватися й жити в умовах непередбачуваності глобальних змін, що, своєю чергою, сприяє формуванню нових життєвих орієнтирів, які характеризуються зміною потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій різних верств населення, і певним чином знаходять свій прояв у поведінці.

Рівень адаптації людини до реалій сьогодення значною мірою визначається поведінковими настановами, які спонукають її до тої чи іншої поведінкової стратегії. “Сукупність симпатій, антипатій, орієнтацій, очікувань формує оцінку життєвої ситуації й спрямовує поведінку особистості за складних умов трансформаційного суспільства” [2, С. 162]. Таким чином О. Злобіна зазначає, що поведінкові стратегії зароджуються на особистісному рівні, а їх змістовна характеристика – відображення індивідуальної реакції на зміни соціального середовища. Усвідомлюючи власні потреби, людина визначає шляхи їх задоволення через призму ціннісних орієнтирів, що формують її інтереси, а відтак активізують дію чинників, які сприяють її самореалізації. Головними детермінантами поведінкової активності виступають: особистий інтерес; природний та трудовий потенціал людини; стан соціально-економічного життя суспільства.

Зміна соціальної ситуації й системи ціннісних орієнтацій особистості за нових умов призводить до зміни поведінкової активності. Як суспільство загалом, так і кожна людина потрапляють у ситуацію адаптації. Поява у соціальному просторі нових життєвих можливостей ставить людину перед вибором між новим і ризикованим та усталеним і перевіреним. Чи скористатися новими можливостями вирішує сама людина. Відповідно до особистісного вибору в суспільстві генерується низка типових стратегій адаптації, що репрезентують різну міру активності пристосування [2, С. 10].

Ґрунтовна класифікація життєвих стратегій розроблена С. Бабенко [1, С. 264]:

- 1) стратегії досягнення життєвого успіху, результатом яких є самореалізація, використання нових можливостей;
- 2) стратегії адаптації, які орієнтовані на збереження попереднього статусу шляхом пристосування, вимушеного балансування, використання в тому числі нових можливостей;
- 3) стратегії виживання, наслідком яких є обмежене відтворення на рівні фізичного виживання, самообмеження, зниження життєвих шансів; це свідомо, хоча й вимушено відмова від спроб адаптуватися до нової дійсності;
- 4) стратегії соціальної ексклюзії, тобто ізоляції, втечі від соціальної реальності.

Як правило, в умовах трансформаційних змін не лише орієнтації й очікування людей формують і скеровують поведінку особистості, а й життєві ситуації. Коли більшість населення стикається з проблемою виживання, традиційні способи поведінки досить часто стають неефективними. Це спонукає людей шукати нові стратегії поведінки.

Поведінкові стратегії вибудовуються індивідами на основі життєвих уявлень, цілей та домагань, які базуються на усвідомленні власних потреб та ресурсів для їх досягнення. Вони виступають також як сукупність

практик діяльності соціальних спільнот (реальних та номінальних соціальних груп), в яких індивідуальні цілі та інтереси, переваги і способи діяльності аналогічні або схожі між собою, або ж з груповими цілями, інтересами тощо [3, С.140].

З'ясування поведінкових стратегій львів'ян було одним із завдань дослідження, яке проводилося кафедрою соціології Львівського національного університету імені Івана Франка у лютому-березні 2008 року. Обсяг вибіркової сукупності становив 800 осіб працездатного віку. Вибірка формувалася за даними Львівського обласного управління статистики, а також із урахуванням загальної чисельності трудових ресурсів у м. Львові на момент опитування..

Основними критеріями виокремлення типів поведінкових стратегій є: спосіб відтворення життєвих шансів; ступінь та способи пристосування до мінливих умов соціальної дійсності; рівень та якість використання нових інституціональних можливостей, які є наслідком змін соціального середовища; практики подолання життєвих труднощів тощо. У нашому дослідженні ми використали розглянуту вище класифікацію життєвих стратегій мезорівня в умовах перехідного суспільства, запропоновану С. Бабенко [1, С. 264].

Емпіричним показником типу поведінкової стратегії були відповіді респондентів на запитання: “На даний час Ви намагаєтесь...”, варіанти відповідей якого характеризували активність життєвої позиції респондентів. Кожна альтернатива у цьому запитанні відповідала певному типу життєвої стратегії, а саме: варіант відповіді “підвищити матеріальний добробут та якість життя, покращити своє соціальне становище в суспільстві” передбачав стратегію досягнення; альтернатива “зберегти вже досягнуте соціальне становище, дещо робите для його покращення, якщо з'являються сприятливі обставини” – стратегію адаптації; варіант “забезпечити необхідний для життя прожитковий мінімум, оскільки для покращення становища немає можливостей” – стратегія виживання, а відповідь “не маєте ні можливостей, ні бажання щось робити, “пливете” за течією життя” – стратегію ізоляції (ексклюзії).

Отриманий у результаті дослідження емпіричний матеріал дає змогу з'ясувати, які саме поведінкові стратегії превалюють серед мешканців м. Львова (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл поведінкових стратегій львів'ян

На сьогоднішній день Ви намагаєтесь....	Поведінкова стратегія	%
1. Підвищити матеріальний добробут та якість життя, покращити своє соціальне становище в суспільстві	Стратегія досягнення	40,6
2. Зберегти вже досягнуте матеріальне становище, дещо робите для його покращення, якщо з'являються сприятливі обставини	Стратегія адаптації	30,0
3. Забезпечити необхідний для життя прожитковий мінімум, оскільки для покращення становища немає можливостей	Стратегія виживання	18,5
4. Не маєте ні можливостей, ні бажання щось робити, “пливете” за течією життя	Стратегія ізоляції (ексклюзії)	6,6
5. Важко відповісти	-	4,3

Нестабільна соціальна реальність потребує конкретних поведінкових реакцій, метою яких є вироблення нових життєвих стратегій. Розподіл відповідей львів'ян свідчить про переважання стратегій досягнення життєвого успіху, оскільки 40,6% респондентів зазначили, що використовуючи нові можливості, вони активно намагаються покращити своє становище у суспільстві за рахунок підвищення матеріального добробуту та якості життя. Стратегії адаптації практикують 30% львів'ян. Стратегії виживання є менш привабливими для опитаних. Такі стратегії характеризують поведінку 18,5% респондентів. Найменш поширеною стратегією серед населення є соціальна ексклюзія (“втеча” від життєвої реальності; відмова від пристосування до змін, що відбуваються у суспільстві). Така стратегія поведінки є прийнятною лише для 6,6% опитаних, які не мають бажання, можливостей і сил щось змінювати у своєму житті, підкоряються жорстким обставинам і не стільки добровільно, скільки вимушено відмовляються пристосовуватися до нових соціальних реалій.

Структура та співвідношення зазначених поведінкових стратегій впливає на соціальні практики індивідів, дає можливість аналізувати їх динаміку та спрямованість у сучасних умовах. Більшості населення міста, таким чином, притаманні активні життєві позиції та адекватні їм стратегії – досягнення та адаптації.

Критерієм успішності реалізованих стратегій є активність особистості, намагання покращити або закріпити власні соціальні позиції, використати звичні чи випробувати нові способи самореалізації. Композиційна структура життєвих стратегій в суспільстві визначає діяльнісний потенціал соціального механізму трансформації, а співвідношення стратегій досягнення, адаптації, виживання та ексклюзії задає динаміку та спрямованість цього процесу [1, С. 271–272].

Здатність демонструвати ту чи іншу поведінкову стратегію, як свідчать результати нашого дослідження, залежить від вікової категорії респондентів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл поведінкових стратегій львів'ян у залежності від віку, %

	18–24 роки	25–29 років	30–39 років	40–49 років	50–59 років	60 років і старші
Стратегія досягнення	62,8	59,2	59,1	39,9	24,8	11,4
Стратегія адаптації	22,6	19,7	23,4	37,3	37,6	33,5
Стратегія виживання	6,6	7,9	13,9	15,8	29,6	31,1
Стратегія ізоляції (ексклюзії)	2,9	5,3	2,9	3,8	4,8	17,4
Важко відповісти	5,1	7,9	0,7	3,2	3,2	6,6

Якщо аналізувати поведінкові стратегії у віковому розрізі, то можна зауважити, що у молодших і середніх вікових групах превалюють стратегії досягнення, а для старших вікових груп більш прийнятними є стратегії адаптації.

Активність індивіда у конкретній життєвій ситуації, орієнтація передусім на стратегію досягнення є досить значимими чинниками мобільної поведінки. Доцільно зауважити, що поведінкові стратегії та мобільність особистості є взаємозалежними та взаємообумовленими, оскільки про реалізацію стратегії досягнення можна говорити у випадку, коли в житті індивіда реально відбулися певні зміни (наприклад, зміна місця праці, посади, професії, стилю та умов життя). Йдеться про фактичну мобільність (реальну зміну статусу людини, її перехід в іншу соціальну групу під дією об'єктивних і суб'єктивних чинників, умов і стимулів). Зокрема молодь, яка обирає такі стратегії поведінки, використовує не лише особистісний потенціал, а й усі можливості, які відкриваються перед нею, як формальні, так і неформальні. У молодих людей із домінуванням мотивації досягнення особливості самореалізації пов'язані із рівнем індивідуальної активності. Такі люди, зазвичай, досягають у житті максимально можливого.

Стратегія адаптації притаманна в основному тим, хто задоволений власним життєвим надбанням, тим, що має на даний час (роботою, професією, рівнем життя). З огляду на це, такі особи не мають намірів щось змінювати в даний час, оскільки пристосувалися до нових умов, змін і почуваються комфортно у тій соціально-економічній ситуації, в якій реально перебувають. Стратегії адаптації спрямовані на збереження попереднього статусу або принаймні на утримання мінімально прийнятного. Змістовно вони подібні до стратегій досягнення, різняться лише меншою амбіційністю цілей і мотивів. Позитив цих стратегій – у вмінні пристосуватися до складних умов сучасного українського суспільства.

Отже, як бачимо, якщо стратегії досягнення спрямовані на самореалізацію та підвищення статусу, то стратегії адаптації в основному націлені на його самозбереження.

Стратегія виживання характерна для вимушено мобільного типу, оскільки індивіди змушені були змінити свій життєвий уклад під впливом певних обставин (через звільнення, втрату основного місця праці з різних причин, сімейні обставини тощо). Стратегія ж ізоляції домінує серед “зневічених”, тих, хто не має на даний час місця праці, хто готовий приступити до роботи, але тривалий час не може її знайти.

Аналізуючи вищезазначені функціональні типи поведінкових стратегій, варто зауважити, що вони відображають різні способи опанування особистістю самої ситуації суспільних трансформацій. Вибір тої чи іншої поведінкової стратегії залежить здебільшого від особистісних якостей.

Переважає стратегія досягнення життєвого успіху у відповідях респондентів дає підстави для попередніх оптимістичних прогнозів щодо зростання поведінкової активності львів'ян. Активна життєва позиція, орієнтація, насамперед на стратегію досягнення певною мірою сприяють активізації спонукальних механізмів особистісної поведінки, наслідком якої є конструктивна адаптація до мінливої реальності.

Література:

1. Бабенко С. С. Социальный механизм постсоветской трансформации: обоснование концепции / С.С. Бабенко // Посткоммунистические трансформации: векторы, направления, содержание; отв. ред. О.Д. Куценко. – Х.: Изд. центр Харьков. нац. ун-та им. В.Н. Каразина, 2004. – С. 253–274.
2. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін / О. Злобіна. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2004. – 400 с.
3. Коваліско Н. В., Савчинський Р. О. Сучасне українське суспільство: стратифікаційний вимір великого міста / Н.В. Коваліско, Р.О. Савчинський. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 234 с.

*Кулініч Іван Олексійович**Львівський національний університет ім. І. Франка*

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

При динамічності суспільного розвитку та зміні ідеологічних засад функціонування пострадянського суспільства зростає актуальність вивчення життєвих позицій, ціннісних орієнтацій, а отже, життєвого шляху студентської молоді. Бо саме студенти у недалекому майбутньому стануть основою держави. А на сьогоднішній день так важко віднайти власну дорогу. Тому молодим доводиться самим вирішувати, що в нинішніх умовах є цінним. І від того, яка шалька терезів переважить в системі їх цінностей, залежатиме, у значній мірі, майбутнє України.

Але для того, щоб прогнозувати сучасні і майбутні процеси необхідне знання реальної картини, вивчення інтересів і життєвих планів, ціннісних орієнтацій і поведінки молодого покоління з урахуванням конкретних умов, в яких воно формується. Молоде покоління опинилося в ситуації, коли воно, логікою історії покликане продовжувати свій розвиток на базі успадкованих матеріальних і духовних цінностей, вимушене, знаходячись в стадії становлення, приймати участь у процесі вироблення цих цінностей.

Період молодості – це час формування особистості, трудової діяльності, необхідність вибору професії, початок самостійного життя. Студентство відіграє суттєву роль в житті українського суспільства, що обумовлено, перш за все, специфікою його соціального положення. Студенти завжди були і залишаються специфічною соціальною групою. Вони – майбутня інтелігенція, майбутні кваліфіковані працівники розумової праці.

Молодь до студентського віку переважно досягає фізичної зрілості. Того ж не скажеш про їх соціальний, психологічний і духовний розвиток. Ці сторони особистості знаходяться як раз в стадії інтенсивного становлення. В студентський вік, як відомо, в більшості складаються і закріплюються навички поведінки і риси свідомості, які в основі утворюють ядро нової особистості. А тому, той спосіб життя який студенти ведуть під час навчання, той життєвий шлях, який обрали б, ті чинники, що впливають на студентську молодь, оточення і вироблення нових стереотипів, бачення стануть визначальним для подальшого життя.

До всіх психологічних труднощів життєвого шляху молоді додаються і ті, які зумовлені сучасною кризою та нестабільністю оточуючого соціального середовища і його складними суперечливими вимогами, на фоні яких відбувається соціалізація молоді. Невизначеність перспектив соціального розвитку суспільства, матеріальні труднощі, відсутність підтримки зі сторони держави посилюють розгубленість молоді щодо вибору лінії поведінки у взаємодії з оточуючим світом. Життєва перспектива – це динамічне утворення, яке відображає потенційні можливості розвитку особистості та є способом структурування індивідом свого близького та віддаленого майбутнього за допомогою ціннісних орієнтацій, життєвих планів, цілей. Під життєвою ціллю розуміють мотиваційну систему, яка є орієнтиром діяльності людини, відображає її інтереси та опосередковується соціальними очікуваннями. Життєві плани є засобом здійснення життєвих цілей, хронологічною та змістовною їх конкретизацією. А формування життєвих цілей та планів особистості визначається узгодженою системою ціннісних орієнтацій, які є засобом диференціації людиною об'єктів оточуючого світу за їх значущістю [3, с.26].

Проблема життєвого шляху молоді особистості досить широко досліджена. Ця тематика активно вивчалась вітчизняними та зарубіжними науковцями у різних галузях науки – психологами, соціальними психологами, філософами, а також соціологами, кожен з яких акцентував увагу на тих чи інших аспектах самовизначення молоді особи.

Життєвий шлях особистості – це траєкторія життя кожної окремої особистості, що окреслює її індивідуальну історію, долю і в той же час її творчий вклад в історію суспільства, держави, свого покоління, сім'ї, всіх великих та малих соціальних спільнот, членами яких вони є. Життєвий шлях завжди об'єднує біографічне та історичне. На думку С. Рубінштейна, людині для розуміння шляху свого розвитку необхідно розглядати його, відповідаючи на три запитання: «чим я був?», «що я зробив?», «чим я став?» [4].

Соціологічна практика вивчення життєвого шляху особистості має досить великий досвід. Найбільш відомими теоретиками, що займались проблемами здійснення молоддю важливих життєвих виборів є І. Мартинюк, Н. Соболева, М. Тітма; проблеми побудови перспективи майбутнього як загальної спрямованості життєвого шляху були предметом вивчення Л. Сохань, Є. Головаха, О. Кроник та ін. Запропоноване Л. Сохань поняття "життєва програма особистості" відбиває стратегію життєдіяльності людини, головні цілі й результати, з якими людина пов'язує своє майбутнє. [2, с.44]. Досліджуючи формування й розвиток життєвої перспективи, Є. Головаха так проаналізував процес зародження й розвитку життєвих планів та програм у свідомості дитини: до початку підліткового віку дитина не замислюється над віддаленою перспективою, сприймаючи світ таким, яким він є в конкретній життєвій ситуації. Саме з нею, а не з окремими можливими наслідками узгоджує вона свої потреби, емоції, очікування та вчинки [1]. Ці та багато інших науковців здійснили великий вклад у розвиток вітчизняної соціологічної науки, особливо у створенні теоретичної та методичної бази вивчення життєвого шляху молоді.

Даною проблематикою займалися також науковці Українського інституту соціальних досліджень та Дитячого фонду ООН у межах проекту «Трансформація державної системи інститутів піклування про дитину в Україні». Важливим напрямом реалізації цього проекту було вивчення рівня готовності випускників шкіл до самостійного життя, визначення основних проблем, з якими стикаються вихованці у перші роки після закінчення навчання. і проблеми стосуються матеріального та житлового забезпечення, подальшого працевлаштування, налагодження контактів з соціальним оточенням, створення сім'ї.

Мета даної роботи полягає у вивченні особливостей життєвого шляху студентської молоді.

Завданнями є:

- розкрити теоретико-методологічні засади вивчення життєвого шляху молоді.
- здійснити соціологічний аналіз життєвого шляху молоді та перспектив її подальшого життя. Також проаналізувати становище випускників ВНЗ на ринку праці та показати їх перспективи в процесі продовження освіти та влаштування їх в житті;
- виробити шляхи вдосконалення життєвого шляху студентської молоді.

Одним з найважливіших завдань вищих навчальних закладів є підготовка молоді до самостійного життя в суспільстві, оскільки успішна соціальна адаптація (готовність до шлюбу, вибір місця роботи, організація побуту, дозволя, спілкування) визначальною мірою залежить від ступеня сформованості навичок самостійно вирішувати власні проблеми. Але подальша доля випускників ВНЗ складається по-різному, і це залежить від особистих якостей молоді людини, вміння пристосуватися до нових обставин, набутого досвіду, підтримки з боку оточуючих. При закінченні вищого навчального закладу їх чекає зовсім інше життя, сповнене несподіваних ситуацій, проблем, які потрібно повсякчасно вирішувати (див. табл. 1).

Зазначимо, що роздуми студентів п'ятого курсу щодо свого подальшого життя часто супроводжуються відчуттям страху і тривоги.

У цілому певного дискомфорту, а саме страху і тривоги, зазнавали 60% осіб, причому дівчата дещо частіше, їх лякало, передовсім, неминучість незнаного життя, відмінного від студентського – звичного, регламентованого, безтурботного; повна самостійність у вирішенні не лише побутових, а й житлових, матеріальних, правових проблем. Усвідомлення самого факту виходу з ВНЗ порушувало спокій молодих людей. Зміна комунікативного простору, колективного існування та індивідуального непокоїли студентів п'ятого курсу. Слід зазначити, що житлові, матеріальні проблеми, працевлаштування називалися як далеко не основні причини занепокоєння, тоді як надалі вони стають найважливішими для них.

Таблиця 1

*Основні проблеми, що непокоять студентів п'ятого курсу
напередодні закінчення ВНЗ, %*

Основні проблеми напередодні закінчення ВНЗ	Кількість згадувань	%, N=51
Початок нового життя	20	39
Страх перед самостійністю	9	16
Закінчення ВНЗ	6	11
Спілкування з новими людьми	3	6
Де буду жити	3	6
Як буду жити	2	4
Розлука з друзями, однокурсниками	1	2
Немає до кого звернутися по допомогу	1	2
Пошук роботи	1	2
Складання випускних іспитів	1	2
Де взяти гроші на прожиття	1	2
Чи виправдаються сподівання	2	2
Армія	1	2
Стаю дорослим - багато відповідальності	1	2

Процес працевлаштування випускників вищих навчальних закладів є складною проблемою в економічних умовах сьогодення. По-перше, через недостатню підготовленість до кваліфікованої праці, що разом із невмінням, а іноді й небажанням працювати суттєво ускладнює влаштування на роботу, а по-друге – через небажання адміністрації установи, підприємства (і це найчастіше) наймати такого працівника, який не має досвіду роботи (табл. 2).

Таблиця 2

Життєві плани студентів п'ятого курсу щодо пошуку роботи, %

Життєві плани щодо пошуку роботи	Кількість згадувань	%, N-51
Не думав/ла про роботу, мене це не цікавило	17	17
Хотів/ла працювати	19	9
Працюю	10	19
Були думки, але нічого не вийшло «навчатися і працювати дуже тяжко», «забрали в армію», «народження дитини», "хотів, але	9	17
Планував/ла вчитися і підробляти	4	8
Планував/ла знайти хорошу роботу після ВНЗ	4	8
Планував/ла знайти роботу за спеціальністю	4	8
Не знаю куди піти працювати	4	8
Хотіла поїхати працювати за кордон	3	6
Відмова від відповіді	10	19

Слід зауважити, що це питання для переважної більшості випускників ВНЗ є першочерговим. Така черговість етапів самореалізації людини, тобто ланцюг «освіта – робота», є, так би мовити, усталеною, і більшість людей проходить саме такий процес розвитку.

Має місце той факт, що опитані молоді чоловіки висловлювали негативне ставлення до служби в армії і майже не передбачали її у своїх планах на майбутнє. Бажання служити в армії висловили лише одиниці. Хоча для окремих молодих людей служба в армії може бути одним з варіантів влаштування подальшого життя. По перше, певний час вони перебувають на державному забезпеченні, а по друге, після служби можна влаштуватися на роботу у структури МВС, СБУ або охоронцем у фірму. І такі перспективи, можливо, повинні обговорюватися ще заздалегідь.

Людині властиво планувати своє майбутнє, сподіватися, що всі надії здійсняться, але іноді такі очікування не справджуються. За таких обставин дехто впадає у відчай, дехто починає звинувачувати себе або оточуючих, а декого труднощі, навпаки, стимулюють на власні дії.

По-різному влаштовують своє життя хлопці і дівчата. Хлопці намагаються все ж таки отримати спеціальність, знайти роботу. Дівчата частіше влаштовують особисте життя.

Найбільш прикорм є те, що для багатьох студентів проблеми накладаються одна на одну і створюють ситуацію без виходу із замкненого кола, з якого можна вирватися лише завдяки власній наполегливості, старанності, цілеспрямованості, далекоглядності, оптимістичній життєвій позиції або сприятливим обставинам, щасливим випадкам.

Інколи до вищеназаних основних проблем або до якоїсь з них додаються інші, наприклад: навчання (закінчення навчальних закладів, іспити, написання дипломних робіт, відновлення навчання після виключення або декретної відпустки назвали 19% опитаних), власне здоров'я (8%); шлюбні стосунки (6%); особисте життя; родинні негаразди; догляд, допомога молодшим братам чи сестрам; стосунки з друзями, виїзд на заробітки за кордон або в обласні центри чи столицю і т.п. Лише 7% респондентів відповіли, що у них немає проблем. Ще 3% відмовилися обговорювати цю тему.

Щоб краще зрозуміти емоційні переживання молодої людини, яка скоро вийшла в широке життя, молодих людей просили пригадати найкращу та найсумнішу, найгіршу події, що сталися з ними у цей період. Не дивно, що найбільшою радістю для переважної частини молоді був вступ до навчального закладу, складання першої сесії, отримання хороших оцінок (25%). Для кожного п'ятого респондента було радістю знайомство з новими друзями, хороше ставлення до них одногрупників, сусідів по кімнаті, співробітників університету. Відчуття повної самостійності й незалежності стало великою радістю для певної частини студентів (11%). Найважливішим позитивним моментом для декого (6%) була зустріч з коханою людиною, що часто завершувалося весіллям (цивільним шлюбом у тому числі). Характерно, що незалежно від сімейного становища (одружені, у цивільному шлюбі, неодружені, розлучені) всі юні матері (і дехто з батьків) назвали народження дитини (інколи дітей) найкращою подією у їхньому житті (6%). Серед великих радощів самостійного життя називалося влаштування на роботу (5%), що не дивно, зважаючи на сьогодишню економічну ситуацію на ринку праці. Крім вже згаданих (більш загальних) радісних подій зазначалися святкування дня народження, нового року, дня студента; літній відпочинок на морі чи в таборі відпочинку; вдалі поїздки за кордон; перша стипендія чи перша зарплата; відвідування театрів, концертів; отримання прав водія; отримання кімнати у гуртожитку, або навіть окремої квартири чи купівля квартири (2 особи).

Разом з тим, 12% опитуваних відповіли, що після закінчення школи у них взагалі нічого радісного не сталося, а ще 8% сказали, що їм важко визначити, що саме було найрадіснішим у цей період.

Майже у третини студентів не було поганих, сумних подій, а 6% відповіли «не знаю». Серед тих, хто називав причини своїх переживань, найбільше згадувалася втрата (смерть) рідної чи близької людини: матері, батька, бабусі, дідуся, тітки, подруги (12%) або хвороба когось з рідних. В цілому ж названі опитаними погані, сумні події відбивають проблеми, з якими вони стикнулися після виходу з школи: зміна комунікаційного простору і потреба адаптуватися у новому оточенні; труднощі пристосування до самостійного життя: фінансові, житлові проблеми; складності у навчанні, загрози відрухування й факт відрухування; внутрішньородинні стосунки.

Отже, позитивні і негативні емоції на початку самостійного життя передусім пов'язані з соціально-адаптивними процесами та життєво значимими подіями.

Таким чином, у формуванні життєвого шляху студентської молоді бере участь перелік чинників, що визначають його структуру. Серед них не останнє місце належить соціальним інститутам суспільства, а також середовищу яке оточує студента.

Для визначення чинників впливу на особливості життєвого шляху студентської молоді необхідно визначити всю структуру його компонентів, що передбачає подальших соціологічних досліджень.

Література:

1. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. – К., 1989. – 254с.
2. Жизненный путь личности / Отв.ред. Л.В. Сохань. – К., 1987. – 321с.
3. Життєві кризи особистості. / За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова. – К. 1998. – 290с.
4. Рубинштейн С.П., Человек и мир. Проблемы общей психологии. М., 1979. – 380с.

ЛИТВИН ЄВГЕНІЯ ПЕТРІВНА

Інститут соціології НАН України

КРИЗА СОЦІУМУ ЯК НОРМА БЕЗСУБ'ЄКТНОГО СУСПІЛЬСТВА

Після подолання людством межі первісного ладу економічна діяльність індивідів почала активно інтенсифікуватись. Якщо збиральництво і скотарство були характерними способами виробництва, які не передбачали чіткого впорядкування і систематизації продуктивних сил і виробничих відносин, то на етапі землеробства і раннього ремесла виникла необхідність чіткого впорядкування економічної діяльності за допомогою введення еквівалентної системи, а також викристалізування і чіткого розмежування прав власності на засоби виробництва. Первісна людина характеризувалася діяльністю адаптивною, пристосованою, і той час як сучасна людина має значно багатший функціональний репертуар і в цілому грає активну перетворюючу роль у природі і в суспільстві.

На сучасному етапі економічної діяльності виробничі відносини постають, як відображення рівня розвитку продуктивних сил. Це зумовлено руйнуванням соціальної конструкції, яка передбачала, як здавалось її засновникам, деякий план раціональної, оптимальної, справедливої організації, котрий повинен був нав'язаний суспільству і який в свою чергу відсторонював особистість від приватної власності на засоби виробництва. З іншого боку, такий ключовий фактор в традиційній економіці, як релігія припинив відігравати значну роль. На перший план виходить саме та духовна база, яка буде ціннісною надбудовою постіндустріальної економіки. Яку можна дати оцінку цій базі, які витоки її формування? Секуляризація суспільства, яка розпочалась з період нового часу, де основою духовної установки стає положення про те, що особистість є вінцем еволюції, яка не має перешкод її розумовим можливостям нарощувала свою присутність в масах. Якщо три століття тому вона торкалась лише найвищих прошарків суспільства і не впливала на людей безпосередньо пов'язаних з виробничою діяльністю, то минуле століття пройшло під знаком секуляризації безпосередньо індивідів, які є стрижнем економічної активності. Завдяки Н. Еліасу постать людини Нового Часу увиразнюється не як самодостатня даність, а як результат тривалих змін самої структури особистості протягом цивілізаційного процесу, а суспільні зміни поєднуються із внеском у цей процес особистісних суб'єктів.[1, с. 212]

Хосе Ортега-і-Гассет іменує кризу європейських народів і культур «повстанням мас». Так зване «повстання мас» торкнулось в першу чергу економічної сфери життєдіяльності. Після освоєння нових технологій і переродження ремесел в промисловість, питання еквівалентності і прав власності набуло нових рис. Поєднання ліберальної демократії («найвищої з відомих форм суспільного життя») і технічного прогресу 20 ст. забезпечило високий рівень Європейського життя. В цих умовах життя окремої людини, перш за все представника середнього класу, перестала бути постійним подоланням труднощів і перешкод, стало комфортним, захищеним, а багато в чому і гарантованим. В результаті чого різко збільшилось народонаселення Європи, на арену історії вийшли маси людей, яких навчили користуватись сучасною технікою, але не розтлумачили розуміння історичних задач і принципів цивілізації. Для Ортега будь-яке суспільство поділяється на дві частини: «вибрана меншість» – ті, хто орієнтує своє життя на служіння високим етичним цінностям, кого вирізняє вимогливість, постійне самовдосконалення, хто підкоряє своє життя нормам, що лежать в основі культури; і керована цією меншістю маса. Однак в нових умовах виникає особливий представник маси, якого Ортега називає «людино-масою». Засвоївши, як користуватись останніми новинками техніки, і вважаючи технічний прогрес гарантованим, ця масова людина не хоче знати принципів на яких будується цивілізація, її відрізняє почуття

вседозволеності і визнання лише власного авторитету, самозадоволеність і непокірність. Представника такої людини він знаходить серед технічних спеціалістів, вчених-експериментаторів, аристократів часів буржуазії. Розвиток науки потребує експерименту і все більшої спеціалізації, в результаті чого технічний спеціаліст втрачає здатність до інтерпретації буття як цілого. Образ такого інтелігента і є для Ортеги символом людини-маси. Людина- маса хоче, щоб держава гарантувала їй життя і охороняла її спокій, при будь яких соціальних конфліктах вона вимагає від держави їх вирішення. В результаті чого держава починає втручатись в такі сфери життя суспільства, куди раніше не втручалась. Ортега передбачає, що результатом цього може стати ситуація, коли суспільство вимушене буде жити задля держави, людина для державної машини, що може призвести до до мілітаризації суспільства, звідки дорога до фашизму, який Ортега називає типовою доктриною масової людини. Тому він наголошує на необхідності розвести повноваження держави і суспільства. [2, с.14]

Маса розчавлює під собою все, що відмінне, індивідуальне, кваліфіковане й добірне. Високий рівень життя не робить людину щасливою – в цьому полягає феномен масової свідомості, яка орієнтована не на пошук творчих можливостей, а на консервацію і відтворення досягнутого порядку життя на консолідацію людської маси з метою її тоталізації.

Із секуляризацією сенсом існування кожного індивіда стало не релігійне благочестя, а споживання якомога більшої кількості матеріальних благ. Але в той же час на широкому масовому споживанні і тримається економіка, адже воно підтримує підприємців, які б зазнали краху без споживачів. Саме це спричинило небувалий досі економічний підйом, але і в той же час проблему «завищених очікувань». Коли індивід починає жити ідеєю недостатнього рівня власного споживання і недооцінки можливостей індивіда в системі матеріального виробництва. Ринок, як цивілізаційний механізм в цій ситуації постає як нестійка, вразлива конструкція. Він будується на взаємній довірі всіх учасників економічного процесу і в результаті негативної ціннісної динаміки руйнується.

На сьогоднішній день гостро постає проблема розрахунку оптимальної кількості спродуктованих товарів і послуг, виникла небачена до цього ситуація перевиробництва. Це відбулось в результаті усвідомлення індивідами залежності свого місця в суспільній ієрархії та споживчого рівня від місця в системі матеріального виробництва, а також наявності або відсутності прав власності на засоби виробництва. Індивід, який прагнув вищого соціального статусу намагався докласти всіх зусиль для створення власного «бізнесу» і закріпитись на ринку товарів і послуг, як суб'єкт господарювання, а не найманий працівник. Цей постійно діючий фактор-мотиватор призводить до того, що на ринку з'являється суттєвий надлишок продукції, котра не має споживачів. Відповідно така ситуація призводить до різних коливань еквівалентності товарів і послуг, а згодом виникає необхідність різкого скорочення існуючих виробничих потужностей. Починаючи з часів промислової революції цей процес є перманентним і пов'язаний з циклами освоєння та впровадження у виробництво нових технологій. Хвилеподібний характер криз існує та існуватиме до тих пір, поки існує приватна власність на засоби виробництва. Цю тезу доводить соціальний експеримент, який являв собою планову економіку в СРСР. [3, с.24]

Планова економіка дозволяє створити можливість чіткого планування та розвитку виробничої діяльності на основі довгострокових стратегій для усіх галузей господарства і уникнути конкуренції суб'єктів господарювання. Це унеможливило різкі зміни в еквівалентності товарів і послуг. Планова економіка також дозволяє звести безробіття до мінімуму і уникнути соціальних потрясінь пов'язаних з банкрутствами підприємств. Проте, на сучасному етапі розвитку продуктивних сил планова система господарювання має і ряд недоліків, таких як відсутність гнучкості і пригнічення пориву індивідів до самоствердження в суспільстві через економічну ініціативу. Це позначається на якості продукції та ускладнює процес перерозподілу. Врегулювати негативні явища в сучасній економіці та зменшити негативні антигуманні сторони капіталістичної системи господарювання необхідно такими кроками: по-перше потрібно розвивати якісний рівень продуктивних сил шляхом залучення ресурсів в освітню сферу. Це має призвести до зростання суб'єктності індивідів, і дозволить еволюціонувати системі матеріального виробництва в бік збільшення ролі конструктивного стратегічного планування економічної діяльності, проте в той же час варто удосконалювати мотиваційні механізми в економічній сфері шляхом переведення конкуренції з кількісного в якісний вимір.

Як правило, в соціології для опису соціальної суті і соціальної властивості людини використовують поняття «соціальний суб'єкт» і «особистість». Під категорією суб'єкт завжди розуміється активно-творчий, діяльнісний, усвідомлений, цілепокладаючий, вільний, маючий можливість вибору, унікальний, неповторний початок. [4, с.88]

Суб'єктність як соціальна властивість індивіда стає все більше особливою природою людини, що вириває її із світу бажань, пристрастей, маніпуляції і приводячи в світ творчості, осмислення і розуміння всього суцього. Відповідно зростає підґрунтя для суб'єктного суспільства, причиною того є розширення засобів масової інформації.

Соціальна суб'єктність розглядається як здатність індивіда до вирішення суспільно-значимих завдань, досягнення соціальних цілей, до ефективного використання у своїх цілях соціально-організаційних мійр, суспільних інститутів. Соціальна суб'єктність показує ступінь соціалізації, рівень освоєння соціальних ролей, соціального потенціалу, соціальної активності суб'єкта. Подальше «розкладання» соціальної й індивідуальної суб'єктності дозволяє виявити не тільки цілісну характеристику суб'єкта в кожен даний момент, але й особливості його життєвого шляху, закономірності змін, характер соціального стану. [5, с.39]

Осмилення проявів соціальної й індивідуальної суб'єктності у всіх основних сферах життя людей дозволяє піддати аналізу обставини індивідуального й соціального життя особистості, умови її здійснення в теперішньому часі, розвитку в минулому, прогнозування в майбутньому.

Отже, суб'єктність – це по перше здатність людини (актора) до соціальної дії, до усвідомлення навколишнього світу і себе у ньому, після чого він стає стратегом своєї діяльності, здатен ставити і корегувати цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно вибудовувати дії і оцінювати їх відповідність задуманому, вибудовувати плани життя. Основними характеристиками суб'єктності є: активність, дієвість, адаптивність до структурних перетворень, самомотивація, цілепокладання, стратегічність, самоусвідомлення, рефлексивність.

Суспільна суб'єктність – це і є той шлях вирішення кризи соціуму, що продукує суб'єктного індивіда. Позаяк рівень суб'єктності соціуму на пряму корелюється з рівнем продуктивних сил, оскільки соціальний капітал з розвиненою системою цінностей здатен створити нові, конструктивні сектори економіки.

Безсуб'єктне суспільство породжує авторитарну особистість. Адорно з співавторами описують авторитарну особистість як не гнучко мислячу людину, яка легко підпорядковується владі, бачить світ однобоко і примушує інших до жорсткого дотримання соціальних правил і ієрархій. [6, с.52] Авторитарна особистість, як вони стверджують, має схильність упередженого ставлення щодо низькостатусних груп. Взагалі поняття «авторитарна особистість», як позначення соціального типу індивіда було введено Е. Фромом у роботі «Втеча від свободи», де він виклав концепцію авторитарного характеру. Авторитарним був названий такий тип характеру, в якому переважають садомазохістські спонукання. Ці спонукання зовнішньо виражаються не обов'язково в патологічній формі поведінки, але, будучи за своєю природою несвідомими мотивами самореалізації людини, визначають життєві орієнтації індивідів, їх ставлення до світу і мають можливість вилитися в масові патології. Специфічними особливостями авторитарного характеру є, з точки зору Фрома: любов до сильного і ненависть до слабкого; обмеженість і скупість в усьому (в грошах, почуттях, емоціях, мисленні); агресивність, пов'язана з загальною тривожністю і є для даного типу особистості домінуючим способом психологічного захисту; вузькість світогляду; підозрілість; ксенофобія; безсилля і нерішучість; повернення в минуле, пов'язане з нездатністю відчувати себе повноцінною особистістю в сьогоденні. "Мазохістські" тенденції авторитарного характеру виявляються в прагненні до утвердження сильної авторитарної влади; найбільш сприятливі умови для прояву цієї тенденції створює ситуація соціально-економічної кризи. Зокрема, як вважав Е. Фром, саме економічна криза стала поштовхом до утвердження нацистського режиму в Німеччині; падіння рівня життя, особливо сильно позначилося на добробуті нижчих верств середнього класу, в якому домінувала авторитарна структура характеру, зробило ці шари соціальною базою нацизму, що забезпечила йому масову підтримку. В основі як бунтарства, так і підпорядкування лежить прагнення авторитарної особистості до самоствердження. [7, с.91] М. Горкхаймер описував риси авторитарної особистості таким чином: «Механічне підкорення загальним цінностям, сліпе слідування авторитетам, у поєднанні з ненавистю до всіх опонентів і аутсайдерів, суворе стереотипне мислення, прихильність до забобонів, злісне, напівморалізоване, напівцинічне ставлення до всього людського...» [7, с. 167].

Особливістю авторитарного мислення є переконання, що життя визначається силами, які знаходяться поза індивідом, його інтересами і бажаннями. Ця особливість проявляється не тільки в галузі політичних ідеологій, а й у більш загальних уявленнях про «долю», «Божу волю», «моральний борг», тощо. Авторитарний характер не приймає особистісної свободи та покірний долі.

Основними рисами авторитарного типу особистості є: (а) консерватизм: суворе прихильність традиційним цінностям середнього класу; (б) авторитарне підпорядкування (мазохістський елемент): перебільшена, всеохоплююча емоційна пристрасть до підпорядкування (батькам, старшим, вождям, надприродній силі); потреба в сильному лідері; не критичне ставлення до влади; залежність від зовнішнього маніпулювання; (в) авторитарна агресія (садистський компонент): схильність до засудження, відкидання і покарання людей, які не дотримуються традиційних поглядів; (г) анти-інтрацепція: протидія суб'єктності, творчості, придушення фантазії і уяви; боязнь роздумів про людину; не впевненість у прояві справжніх почуттів і страх втрати самоконтролю; знецінення людини і переоцінка значущості об'єктивної реальності; (д) упередженість і стереотипи: віра у зовнішні (містичні або фантастичні) детермінанти індивідуальної долі, схильність до забобонів; ригідність мислення; нетерпимість до невизначеності; схильність до перенесення відповідальності за свої вчинки на зовнішні невідконтрольні людині інстанції; непристосованість до свободи і самовизначення; (е) "комплекс влади": особлива схильність до мислення в категоріях "панування-підпорядкування", "сили-слабкості", "вождя - прихильників", схильність до ідентифікації з наділених владою фігурами; перебільшення значимості сили і "твердості характеру"; (ж) деструктивність і цинізм: загальна ворожість, особливо до чужинців; (з) проєктивність: схильність вірити в те, що світ злий і небезпечний; (и) перебільшена заклопотаність сексуальним життям як своїм, так і оточуючих.

Авторитаризм як стійкий комплекс установок і рис особистості є серйозною перешкодою для її прогресивного розвитку, що є основною умовою суб'єктності. Масове відтворення авторитарних особистостей - це неминучість громадського застою і реальна загроза демократичним соціальним інститутам.

Авторитарність є загальноособистісною характеристикою, яка не залежить від природних, біологічних особливостей. Освіта - одна з найбільш значущих демографічних чинників феномену авторитарності.

Формування активної, самостійної, а головне, творчої особистості - це і є той механізм, який допоможе молоді знайти себе, успішно пройти процес соціальної адаптації у суспільстві. У зв'язку з цим життєво важливим є подолання авторитарних методів у навчанні і у відносинах з дітьми в сім'ї.

Отже, маємо підстави визначити, що не задоволеність рівнем життя, подавлення творчої ініціативи призводить до синдрому авторитаризму і її активність виявлена у рамках, які цей синдром обмежують і формують так звану псевдосуб'єктність, тобто цільову активність індивіда в деструктивному напрямку.

Дещо інший тип соціально-ціннісної властивості особи, активності актора і згідно суб'єктності можна простежити на прикладі орієнтації соціалістичного типу особистості. Світоглядними пріоритетами ідеалу радянської особи були: ідейна спрямованість на побудову комунізму, радянський патріотизм, соціалістичний гуманізм, колективізм, освоєння наукових осередків, тощо.

В пострадянські часи відбувається деструкція радянського індивіда, відбувається заміщення пріоритетів, які зорієнтовані на виживання в нових умовах. Радянський індивід втратив значення зразка для масових орієнтацій та ідентифікацій.

Головною задачею подолання кризи соціуму на сьогодні є необхідність створення умов розвитку людського потенціалу на всіх рівнях системи матеріального виробництва, де кожен індивід мав би усвідомити важливість своєї економічної діяльності, не лише для себе особисто, а і для всього людства. Подолання кризи можливе лише зі зміною свідомості індивідів, їхньої суб'єктності, нав'язування ззовні, як показав досвід, не є результативним. В свою чергу, рівень суб'єктності індивідів напряму корелюється з рівнем соціального капіталу, що утворює нові, раціональні сектори економіки.

Література:

1. Н. Элиас. Общество индивидов / Норберт Элиас; пер. с нем. А. Иванченко, А. Антоновского, А. Круглова. - М.: Практика, 2001. - 336 с.
2. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Ортега-и-Гассет Х; сб., пер. с исп. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. - 509 с.
3. Каган М.С. Проблема субъектно-объектных отношений в марксистско-ленинской философии / Каган М.С. - Философские науки. - 1989. - №4. - с. 40-49.
4. Злобіна О. Г. Особистість як суб'єкт соціальних змін / О. Г. Злобіна. - К.: Інститут соціології НАН України, 2004. - 400 с.
5. Т. Адорно. Исследование авторитарной личности / Теодор Адорно; под общ. ред. В. П. Култыгина. - М.: Серебряные нити, 2001. - 416 с.
6. Фромм Э. Бегство от свободы / Фромм Э; пер. с англ., под общ. ред. и послесл. П. С. Гуревича. - М: МНГШ "ЭСИ", 1993. - 272 с.
7. Михайлов И.А. Макс Хоркхаймер. Становление Франкфуртской школы социальных исследований. Ч. 1. 1914–1939 гг./ Михайлов И.А. - М.: ИФ РАН, 2008. 207 с.

МАКАРЕНКО ВІРА АНАТОЛІЇВНА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО ПРАЦІ: СПРОБА АВТОЕТНОГРАФІЧНОГО ЕТЮДУ

Будь-яка наукова робота, що свідомо та цілеспрямовано здійснюється дослідником, покликана бути результативною та ефективною, тобто досягати поставленої мети, яка у переважній більшості випадків полягає у більш повному та адекватному науковому поясненні об'єкту вивчення. Іншими словами, потрібно дати відповіді на питання, сформульовані на початку дослідження, виконати завдання. І як наслідок, знайдені відповіді втілюються у звіти, статті, доповіді, що допомагають аудиторії ознайомитись з висновками науковця як результатами його пізнавальної діяльності.

З іншого боку, соціологія як наука дуже часто асоціюється з різноманітними опитуваннями, а отже – з процесом отримання відповідей на запитання. І фокус суспільного інтересу зосереджений знову ж таки на результаті – скільки і яких відповідей отримали дослідники, як це проаналізували та пояснили.

Питання ж, які ставить перед собою науковець, розпочинаючи теоретичні пошуки, або які формулює дослідник, щоб отримати інформацію від респондентів, умовно залишаються поза межами публічного обговорення та презентації. Це технічні моменти, які, безперечно є предметом професійних дискусій, але мають значення переважно як інструмент отримання нового знання, а не самодостатня мета пізнавальної активності.

До роздумів з цього приводу мене підштовхнула робота над темою, присвяченою ставленню сучасної молоді до праці. Здавалося б, які тут можуть бути питання? Адже дана проблематика є традиційною для пострадянського наукового дискурсу. Дослідження молоді, її ціннісних орієнтацій спирається на солідну теоретичну і емпіричну базу, створену працями вітчизняних і зарубіжних учених та має міждисциплінарний

характер, оскільки формувалося представниками різних наук, зокрема філософії, соціальної психології, соціології, педагогіки і ін. Разом з тим, необхідно відзначити, що вивчення ціннісних орієнтацій молоді не втрачає своєї актуальності, оскільки дає можливість виявити реальний ступінь включеності молодих людей у суспільні відносини, визначити їх адаптаційні здібності, охарактеризувати інноваційний потенціал молоді, від якого багато в чому залежить майбутній стан суспільства.

Перші дослідження з проблеми життєвих планів молоді, цінностей, інтересів, її соціально-професійних орієнтацій були проведені вітчизняними ученими на початку 60-х років ХХ ст., а потім активно продовжилися в 70-80-і роки. З початком 90-х років, пов'язаних з соціально-економічною трансформацією українського суспільства, актуалізувалося вивчення особливостей соціалізації молоді, її становища на ринку праці, трудової мотивації, соціального самопочуття і соціально-професійної адаптації [див.: 1].

Все це свідчить про високий рівень наукових розробок в даній сфері. Якщо спробувати узагальнити найпоширеніші їх висновки, то можна виділити наступні основні моменти.

Перехід до ринкових відносин у сфері праці і зайнятості привів до виникнення принципово нової ситуації в соціально-трудових відносинах. З одного боку, ринкова економіка значно розширила межі застосування сил і здібностей молодих людей, а з іншого, у зв'язку з ослабленням ролі держави в економіці, зміною ціннісно-етичних засад праці, вибір сфери діяльності цією групою населення часто не відповідає інтересам як суспільства, так і особи, а іноді і просто виходить за межі правових норм (кримінальний бізнес). Відбувається «переливання» молоді в галузі, не пов'язані з життєво важливими інтересами країни; росте розчарування молодих фахівців в соціальній затребуваності обраних ними професій; в свідомості молодих людей складається стійкий стереотип про нездатність держави забезпечити їм соціальну підтримку.

Зміна форм власності та способів управління нею, руйнування системи обов'язкового працевлаштування викликали безробіття і зниження рівня життя всього населення, у тому числі і молодих людей. Державне фінансування, що не дозволяє в повному обсязі забезпечити гарантовану Конституцією доступність освіти для всіх громадян країни, породжує своєрідну «селекцію» молоді за соціальним походженням. Все це в сукупності уповільнює процес соціалізації молодого покоління, проявляючись в девальвації ціннісних орієнтацій, зростанні девіантної поведінки, «розмиванні» в свідомості молодих людей суспільної значущості праці.

Останні два десятиліття досліджень продемонстрували, що картина ціннісних орієнтацій сучасної молоді вельми різноманітна і залежить від рівня і профілю освіти, соціального становища, регіональних чинників, приналежності до національно-етнічної групи, віросповідання і багато чого іншого. Дослідження, що проводились в різних регіонах і в масштабах України в цілому, показують, що соціетальні зміни поки що фатально не вплинули на такі базові культурні цінності, як сім'я, діти, друзі, робота, релігія. Хоча економічна і політична нестабільність, масове зубожіння населення, різка соціальна диференціація, тривалі пошуки виходу з кризи певним чином вплинули на менталітет населення, зокрема молодого, підсиливши невпевненість в майбутньому і соціальну аномію.

Слід відзначити, що така ситуація характерна не тільки для України, але і для інших країн пострадянського простору. При цьому вчені відзначають, що в світоглядних установках і ціннісних орієнтаціях молоді з'явилися ряд виразних тенденцій. Однією з найбільш часто висловлюваних точок зору є стрімкий розвиток індивідуалізму та прагматизму у молоді. Такі необхідні складові людського життя, як прагнення до пізнання, праці, освіти і тому подібне, помітно втратили своє значення, поступившись верхніми ступенями ієрархії цінностей матеріальній забезпеченості. Крім того, як відзначає російський професор В.Є.Семенов, в останні 30-40 років зазнали помітних змін ціннісні орієнтації молоді у ставленні до праці, особливо це стосується її значущості. За радянських часів, в 1960-х – першій половині 1970-х рр. цінність цікавої роботи у молоді була на першому місці, що відзначали не менше 2/3 респондентів; тепер вона в більшості «рейтингів» опустилася нижче за четверте місце [2].

Така ситуація, зокрема, може бути обумовлена тим, що в ході реформ була скасована ідеологія особливої суспільної значущості праці, трудового виховання. У засобах масової інформації зник образ чесного трудівника, передовика виробництва, взагалі будь-якої трудящої людини. Бути робочим, техніком, інженером стало неprestижно. Відбулася заміна «героїв праці» «ідолами споживання» (поп-зірки, «золота молодь», модні журналісти, спортсмени і тому подібне).

Несприятливим чинником в сучасній ціннісній структурі молодого покоління не без підстав признається і відсутність чіткого зв'язку між роботою і грошима. Якщо за радянських часів цей зв'язок був ослаблений із-за прояву «зрівнялівки», то нині вона зовсім відсутня. Бо одні отримують «скажені» гроші шляхом авантюри і маніпуляцій, а інші мають неадекватно маленьку зарплату, буквально каторжно працюючи (іноді – на декількох роботах). Підлітки і молодь це чудово фіксують і роблять відповідні висновки, які не сприяють підвищенню соціальної значущості праці. Аналогічна ситуація спостерігається і у випадку з цікавою роботою, яка за даними російських дослідників в рейтингу цінностей, що позначають «хороше життя», розташувалася на 4-5 місцях [там же].

З такими даними перекликаються результати дослідження, проведеного в 2010 році викладачами і студентами кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара на тему «Соціальні орієнтації студентів ДНУ ім. О.Гончара в умовах модернізації вищої школи» (опитано 1202 студенти, відібраних методом цільової багатоступінчатої квотно-гніздової вибірки) [3]. Аналіз відповідей респондентів на

питання про найбільш важливі для них цінності дозволив виявити ієрархію, в якій «цікава робота» опинилася на 6 місці (як головну цінність її визначили 50.7% студентів). Найважливішими для студентів цінностями, як і для більшості населення України, виявились здоров'я (71,1%), щасливе сімейне життя (60,7%) і наявність вірних і хороших друзів (56,1%). Звертає на себе увагу те, що такі цінності, як активність в суспільній роботі, патріотизм і щастя інших назвали найважливішими відповідно 12,4, 17,7 і 19,2 відсотки опитаних, що свідчить про певний егоцентризм молодих людей, спрямованість на себе, а не на оточення.

Подібні тенденції фіксуються і іншими науковцями. Ось деякі висновки, зроблені російськими вченими в серії досліджень відділу соціології молоді ІСПІ РАН, що проводилися з 1990 по 2008 рік (було опитано більше 20 тисяч молодих людей від 15 до 29 років з 12 регіонів Росії) [див.: 4]. Зайнятість молодих у сфері матеріального виробництва непинно знижується, падає і рівень освіти в цій сфері. Молодь орієнтується на працевлаштування у сфері обслуговування, розподілу і обміну, де простіше заробити гроші. Крім того, відзначається, що для молодих людей характерна неадекватна оцінка себе як фахівців. Це результат своєрідної «профорієнтації»: їх навчили вимагати, їм розповіли, що, приходячи влаштуватися на роботу, треба просити більше. Скромність не в шані. Це вони засвоїли. Але чи то не почули, чи то їм не говорили, що за амбіціями повинна йти кваліфікована робота. Як розповідають кадрові агентства, на співбесіди молода людина розповідає про свої зв'язки, таланти і можливості, а через місяць виявляється, що ця самопрезентація не має відношення до реальності.

Українські фахівці оприлюднюють співзвучні дані. Так співробітники Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України в межах підготовки проекту «Демографічні аспекти молодіжної політики» провели дослідження ціннісних орієнтацій української молоді. Один з його авторів, Ірина Курило, коментуючи результати, зазначала, що наша молодь на бажав розвиватись на вчитись. Мова йде не про навчання у вишах – це у нас в традиції. А ось самовдосконалюватись, відвідувати курси та тренінги вважає для себе нормою лише 18 % молодих людей, і то, якщо цього буде вимагати робота або кар'єрне зростання [5].

Безперечно, наведений перелік цитат не може претендувати на репрезентативний огляд, проте він є достатньо показовим. Загальні настрої щодо ставлення молоді до праці не дають змоги плекати надію на майбутній розквіт кваліфікованої та компетентної «пропозиції» у більшості галузей ринку праці. Так і хочеться згадати вислів, що приписують Сократу: «Молодь сьогодні любить розкіш. У неї погані манери, вона зневажає авторитети, не поважає літніх людей і більше говорить, ніж робить. Юнаки більше не встають, коли в кімнату входить літня людина. Вони заперечують батькам, не закривають рота у товаристві, змітають все, що стоїть на обідньому столі, кладуть ногу на ногу і тиранять своїх вчителів!» [див.: 6].

Можливо, саме така асоціація і спонукала мене згадати та спробувати застосувати знаменитий метод Сократа, головним змістом якого був діалог у формі запитань та відповідей. У наукових працях діалектичний підхід, започаткований давньогрецький філософом, тлумачать як спрямування думки на пізнання істини завдяки постановці питань, вирішення яких наближає до розуміння предмету діалогу [7]. Базується цей процес на самоіронії, критичному ставленні до догматичних тверджень та постійних сумнівах щодо власних знань. «Я знаю, що я нічого не знаю!» – ще один відомий афоризм мислителя. А коли я не знаю, то, природно, задаю питання і прагну отримати на них відповіді, аби дійти істини.

В даному контексті вважаю за необхідне зробити уточнення. Намагаючись застосувати цей пізнавальний прийом при вивченні ставлення молоді до праці, треба визначитись, яка істина мається на увазі. Звучить це, мабуть, дещо дивно, ба, навіть, ненауково, адже загальновідомо, що істина – це знання реального стану речей, інформація, що адекватно відображає дійсність, реальність. Проте, не зважаючи на побоювання бути звинуваченою у банальності, хочу зазначити, що принцип віднесення знання до фактів є основоположним у класичній науковій парадигмі, евристичні можливості якої у пізнанні сучасної людини та суспільства давно беруться під сумнів. Натомість, неklasичний ідеал науковості побудований на принципі віднесення знання до цінностей. В першому випадку вчений з'ясує, яким об'єкт є «сам по собі» (знає факти), а у другому – що об'єкт значить в системі людського світу (розуміє цінність) [див.: 8].

Отже, ставлячи перед собою завдання побудувати послідовність питань, покликаних допомогти наблизитись до розуміння істини, останню я розумію саме в неklasичному сенсі, в традиціях, започаткованих розуміючою соціологією М. Вебера, як відповідність знання значенню, сенсу, який має «дійсність життя» для суб'єктів соціальної взаємодії [9].

Наступне є спробою моделювання уявного діалогу, спрямованого на з'ясування того, що є праця для сучасної молоді, яке місце вона займає в ієрархії цінностей молодих людей і чому так склалось. Звісно, це буде суб'єктивно, і будь-які відповіді не витримають ніякої критики з точки зору критеріїв класичної (а можливо, і неklasичної) науки. Але ця суб'єктивність свідомо, адже є елементом дослідницької стратегії, своєрідної автоетнографії або самоспостереження [див.: 10], своєрідного «узагальнення крізь випадок», метою якого є аналіз, пояснення соціального явища крізь суб'єктивно значимий світ, крізь сенси, якими дослідник наділяє ті або інші події. І ще одне зауваження – формат статті не дає змоги навести всі «роздуми на тему», тому я вимушена обмежитись викладенням основних відповідей, залишаючи за межами розгорнутої їх аргументацію.

- Чого прагне сучасна людина в своєму житті?
- Мати можливість задовольняти свої потреби і бажання, бути забезпеченою усім необхідним для існування.
- Що є головним засобом досягнення цього?
- Гроші.

- Яким чином можна отримати гроші?
- Заробити.
- Що означає «заробити»?
- Отримати грошову винагороду за певні зусилля.
- Що це можуть бути за зусилля?
- Це може бути фізична або розумова праця.
- Яка з них є більш привабливою і чому?
- Розумова, адже вона краще винагороджується та є престижнішою.
- Що потрібно зробити, щоб мати можливість займатись розумовою працею?
- Отримати вищу освіту.
- Що може завадити це здійснити?
- Відсутність або недостатня кількість коштів на освіту.
- Як подолати цю перешкоду?
- Мати високі бали ЗНО та гарний атестат, щоб вступити до вишу та навчатись безкоштовно.
- Як цього досягти?
- Старанно вчитись(працювати) у школі.
- Чи буде цього достатньо?
- Скоріш за все ні, потрібні додаткові оплачувані заняття з репетиторами.
- Чи мають змогу більшість українських родин витратити на це кошти?
- Судячи з рівня життя в країні – ні.
- Чи будуть діти з таких сімей вважати, що навчання (праця, докладання зусиль) є для них однією з пріоритетних цінностей?
- Є велика вірогідність, що ні.
- Чому?
- Тому що зусилля їх батьків не дають бажаного результату.
- Що може стати для дітей альтернативою?
- Прагнення «легких грошей».
- Що вони можуть під цим розуміти?
- Будь-яку діяльність, що не вимагає серйозних зусиль, але є прибутковою – від шоу-бізнесу до криміналу.
- Що є джерелом формування такої думки?
- В першу чергу, засоби масової комунікації.
- Чи можуть сім'я та школа ефективно протидіяти формуванню таких уявлень?
- Без державної підтримки робити це дуже складно.
- Чи є підстави сподіватись, що така підтримка буде надана?
- Найближчим часом шансів на це небагато.
- Яким може бути ставлення до праці у молоді в такій ситуації?

Погодьтеся, питання риторичне... Сучасний світ орієнтує молоду людину не на те, щоб бути успішним працівником, а на те, щоб бути успішним споживачем. Молода людина сьогодні знає, що праця – не мета, а засіб її досягнення. І якщо цей засіб є неефективним, значить, вона буде шукати інші.

Рационалізація особистісного самовизначення в праці – типова ознака ринкових відносин, і це нормально. Але коли суспільство не створює достатньо можливостей для опанування молоддю легітимних та ефективних шляхів досягнення індивідуальних цілей завдяки сумлінній праці, годі сподіватись на її високий статус у ціннісній ієрархії. Більш того, в такій ситуації висока трудова мотивація і орієнтація на продуктивну працю можуть призводити не до підвищення, а навіть до зниження показників рівня та якості життя, тоді як реалізація інших, не пов'язаних з працею, моделей самореалізації, навпаки, виявляється ефективною з погляду соціального просування. Цей парадокс закріплюється в молодіжній свідомості у вигляді домінуючих інструментальних орієнтацій, готових перетворитися в умовах високої толерантності до девіацій в асоціальні установки.

Звісно, подібна реконструкція є досить спрощеною схемою, лише однією з численної кількості граней дійсності. Безперечно, ретельно досліджуючи проблему ставлення молоді до праці, треба говорити про різні верстви населення, субкультури, стилі життя, тощо. Проте навіть така спроба може стати відправним пунктом не тільки для подальшого теоретичного осмислення соціальних феноменів, але і для реалізації практичних перетворень. Принаймні, може стимулювати перенесення фокусу суспільної уваги із констатації «сумних» фактів на активні дії, спрямовані на покращення ситуації.

Література:

1. Покида, А.Н. Ценностные ориентации студенческой молодежи в сфере труда в условиях трансформирующейся экономики России / А.Н. Покида. [Электронный ресурс] – режим доступа: http://planetadisser.com/see/dis_169672.html.
2. Пономарёв, О.А. Ценностные ориентации современной молодежи / О.А. Пономарёв. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://www.molod.eduhmao.ru/info/5/5677/82436/>.
3. Городяненко, В.Г. и др. Социальные ориентации студентов университета в условиях модернизации высшей школы [Текст] / В.Г. Городяненко, А.В. Гилюн и др. – Днепропетровск, 2010. – 72 с.
4. Квасникова, Е. Молодёжь в обществе риска / Е. Квасникова. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://vedomosti.sfo.ru/articles/?article=31041>
5. Владина, В. Поколение недорослей или иерархия ценностей современной молодёжи / В.Владина. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://newsme.com.ua/ukraine/558283/>
6. Клигман А. Смесь адреналина и самоуверенности. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://www.migdal.ru/times/62/5597/?&print=1>
7. Королева, Л.Д. Диалектический метод Сократа [Текст] / Л.Д. Королева // Юбилейный сборник трудов ученых РГАФК, посвященный 80-летию академии. – М.: 1998. – Т. 5. – С. 74-77.
8. Тарасенко, В. Удивительная «ненаука» социология [Текст] / В. Тарасенко // Социология: теория, методы маркетинг. – 2004. – № 2. – С. 5-23.
9. Вебер, М. «Объективность» социально-научного и социально-политического познания / М. Вебер [Текст] / М. Вебер // Теоретическая социология: Антология: В 2-х ч. – М., 2000. – Ч. 1 – С. 147-215.
10. Готлиб, А.С. Автоэтнография (разговор с самой собой в двух регистрах) [Текст] / А.С. Готлиб // Социология 4М. – 2004. – № 18. – С. 5-16.

МОСАЄВ ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Класичний приватний університет м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ КАТЕГОРІЇ «СОЦІАЛЬНИЙ КОМФОРТ» В РАМКАХ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Це дисертаційне дослідження присвячене поняттю «соціальний комфорт» та його впливу на особистість. Такий вплив розглядається крізь призму ціннісних детермінант культури, які є основою формування потребних диспозицій і стратегій соціальної поведінки індивіда. Соціальний комфорт розглядається як когнітивно-емоційний та перцептивний конструкт, у якому відображається самосприйняття особистості як носія певних ціннісних орієнтацій, що визначають рівень задоволеності особистих і групових потреб у соціальному бутті.

Соціальний комфорт використовується в рамках гуманітарних та суспільствознавчих досліджень і є загальноживаним в науковій та соціологічній публіцистиці. До слабких сторін соціального комфорту як наукового поняття можна віднести відсутність теоретико-методологічного апарату, науково обґрунтованої структури та науково визначених зв'язків з іншими елементами соціальної статистики й соціальної динаміки.

Розглядаючи соціальний комфорт, слід розуміти, що наукове поняття «комфорт» словник психіатричних термінів визначає як комплекс максимально сприятливих для суб'єкта умов зовнішнього й внутрішнього середовища, що включає й фактори психологічні. У стані комфорту відзначається відсутність напруження психічних і фізіологічних функцій організму. Значною мірою почуття комфорту залежить від стану гомеостазу. Про суб'єктивні відчуття, властиві стану комфорту, говорять як про почуття. Прикметник «соціальний» в цьому складному понятті є уточнювальним. Це уточнення є векторним, тобто воно змінює акценти в значенні цього словосполучення. Вектор нашого дисертаційного дослідження спрямований на поняття «соціальний комфорт», тому ми його розглядаємо в площині соціології. Поняття «комфорт» є скалярним, тобто прямим і статичним. Його скалярність зумовлена психологічними ознаками, тобто відсутність психологічного напруження та стан сприятливого стану й розвитку психіки переводиться в соціальний контекст або дискурс.

Ми вже зазначали, що комфорт є твірним для поняття «комфортність», що є поширеним у сфері послуг.

Соціальний комфорт є невід'ємною складовою категоріального та понятійного апарату соціології, тому його слід розглядати як соціологічне поняття та соціологічну категорію.

Первинний контент-аналіз вживання поняття в соціологічному дискурсі свідчить, що соціальний комфорт – це форма якогось невизначеного соціального блага або певне узагальнення високого рівня суспільного благополуччя.

Як уже згадувалось, соціальний комфорт не вивляє дискретних часово-просторових якостей, тому ми можемо зробити припущення, що він є феноменом безперервним у рамках життєвої повсякденності.

Спробуємо описати структуру соціального комфорту. Він є соціологічним поняттям, що характеризується, з одного боку, психологічним поняттям “комфорт”, а з іншого – системою об’єктивних характеристик соціального буття людини.

Соціальний комфорт має п’ять блоків:

- біологічний;
- сприйняттєвий;
- зовнішній;
- освітньо-навчковий;
- потенційний.

Соціальний комфорт має свою структуру, що складається з п’яти блоків, а саме біологічного, сприйняттєвого, зовнішнього, освітньо-навчкового та потенційного. Кожен із блоків соціального комфорту виконує свої специфічні функції.

Біологічний блок соціального комфорту включає фізичні особливості людини. В епоху перманентних екологічних проблем збереження рівня здоров’я або його незначне покращення є одним із основних завдань, вирішення яких дасть змогу досягти вищого рівня соціального комфорту, незалежно від віку та статі.

Сприйняттєвий блок соціального комфорту передбачає різноманітні оцінки людиною свого соціального буття в процесі порівняння. Базується цей блок на основі психологічних характеристик та можливостей логічного мислення особистості. Зовнішній блок соціального комфорту несе в собі певну соціальну генетику; умови соціального буття формують систему координат комфортності, тобто задаються умови можливих стандартів комфортності. Освітньо-навчковий блок характеризується наявністю або відсутністю освіти чи навичок, які б покращували комфортність соціального буття особистості, а потенційний блок – накопиченням потенціалу соціального розвитку особистості.

Незважаючи на відсутність повноцінної методології дослідження рівня соціального комфорту за показниками рівня життя, соціального самопочуття, індексу людського розвитку та інших показників, що мають споріднену із соціальним комфортом сутність, ми можемо стверджувати, що рівень соціального самопочуття українців є дуже низьким і його підвищення є загальнонаціональним завданням. Для його підвищення слід вирішити ряд нагальних проблем у соціальній сфері, екології, економіці та інших сферах людського буття. Вирішення кожної проблеми буде вести громадян до нових звершень у сфері комфортності буття як окремих особистостей, соціальних груп, так і всього українського народу.

Біологічний блок соціального комфорту складається, у першу чергу, з антропометричних даних особистості та стану біологічного й психічного здоров’я. Ці фактори формують основу соціального комфорту.

Вважається, що здоров’я – це нормальний стан організму, який характеризується оптимальною саморегуляцією, повною узгодженістю при функціонуванні всіх органів та систем, рівновагою між організмом та зовнішнім середовищем при відсутності хворобливих проявів. Тому основною ознакою здоров’я є здатність до значної пристосованості організму до впливів різноманітних чинників зовнішнього середовища. Завдяки цьому здоровий організм може витримувати значні фізичні та психічні навантаження, не тільки пристосовуючись до дії екстремальних чинників зовнішнього середовища, але й повноцінно функціонувати в цих умовах.

Сприйняттєвий блок ми ототожнюємо з рівнем соціального самопочуття особистості, оскільки це поняття надає нам можливість розглянути оцінку особистістю свого місця в системі суспільних координат. Соціальне самопочуття людини визначається мірою задоволення її соціальних потреб, які, своєю чергою, є похідними від наявної в суспільстві системи соціальних благ, їх виробництва та розподілу. Чим сильніше людина відчуває брак певних соціальних благ, тим гіршим є її соціальне самопочуття.

Зовнішній блок соціального комфорту – це матеріальний рівень, носієм якого є особистість. Це автентичний показник-фільтр, що дає нам можливість порівняти рівень благ особистості з погляду її сприйняття та з об’єктивними показниками матеріального достатку особистості. Під матеріальними благами українське законодавство розуміє матеріальні умови життєдіяльності, які здатні забезпечити достаток, матеріальне благополуччя, задовольнити матеріальні інтереси. Такі умови створюються шляхом використання відповідних властивостей майна.

У ході привласнення суспільство обертає на свою користь багатства природи, створює нові матеріальні блага, однак цього недостатньо для існування членів суспільства, оскільки вони мають одержати для власних потреб ці матеріальні блага. Тому не менш важливою є завершальна стадія привласнення – розподіл матеріальних благ між членами суспільства. Власність зумовлює необхідність суспільного розвитку, виробництва. Водночас без виробництва не може існувати власність, оскільки не можна привласнити те, чого не існує. Привласнення не є самоціллю суспільства. Зрештою здобуті чи створені матеріальні блага використовуються для відновлення процесу виробництва та безпосередньо споживаються членами суспільства. Отже, економічні відносини власності включають такі визначальні стадії їх реалізації:

- а) заволодіння багатствами природи та створення нових матеріальних благ;
- б) розподіл матеріальних благ між членами суспільства та їх колективами;

в) виробниче та особисте споживання матеріальних благ.

Зазначені стадії економічних відносин здійснюють безпосередньо учасники (суб'єкти) цих відносин, які мають бути наділені для цього відповідними повноваженнями, а саме – повноваженнями “господаря” (власника). Таким чином, господарю надається можливість панувати над належними йому речами. Однак таке “панування” над речами може бути ефективним лише тоді, коли воно закріплено певними правилами (правовими нормами), обов'язковими для всіх індивідів суспільства – як власників, так і не власників.

Як уже зазначалося, виробничі відносини, у тому числі відносини власності, розвиваються й існують незалежно від волі конкретних індивідів, оскільки такі відносини являють собою об'єктивний результат діяльності людей та їх утворень. Під таку діяльність підпадають численні акти вольової поведінки людей, які у своїй сукупності утворюють особливу категорію економічних відносин власності, а саме майнових відносин. Отже, майнові відносини, як реально існуюча форма виявлення та реалізації виробничих відносин, формуються внаслідок вольових актів людей та їх колективів, що робить можливим поширення на них відповідного правового регулювання. При цьому майнові відносини поділяються на відносини статичні і динамічні. Перші з них утверджують належність матеріальних благ власникам, другі – перехід матеріальних благ від одних до інших суб'єктів.

Освітньо-навчочий блок складається з рівня освіти та навичок особистості у сфері суспільних відносин. “Освіта – один з найдавніших соціальних інститутів, що викликаний потребами суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, готувати суб'єктів соціальної дії для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством”. У сучасному світі освіта – складне і багатоманітне суспільне явище, сфера передачі, освоєння й перероблення знань і соціального досвіду. Освіта інтегрує різні види навчальної й виховної діяльності, їх зміст в єдину соціальну систему, орієнтує їх на соціальне замовлення, на соціальні потреби суспільства. Серед соціальних інститутів суспільства сучасної цивілізації освіта займає одну з провідних позицій. Адже блага людини, становище культури та духовності в суспільстві, темпи економічного, науково-технічного, політичного й соціального прогресу саме і залежать від якості та рівня освіти. Навчання, уміння, вивчення, освіта та інші поняття, терміни використовуються для забезпечення навчального процесу.

Основа потенційного блоку соціального комфорту зосереджена на цінностях особистості чи соціальної групи. В цьому випадку ми можемо говорити про певний романтичний рівень домагань. Ці домагання формуються суб'єктивним чином. Об'єктивна частина потенційного блоку соціального комфорту формується на базі освіченості та рівня соціального капіталу особистості чи соціальної групи.

Виходячи з вищеперерахованої категорія «соціальний комфорт» в рамках соціологічного дискурсу має свою повноцінну та чітко диференційовану структуру.

Мулярчук Галина Олександрівна

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ПРОБЛЕМА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ

Проблема працевлаштування молоді не нова. За останні десятиліття вона набула значного резонансу. Над її вирішенням працюють науковці, вона перебуває у фокусі уваги журналістів, представників державних установ та неурядових організацій, її розглядають і обговорюють на засіданнях у навчальних закладах, центрах зайнятості, відділах місцевих адміністрацій влади, в компетенції яких працевлаштування молодих фахівців.

Безробіття молоді стало причиною створення низки законопроектів Кабінету Міністрів України й Верховної Ради. Та ринок праці, незважаючи на всі рішення і заходи влади, не здатен забезпечити роботою потік випускників, які щорічно поповнюють когорту тих, хто, маючи диплом про вищу освіту, не має можливості працювати за фахом, а часто й взагалі не може знайти роботу. Особливо загострюється проблема працевлаштування молоді зараз – у так званій кризовий період, коли всюди скорочують робочі місця, і молодому фахівцеві, який зазвичай не має досвіду роботи, працевлаштуватись значно важче.

Ця проблема полягає сьогодні не стільки у нездатності держави, роботодавців та самих молодих спеціалістів знайти спільну мову, як у відсутності робочих місць. Головною ознакою становища ринку праці сьогодні є диспропорція між пропозицією та попитом на робочу силу. Внаслідок цього зменшується потреба в працівниках загалом, і молоді зокрема. Після закінчення навчального закладу перед випускниками постає гостре питання їх подальшого працевлаштування. Але на шляху вирішення цієї проблеми стоїть ряд перешкод. Одна із таких полягає у тому, щоб отримати роботу дуже часто потрібно мати не лише професійні знання, а й досвід роботи за спеціальністю. Фактично, вчорашні випускники навчальних закладів всіх рівнів акредитації потрапляють у замкнене коло: щоб працевлаштуватись за фахом потрібен досвід, а щоб мати досвід – треба декілька років пропрацювати за спеціальністю. Звісно, роботодавці хочуть відразу мати відданого суперпрофесіонала, який був би готовий працювати за середню зарплату 12 годин на день без вихідних. Натомість, молоді невіддані суперпрофесіонали хочуть здебільше протилежного. Як правило, молоді спеціалісти приходять на підприємство і одразу ставлять завищену планку по зарплаті, в той же час рівень їхньої підготовки відстає від реальних вимог, як мінімум на один рік. З однієї сторони, робочих місць дійсно мало, а з іншої – молоді

спеціалісти не можуть конкурувати з спеціалістами, які мають досвід практичної роботи. Посилення вимог до потенційних кандидатів у багато разів збільшило конкуренцію і зробило працевлаштування молоді досить проблемним. Хоча держава гарантує працездатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю, та більше того, держава гарантує надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам державних професійно-технічних та вищих навчальних закладів, потреба в яких була визначена державним замовленням, проте сьогодні значна частина молодих людей навчаються на контрактній основі, тому шукати роботу їм доводиться самостійно. Переважна більшість молодих людей, котрі виходять на ринок праці, є недавніми випускниками навчальних закладів різного рівня акредитації. Щороку навчальні заклади випускають молодих спеціалістів – економістів, юристів, фінансистів. Та чи потрібен Україні ринок праці, який буде перенасичений лише спеціалістами з економіки, права чи філології? Нікому не потрібно, щоб потім ці юристи працювали таксистами. А вже закінчивши вищий навчальний заклад та отримавши диплом, молода людина сподівається не на будь-яке робоче місце, а на гідну роботу з гарною оплатою, яка б породжувала в молодій людині професійну гордість, впевненість у майбутньому, та бажання розвиватись професійно. З іншого боку, молода людина, не знайшовши роботу за фахом, починає деградувати як спеціаліст: втрачається кваліфікація, без практичного застосування губляться практичні навички. Врешті-решт, у частини молоді губиться бажання працювати взагалі. А зважаючи на те, що умови на ринку праці диктує роботодавець, який зазвичай вимагає спеціалістів із досвідом роботи, молоді люди залишаються поза суспільством, сам на сам зі своїми проблемами.

Це тягне за собою низку соціальних небезпек. Наявність великої кількості молодих людей, які не мають роботи, викликає напруження в суспільстві, яке негативно впливає на криміногенну ситуацію, поширення наркоманії, інших негативних явищ. Відсутність у молодих людей стабільного заробітку утримує їх від створення сім'ї та народження дітей. Це є однією з головних причин демографічної кризи, яка охопила Україну. Не є вирішенням проблеми і залучення працездатної молоді до так званих тимчасових робіт, або ж неповної зайнятості. Підприємницька діяльність (торгівля, сфера обслуговування, сільське господарство, переробне виробництво, виробництво продуктів харчування і споживчих товарів), участь молоді у тіншовій, неформальній економіці (виробництво, продаж і перепродаж домашньої сільськогосподарської продукції, випадкові заробітки у приватних осіб, виробництво, продаж і перепродаж промислових товарів, економічний туризм) не можуть служити вигідною альтернативою постійному робочому місцю для спеціаліста з певною кваліфікацією. Такі джерела доходів, як робота водієм на власному автомобілі, заняття домашніми ремеслами, будівельними, ремонтними роботами не відповідають рівню вищої освіти та, звичайно, не є мотивуючими для подальшого професійного розвитку. На жаль, для багатьох молодих людей, які вичерпали всі можливості знайти пристойну роботу, часто-густо випадкові заробітки залишаються основним засобом існування.

Який же вихід можна запропонувати з даної ситуації? Спочатку перед людиною, яка закінчила школу, постає проблема вибору майбутньої професії й учбового закладу, де її навчатимуть. Обравши спеціальність та отримавши статус студента, більшість зітхає з полегшенням: можна жити спокійно. Але не надовго! Наступна дилема вже не за горами, а саме працевлаштування - пошук робочого середовища, де колишній студент, а наразі свіжооспечений молодий спеціаліст, може застосувати все те, що так наполегливо (чи не дуже наполегливо) вивчав в університеті. Тому до вибору майбутньої професії слід підходити виважено, розсудливо, практично. Перед тим, як вибирати собі професію, варто подумати, чи буде ця спеціальність потрібною в майбутньому на ринку праці. Ще з студентських років молоді люди повинні цікавитись інформацією про вакансії на ринку праці, відвідувати тренінги, презентації, практику на виробництві. Вони мусять бути готовими до того, що роботодавець, крім наявності диплома, вимагатиме: розуміння їхніх сильних сторін та переваг перед іншими, свідомий вибір кар'єри, вміння контактувати з людьми та працювати в команді, презентувати себе, бути толерантним, мобільним, оперативним, відповідальним за доручене завдання, пунктуальним. А вже дуже часто молоді люди, закінчивши вуз, абсолютно не підготовлені до роботи, не мають уявлення про свої майбутні обов'язки. Професіоналізм, компетенція, особові риси, здібність до самопрезентації, оперативна адаптація до нових умов праці, до вимог професії і працедавця, готовність до подальшого навчання – ось параметри, за якими в оцінюється якість фахівця. Тому, якщо молода людина, здобуваючи освіту, до цього поставиться відповідально, а не просто стане в чергу за дипломом, то на ринку праці вона обов'язково знайде своє місце.

Для підвищення ефективності працевлаштування молоді необхідно також звернути увагу на якість підготовки фахівців, що є вагомим фактором для забезпечення конкурентоспроможності молоді на ринку праці. А вже вимоги до молодих спеціалістів змінюються швидше, ніж змінюється система підготовки студентів в вузах. Така ситуація обумовлена тим, що при підготовці спеціалістів не забезпечується стажування, проходження практики, навчання сучасним ринковим методам роботи. Це є результатом розриву зв'язків між навчальними закладами та роботодавцями. Хотілося б, щоб навчальні заклади налагодили зв'язки з роботодавцями, котрі брали б на практику студентів, надавали свою виробничу базу для формування їх професійності, проводили консультації, організовували стажування на підприємствах, наставництво найдосвідченіших працівників. Якщо будуть укладатись угоди між студентом – підприємством, навчальним закладом – державою, то на ринок праці прийде набагато краще підготовлений працівник.

Питання працевлаштування молодих фахівців після закінчення вузів має вирішуватися і на державному рівні. Держава повинна розробити і впровадити систему стимулювання тих роботодавців, які створюють робочі місця для випускників або приймають їх на роботу, надають можливість пройти виробничу практику на підприємстві тощо.

Необхідне вдосконалення законодавства, а саме – Закону України «Про забезпечення молоді, яка одержала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцеві».

Тоді, можливо, професіоналізм, компетенція, особові риси, здібність до самопрезентації, оперативна адаптація до нових умов праці, до вимог професії і працедавця, готовність до подальшого навчання стануть тими параметрами, які будуть характеризувати молодого фахівця. Адже історичний досвід переконує, що справжній прорив суспільства у нову якість можливий лише тоді, коли до його трансформаційних процесів активно включається молодь. Саме молодь здатна змінити свідомість нації, змінити на краще загальну ситуацію в державі, створити умови для процвітання країни. Оскільки вже через кілька років обличчя України визначатиме теперішня молодь, то соціальне становище та самопочуття молоді є певним показником соціального здоров'я суспільства і великою мірою залежить від можливостей реалізації потенціалу молодого покоління.

Література:

1. Мутяк М. Менеджмент зайнятості молоді: міжнародний аспект // Україна: аспекти праці. – 2005. - № 4. – С. 24-28.
2. Державне регулювання економіки: Навч. посіб./ С.М. Чистов, А.Є. Никифоров та ін. – Вид. 2-ге, доопрац. і допов. – К.: КНЕУ, 2005. – 440с.
3. Покришук В., Горошко Л. Мотиваційна поведінка безробітної молоді в Україні // Україна: аспекти праці. – 2005. - № 8. – С. 7 – 12.
4. Буда Т. Проблеми реалізації трудового потенціалу молоді в Україні // Сьома Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція „Сучасна наука в мережі інтернет”
5. Чи реально подолати безробіття серед молоді? // Західна інформаційна корпорація за матеріалами інтернет видань

ОНИЩУК ВІТАЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

МОЛОДА СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ ОПІКИ

Сім'я є базовим соціальним інститутом, цінність якого з давніх часів і дотепер лишається незмінною. В ній сконцентровані і відображаються важливі досягнення тисячолітньої цивілізації людських об'єднань. Це складна, динамічна і значною мірою автономна сила, якій властиві самовдосконалення та самовідтворення. Водночас сім'я тісно пов'язана з усіма клітинами організму суспільства. Процес трансформації сім'ї випереджує трансформацію всієї стратифікаційної системи суспільства і її можна розглядати як індикатор майбутніх суспільних трансформацій. Сім'я в мініатюрі відображає гострий динамічний процес, характерний для розвитку суспільства.

У нових соціальних умовах сім'я змінюється. Одна з істотних ознак сучасної сім'ї – її вік. Сьогодні в Україні батьками та матерями стають у значно молодому віці, ніж це було в радянську епоху. І це пояснює недостатню соціальну готовність молодих батьків до виховання дітей. Внаслідок цього виникає дисгармонія між обов'язками, які покладає суспільство на батьків, та конкретними вміннями останніх виховувати дітей, їх соціальним досвідом, і досить часто, матеріальними можливостями (житло, робота, заробітна плата, побутові умови та ін.).

Протягом останнього двадцятиріччя суспільство зазнало глибоких суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-моральних змін, які, в більшості, негативно позначилися на всіх функціях сім'ї. Так в Україні, як і в більшості країн Європи, народжуваність знизилася до рівня, який не забезпечує відтворення поколінь. Поглиблюється деформація шлюбно-сімейних відносин, зменшується кількість зареєстрованих шлюбів, збільшується кількість розлучень та вдів, поширюються такі явища, як відкладання шлюбів і народження дітей. Спостерігається масове поширення бездітності та одностітності: дві третини сімей мають лише одну дитину. Середня кількість членів у сім'ї практично не змінюється з 1989 року і становить 3,2 особи (у містах – 3,1, селах – 3,4). Поширюється безшлюбне материнство та соціальне сирітство, 28,6 відсотків дітей, народжених жінками молодше 20 років, є позашлюбними, 17 відсотків сімей з дітьми – неповними (у містах – 19,3 відсотки) [1].

Поки цей процес не зупинений, зберігається цілком реальна можливість депопуляції населення в ряді регіонів країн. Найкращим індикатором соціально-економічної ситуації в країні та очікувань молодих людей на майбутнє є показники народжуваності.

На сьогодні в Україні практично відсутня ефективно діюча система підтримки сім'ї. Не зважаючи на велику кількість законодавчих документів, ефективність їх є вельми сумнівною. І хоча сім'єю опікується багато державних установ, українська сімейна політика має різні напрямки і не є цілеспрямованою.

Соціальна робота з сім'єю як дієва галузь здійснює підтримку української сім'ї, реалізуючи певні напрямки роботи через діяльність центрів соціальних служб для молоді, спеціалізованих установ окремих громад на волонтерських та професійних засадах і ставить перед собою мету вирішити хоча б деякі проблеми сім'ї.

Специфіка соціальної роботи з сім'єю взагалі обумовлена складністю сім'ї як клієнта соціальної роботи, адже в сім'ї поєднано декілька людей, і тому проблема певного члена сім'ї, стосується всіх її членів. Крім того, соціальній роботі з сім'єю притаманний ряд особливостей, зумовлених соціально-економічним становищем нашої країни. Найперша вражаюча невідповідність нормативних актів та державних програм, що підтримують соціальну роботу з сім'єю, економічній ситуації країни та матеріальним можливостям української сім'ї. По-друге, брак інформаційно-методичного забезпечення і підготовлених кадрів. І по-третє, що надзвичайно важливо при роботі з сім'єю як клієнтом, зорієнтованість соціальної роботи на кожного члена сім'ї окремо, тоді як специфіка української сім'ї вимагає протилежного, в практиці діючих в Україні соціальних служб переважає контактування з окремими членами сім'ї, а не з сім'єю в цілому; серед форм переважають ті, зміст яких розрахований на роботу з неблагополучними сім'ями, і тільки окремі заходи призначені для середньо статистичних сімей.

На даному етапі соціальної роботи центри соціальних служб для молоді з молодією сім'єю та сім'єю середнього та старшого подружнього віку здійснюють діяльність за чотирма основними напрямками:

- 1) підготовка молоді до сімейного життя;
- 2) робота з молодією сім'єю по стабілізації сімейних стосунків;
- 3) допомога батькам у розв'язанні різноманітних проблем сімейного виховання;
- 4) сімейна психотерапія.

Українська сім'я здавна традиційно була середньою, але із значним тяжінням до багатодітної. А зараз, по різним даним, на 100 пологів жінки роблять 150 абортів.

За результатами щорічного соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України кількісна структура і склад сім'ї практично не змінюється. Дві третини населення України перебувають у шлюбі, зокрема: 60 % – у зареєстрованому, а 5 % у фактичному (громадянському). Близько 35 % населення України живе в нуклеарних сім'ях, 18 % мешкають у трипоколінних сім'ях, 15 % мають неповні сім'ї [2, с. 125].

Ми бачимо, що найбільш поширена в Україні нуклеарна або проста сім'я, що складається із двох поколінь – батьків та дітей. Вважається, що сім'я завдяки спрощенню структури краще пристосована до сучасного життя порівняно з традиційною, трипоколінною і розгалуженою.

Щойно оприлюдненні офіційні дані Держкомстатистики засвідчили, що вперше з 2005 року в Україні зафіксовано падіння народжуваності й прискорення темпів скорочення населення. Так, за перші 11 місяців 2010 року в Україні народилося 456,9 тисячі дітей, що на 14,5 тисячі менше, ніж у 2009 році, а показник природного зменшення населення виріс із 172,6 тисячі у 2009 році до 181,5 тисячі у 2010-му [3].

На репродуктивну функцію сім'ї негативно впливають розлучення, тому суспільство не може байдуже відноситися до цього явища. Величезне значення надається здоров'ю подружжя, їх здатність до відтворення самих себе. Як свідчить статистика, до 15 % сімей страждають безпліддям, причому 40 % з них через безпліддя чоловіче. У той же час збільшення двох, трьох дітних сімей стримується не тільки особистими прагненнями подружжя, але й економічними умовами і правовими положеннями.

На поведінці молоді відбиваються знання про всі сторони сімейного життя. Як показують соціологічні дослідження, рівень культури статевої взаємовідносин між подружжям, як правило, дуже низький. Між тим формування правильних установок молоді в іншій сфері є однією з важливих складових їх виховання.

Сьогодні значна частина молоді або зовсім не отримує інформацію про сім'ю, про цю складну сторону відносин, або отримує її дуже недостатньо, що негативно відбивається і на дієздатності сім'ї, і на стабільності шлюбів. Довідково відзначимо, що в останні 5 років в нашій країні із 10 заключених шлюбів 6 розлучаються в перші роки життя. В західних областях держави – ситуація інша: там на 4 шлюби тільки 1 розлучення.

Підготовка до шлюбу зводиться лише до теоретичних викладів деяких догм сімейного життя. Однак цей курс вимагає й емоційної, психологічної готовності, культури міжособистісних відносин, яку зобов'язана закладати сім'я. Така емоційна підготовленість – основа уміння любити, дбайливо, уважно, чуйно відноситися до ближнього, намагатися розуміти інших і правильно оцінювати свою поведінку.

Оптимізувати процес самовизначення молоді в сфері особистого життя одна сім'я, звичайно ж, не в змозі. Це задача, яку покликана вирішувати вся система виховання включаючи і мистецтво, і масову інформацію, і суспільну думку, і громадські організації.

Ефективність сімейного виховання залежить, з одного боку, від соціально-економічного потенціалу сім'ї, з іншого боку – від морально психологічного клімату [4, с. 45].

У кожній сім'ї, кожного дорослого свої форми і свої межі можливостей роботи з дітьми. Це залежить не тільки від економічного бізнесу сім'ї, освіченості і загальної культури її членів і навіть не завжди від педагогічних здібностей того чи іншого батька (вони можуть бути спрямовані і на виховання святенницьких і корисливих якостей). Ці можливості визначаються всією сукупністю духовно-моральних, особистісних рис кожного з подружжя і членів сім'ї, її морально-психологічною атмосферою.

Існує прямий зв'язок між взаємовідносинами у батьківській сім'ї та взаємовідносинами між молодим подружжям. Батьківська сім'я має велике значення у формуванні майбутніх батьків, у підготовці юнаків та дівчат до сімейного життя. Ефективність сім'ї визначається побажанням, яке юнаки та дівчата займають в ній, тобто

перш за все наявністю чітких конкретних прав та обов'язків, участю в обговоренні сімейних проблем та інформованістю про внутрішні та зовнішні сімейні проблеми. Молода людина в умовах адекватного функціонування батьківської сім'ї оптимально задовольняє свої вітальні потреби і у неї розвиваються природні здібності, потенції, незалежність, формуються позитивні емоційні установки до оточення, довіра, яка мотивує прагнення до співпраці; вона високо адаптивна, має комплементарні образи батька та матері, що дозволяє їй зробити правильний шлюбний вибір і відтворити адекватні батьківські відносини у своїй сім'ї.

Порушення структури та функціонування сім'ї веде за собою обмеження та перекручення розвитку особистості дітей. Вплив батьків на молоду сім'ю не обмежується тим вихованням, яке вони дали дитині у дитинстві. Вони впливають на структуру молодої сім'ї в період її становлення. Економічна ситуація в нашій країні склалася так, що справжню незалежність від батьків молода сім'я отримує далеко не зразу. Згідно досліджень, що були проведені ще за радянських часів вченими Шубкіним та Чередніченком до 30 % тридцятилітніх молодих людей розраховували на батьківську допомогу.

Багато молодих людей з повних сімей переносять батьківську модель відносин на свою власну сім'ю. батьки програмуєть своїх дітей та наділяють їх конкретним життєвим сценарієм. Морально-психологічне благополуччя батьківської сім'ї є одним з головних факторів, які визначають стабільність сімейного союзу майбутнього подружжя, яке виросло в таких сім'ях. Велике значення для нормального функціонування сім'ї має спілкування та його стиль, які склалися між подружжям. Але життя таке, що не буває спілкування, яке складається тільки зі згоди. Подружні відносини постійно проходять через сварки, конфлікти, суперечки. Нормою сімейного спілкування повинно бути розуміння того факту, що в діалозі стикаються дві думки, дві точки зору.

Будь-який дорослий, чи людина, яка стає дорослою, має обов'язково оволодіти культурою міжособистісного спілкування, бути готовою до того, що відповідальність за виникнення і розв'язання напружених, конфліктних ситуацій лежить, в першу чергу, на ньому самому. Якість сімейного спілкування батьків та дітей відбивається на відносинах між ними і тим самим на емоційний та когнітивний розвиток дитини. Батьківська сім'я відповідальна за виховання у дітей здібності до глибокого людського спілкування, тому що тільки в сім'ї підростає покоління засвоює і життєві орієнтири, і цінності, і характер спілкування. Морально-психологічне благополуччя усіх членів сім'ї залежить, у першу чергу, від вміння подружжя спілкування.

В процесі соціологічного дослідження, поставивши запитання півсотні 14-15 літнім юнакам та дівчатам вдалося отримати дуже цікаві відповіді, в яких одночасно відбита точка зору і дитини, і без п'яти хвилин батька чи матері.

Найбільш частою була, звичайно, традиційна відповідь – «для продовження роду людського». Проте з'ясувалося, що нашим підліткам не чужий і державний підхід: «Діти потрібні для збільшення чисельності населення нашої країни»; «для збільшення армії»; «для розвитку економіки»; «щоб було більше спортсменів і розумних людей».

Водночас спостерігалися і більш приземлені відповіді: «для продовження роду і прізвища»; «щоб хтось пам'ятав про тебе після смерті»; «для допомоги в старості»; «щоб було кому заповісти майно»; «для зміцнення шлюбу».

Та більшість відповідей підкуповують свіжістю підходу: «Діти потрібні, щоб було заради кого жити»; «щоб їх любити»; «щоб бачити радісні обличчя»; «щоб розповідати їм казки і дивитися з ними мультики»; «щоб не відставати від життя і почуватися молодими»; «для радості»; «для турботи»; «щоб було веселіше»; «щоб у батьків були друзі»; «щоб було кому дарувати свою любов»; «щоб не було нудно»; «щоб виховувати їх»; «щоб вони допомагали в вирішенні проблем»; «щоб на них витратити гроші»; «щоб не спати ночами»; «щоб було за ким прати й прибирати»; «щоб передати їм свій досвід»; «для підтримки»; «щоб було на кого покривчати»; «щоб було на кого покластися»; «для нових відчуттів у житті»; «щоб було куди подіти свою енергію»; «щоб життя було смугастим»; «для зняття напруженості»; «для спокійної старості»; «для криків і турбот»; «для щастя і проблем» ...

І ще кілька висловлювань: «Діти – це найкраще, що в нас може бути, від них залежить наше майбутнє». «Діти – це радість, кожна жінка повинна стати матір'ю». «Діти – це добре».

На сторінках наукових і науково-популярних видань виникають дискусії між соціологами, демографами, психологами з приводу питання, скільки сучасній сім'ї мати дітей.

Закладений від природи інстинкт продовження роду перетворюється в людини в потребу мати дітей, рости і виховувати їх. Без задоволення цієї потреби людина не відчуває себе щасливою. Якщо шлюб будить у людях нові сили і нові почуття, то поява дітей змінює подружжя. У них пробуджується батьківська любов і розвивається ціла гама зв'язаних з нею почуттів, що тільки можуть з'явитися з народженням дітей: у жінки материнство, у чоловіка батьківство. Також якщо сім'я має декілька дітей, то з'являються природні умови для формування повноцінного сімейного колективу.

Це питання стало таким актуальним через велику кількість причини, яких дуже багато. Вони не прості і взаємозалежні. Раніш у нашій країні був розповсюджений тип багатодітної сім'ї. У даний час склалася інша картина. Більше половини всіх сімей мають одну дитину або взагалі не мають дітей, значно зменшилося кількість сімей, що мають двох або трьох дітей.

Серед причин виникнення такої ситуації демографи називають поширення міського способу життя. У цьому є частка істини. Піввіку назад у нашій країні вісім сімей з десяти були сільськими. Тепер у містах живе дві третини населення країни.

Чимало сільських сімей ведуть міський спосіб життя. Виробнича зайнятість жінки, освіченість населення, ріст культури людей, вибух потреб – це теж відносять до числа зазначених вище причин. Зросли запити людей, їх вимогливість одне до одного. Змінилися взаємини в сім'ї: вони стали більш складними і тонкими психологічно, у їхній основі на першому місці моральні норми, а не економічна залежність, як було раніше. Змінюється і відношення до дітей. Маючи дуже скромний прожитковий мінімум і більш ніж скромні житлові умови, багаті батьків обмежуються однією дитиною. Але зате єдину дитину намагаються добре одягти, прагнуть їй гарну і різнобічну освіту.

Батьківська сім'я має велике значення у формуванні майбутніх батьків, у підготовці юнаків та дівчат до сімейного життя. Ефективність сім'ї визначається положенням, яке юнаки та дівчата займають в ній, тобто перш за все наявністю чітких конкретних прав та обов'язків, участю у обговоренні сімейних проблем та інформованістю про внутрішні та зовнішні сімейні проблеми. Результатом усвідомленого чи неусвідомленого відсторонення юнаків та дівчат від виконання побутових обов'язків та участі у обговоренні загальносімейних справ і проблем виступає їх низька включеність в сім'ю, відчуження та відсторонення від неї, що буде впливати на майбутню молоду сім'ю.

Батьківська сім'я, державні і громадські соціальні служби, застосовуючи весь арсенал інструментів та інструментальних засобів повинні діяти скоординовано, узгоджуючи спільні зусилля задля підготовки молодих людей до сімейного життя.

Література:

1. Концепція демографічного розвитку на 2005 – 2015 роки // Офіційний вісник України. – 2004. – № 41. – с. 32 – 42.
2. Паніна Н.В. Українське суспільство 1994 – 2005: соціологічний моніторинг // Паніна Н.В. – К.: Тов. Видавництва Софія, 2005. – 160 с.
3. Дані Державного комітету статистики України // Цит. за: Україна молода, 26 січня 2011 року.
4. Піча В.М. Радість сімейного спілкування // Піча В.М. – К.: Рад. школа, 1991. – 191 с.

САППА ГАННА-МАРІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний технічний університет «Харківський політехнічний університет»

ФАКТОРЫ, ВОЗДЕЙСТВУЮЩИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

Центральним звеном вступлення молодих людей в самостійну життя є їх підготовка к сознательному життєвому самоопределению, ядром которого выступает профессиональное самоопределение. Профессиональное самоопределение личности – это процесс, состоящий из трех этапов: формирование профессиональных намерений, профессиональное обучение и реализация личности в труде, причем каждому из них присущи определенные проблемы, требующие своего решения. По причине нарастающего научно-технического прогресса наше общество все больше заинтересовано в том, чтобы каждый человек выбрал ту профессию, которая соответствует его неповторимым и своеобразным качествам, склонностям и способностям. Сегодня ошибка профессионального выбора обходится человеку значительно дороже, так как делает его неконкурентоспособным на рынке труда. Необходимо, чтобы этот выбор осуществлялся молодыми людьми осознанно. В противном случае это ведет к разочарованию и смене профессии, получение которой требовало многолетнего обучения. Нереализованная социально-профессиональная ориентация ставит перед человеком целый спектр проблем, связанных с необходимостью коррекции планов относительно жизненного самоутверждения, позиций в социальной структуре, возможностей развития и т.п. Разумеется, это сопряжено с огромными потерями (моральными и материальными) как для отдельного индивида, так и для общества в целом.

Наиболее интенсивно проблема профессионального самоопределения начала исследоваться в 60-е годы социологами под руководством В.Н. Шубкина, М.Х. Титмы и др. [1; 2]. Анализ особенностей социально-профессиональных ориентации на различные типы профессий посвящены работы С.А. Войтович, Е.М. Бабосова, В.А. Оссовского, В.Ф. Черноволенко, В.И. Паниотто [3; 4; 5]. Вопросы формирования ценностей профессиональной деятельности, взаимосвязи жизненной перспективы и профессионального самоопределения отражены в исследованиях Е.А. Борковской, Е.И. Головахи, В.И. Русецкой, Т.В. Рогачевой [6].

Факторы, воздействующие на процессы профессионального самоопределения молодежи, рассмотрены в работах В.Г. Немировского, А.А. Матулениса. В работах А.Г. Здравомыслова, Н.И.Лапина, Н.Ф. Наумовой и др. даны теоретические и эмпирические материалы, позволяющие представить процессы профессионального самоопределения в зависимости от формирования интересов и ценностных ориентации молодежи в современных условиях [7; 8]. Анализ социальной обусловленности выбора профессии представлен в работах Иконниковой С.М., Лисовского В.Т., Чередниченко Т.А., Кенкманн П.О. [9; 10].

В отечественной науке представлены различные подходы к изучению проблем профессионального самоопределения. Обобщая различные точки зрения, профессиональное самоопределение можно сформулировать следующим образом: это сложный, поэтапный, социально детерминированный процесс формирования социально-профессиональных ориентации индивида, предопределяющих его профессиональный выбор, приобретение знаний, умений и навыков по избранной профессии, а также его становление субъектом конкретного вида профессиональной деятельности, занятие определенного социального положения в соответствии с ним.

Анализируя профессиональное самоопределение молодежи важно остановиться на его предпосылках и факторах. Водзинская В.В., Иконникова С.Н., Лисовский В.Т. к факторам самоопределения относят социальное положение, положительную успеваемость территориальный фактор [10; 11]. Позже Титма М.Х. выделил четыре группы факторов профессионального выбора: социальные условия, локальный фактор (местожительства, членство в формальных группах), внутреннюю структуру (потребности, интересы, жизненная ситуация), качества индивида (профпригодность). Кон И.С. считает существенными такие факторы профессионального самоопределения как возраст, в котором осуществляется выбор профессии, уровень информированности и притязаний молодого человека [12; 13].

Обобщая эти подходы, можно заключить, что профессиональное самоопределение представляет собой сложный диалектический процесс, складывающийся во взаимодействии объективных условий и субъективного фактора. Ведущая роль в этом процессе принадлежит объективным условиям. Являясь первичными, они создают базу, основу для возможного действия субъективного фактора. Само же действие объективных условий проявляется только через действие субъективного фактора.

Диалектика объективных и субъективных факторов профессионального самоопределения выражается во взаимодействии трех основных уровней:

1. Общественной среды (макросреды).
2. Непосредственного социального окружения (микросреды).
3. Индивидуально-психологических особенностей личности.

К первой группе факторов, прежде всего, необходимо отнести предпосылки социально-экономического характера, которые являются решающими для возникновения процесса профессионального самоопределения.

На различных этапах общественной организации существует объективная необходимость распределения совокупной рабочей силы в определенных пропорциях по различным сферам общественного производства. Кроме того, в различных сферах общественного производства осуществляется дифференциация по профессиям – профессиональное распределение труда. Именно разделение делает возможным сам процесс профессионального самоопределения.

На основе общественного разделения труда складывается социальная структура общества и как одна из ее подструктур – социально-профессиональная. Таким образом, сам факт существования социальной структуры является определяющим для возникновения процесса профессионального самоопределения, так как устанавливает то социальное пространство, в рамках которого в принципе возможен выбор социального статуса и в связи с этим – социального положения. В зависимости от характера социальной структуры это пространство может быть организовано в форме четко выраженных групповых барьеров или представлять собой континуум функциональных ролей, заполняемых путем профессионального подбора. Таким способом социальная структура очерчивает степень детерминированности судеб в рамках своих границ. При этом именно специфика исторического этапа формирует определенную общность жизненного и, прежде всего, социального опыта целых поколений, тем самым во многом предопределяя их социальные и профессиональные биографии. К социально-экономическим факторам профессионального самоопределения, относятся также социально-демографические и миграционные процессы, уровень развития техники, технологии и организации производства и труда, система образования и подготовки кадров, наличие и подготовленность трудовых ресурсов, уровень заработной платы в различных отраслях производственной и непроизводственной сферы и т.д.

В рамках макросреды на процессы профессионального самоопределения оказывают воздействие также политические факторы. Их влияние проявляется в реализации государством функций регулирования социально-профессиональной структуры, планирования подготовки специалистов, в обеспечении функционирования сферы образования и другое. На наш взгляд, сегодня необходима передача рычагов управления процессами профессионального самоопределения из центра на места. Мы полагаем, муниципальные образования смогут более эффективно, нежели центр осуществлять подготовку кадров, необходимых своему округу: предсказывать спрос на специалистов, обеспечивать отбор и обучение молодежи, проживающей в денном муниципальном образовании, а также в дальнейшем дать ей возможность реализовать свое право на труд в соответствии с полученной специальностью, оставаясь в своем родном городе, поселке, местном сообществе [10].

В качестве самостоятельного объекта исследования в рамках макросреды выделяются факторы общекультурного воздействия на взгляды и установки индивида. К ним относятся, прежде всего, культура и искусство, а также традиции, обычаи, особенности менталитета. Воздействие этих факторов проявляется, в частности, в традиционном престиже образования и профессий интеллигентного труда.

Культура и искусство всегда играли важную роль в процессе профессионального самоопределения молодежи, определяли ее ценности, идеалы и установки на профессиональную деятельность. Современная массовая культура внедряет в сознание молодежи ориентации на достижение жизненного успеха, причем любыми средствами. В результате престижными стали только профессии и виды деятельности, гарантирующие достижения материального благополучия, вплоть до аморальных.

Таким образом, одним важнейшим фактором в этом ряду выступает престиж профессий, который складывается в общественном сознании и находится в тесном взаимодействии с культурой и искусством. Престиж профессии как феномен общественного сознания оказывает определенное влияние на жизненные пути молодежи, ее социального перемещения и профессиональную мобильность в сфере трудовой занятости. Как отмечают М.Х. Титма и М.И. Талюнайте, он является одним из духовных регуляторов выбора профессии и социального самоопределения личности [13]. В основе престижа профессий лежит отношение общества к профессиям. Престиж является своего рода социальной оценкой, функционирующей в общественном сознании.

Не имея собственной практики в избираемой сфере труда, личность иногда просто заимствует оценку престижности профессии у окружающей социальной среды. И эта заимствованная оценка, как и определенные стереотипы мышления, выработанные в микросреде, нередко толкают личности на конкретный выбор профессии. Хотя престиж профессий явление социально-психологическое, оно в своей основе имеет объективные, реально существующие различия, характерные для представителей различных социально-профессиональных групп. Эти различия отражаясь в сознании людей, несут на себе отпечаток их индивидуального бытия и сознания, приобретают субъективную окрашенность. В современном обществе престиж базируется, прежде всего, на доходе и социальном статусе. Происхождение престижа профессий свидетельствует о коллективном субъекте его формирования. Поэтому особенностями его функционирования следует признать массовидность, вторичность по отношению к группе, определения престижа представителя определенной профессии независимо от его личных свойств. Эти характеристики престижа профессий обуславливают особенность общественного сознания как одного из механизмов опосредованного отражения социальной действительности. Из оценок престижа профессий в общественном сознании формируется шкала престижа профессий, которая реагирует на все изменения значений, придаваемых всем профессиям. Эта шкала формируется стихийно. Хотя иногда общество пытается конкретными мерами повысить престиж той или другой профессии.

Среди причин, воздействующих на процесс профессионального самоопределения молодежи особое место занимают средства массовой информации (СМИ). Их воздействие имеет двойственный характер. С одной стороны, средства массовой информации являются инструментом сознательного и целеустремленного воздействия общества на формирование социально-профессиональной направленности молодежи. С другой стороны, они представляют собой источник мощных стихийных влияний, которые нередко сводят на нет результаты сознательной деятельности. Значительные возможности воздействия средств массовой информации на молодежь обуславливаются тем обстоятельством, что их содержанием охватывается весь спектр психологического воздействия в диапазоне от информирования, обучения, убеждения (как способов рационального воздействия) до «заражения» и манипулирования (воздействия на уровне чувств и подсознания). В современных условиях воздействие СМИ на молодежь отличается особой противоречивостью. С одной стороны, эффективно задавая определенные социальные стереотипы, они способствуют развитию задатков и способностей личности, наращиванию знаний, ранней ориентации в социальной ситуации. С другой стороны, часто создают неадекватные реальному содержанию образы трудовой деятельности [15].

К факторам микросреды непосредственного социального окружения относятся: социальные группы (семья, круг друзей, родственники) и различные общественные заведения и учреждения.

Как показали многочисленные социологические исследования, ведущее положение среди факторов формирования профессиональных ориентаций занимает семья. Семья – самая первая и поэтому самая значимая социокультурная микросреда, куда попадает ребенок. Ребенок до пятилетнего возраста и особенно в первый год жизни, еще не обладая способностями общения, восприимчив к любой информации, и семья в этот период служит основным институтом формирования личности. Она передает ребенку важнейшие формы культурного наследия, знакомит с нормами коллективной жизни, вводит в обязательный для общественной жизни механизм конформизма. Будучи основным воспитателем, семья вместе с тем осуществляет функции контролера и «цензуры», просеивающей информацию, распространяемую другими социальными институтами.

Как социальный институт семья ответственна за весь комплекс воспроизводства человека и, исходя из этого, представляет собой реальное воплощение комплексности воспитательного воздействия на формирующуюся личность. В ней не только складываются ее интеллектуальные, эмоциональные, и волевые качества, но и передаются определенные ценностные ориентации и потребности. Именно в семье происходит усвоение личностью конкретных образцов поведения, уровня жизненных притязаний, присущих членам семьи, выполняющим труд определенного квалификационного уровня. Усвоенные в семье ценности и установки в сфере труда наиболее ярко проявляются в момент социально-профессионального самоопределения личности [12].

Вступление молодого поколения в жизнь опосредуется системой образования - и в частности, переходом от одной его ступени к другой. Исходя из этого, одним из основных каналов интеграции молодого человека в трудовую жизнь является система образования. Как пишет Л. П. Веревкин, что «основная роль в управлении

процессом вступления молодежи в трудовую жизнь в современных условиях принадлежит системе образования, которая оказывает непосредственное воздействие на жизненные планы и социально-профессиональную ориентацию молодежи. Реальный уровень общеобразовательной и профессиональной подготовки обуславливает как выбор учебного заведения, так и дальнейшие жизненные планы молодежи» [16].

Анализ образования как фактора, детерминирующего процесс профессионального самоопределения молодежи, предполагает учет двух основных аспектов. С одной стороны, воспитание и образование представляет собой определенный вид человеческой практико-познавательной деятельности, который играет ведущую роль в социальном и профессиональном самоопределении молодого поколения. С другой стороны, образование – это общественный институт, система определенным образом взаимосвязанных учреждений, организаций, выполняющих функции обучения, просвещения, воспитания. В системе образования, взаимоотношениям обучающегося и обучаемого придается социально-институциональная форма [17].

Поскольку профессиональное самоопределение начинается в раннем возрасте, то первостепенная роль в формировании профессиональных предпочтений и ориентации личности принадлежит такому образовательному учреждению, как школа. Школа включает в себя комплекс источников, из которых ученик получает информацию о профессиях: общение с педагогом, производственную практику, экскурсии на предприятия и в учебные заведения, встречи с преподавателями различных профессий, факультативные занятия. Однако сегодня профориентационная деятельность школы осуществляется силами собственного педагогического коллектива без привлечения узких специалистов, без использования научно обоснованных методов выявления склонностей и интересов учащихся. В лучшем случае вся профориентационная деятельность школы сводится к профпросвещению. Слабо реализуется связь между школой с различными учебными заведениями и производством. Организуя общеобразовательную подготовку подрастающего поколения, школа оказывается самым незаинтересованным звеном в ее профориентации. Она видит свою задачу в повышении уровня общеобразовательной подготовки школьников. Это делает профориентационную работу школы безадресной и недифференцированной.

Таким образом, улучшение профориентационной работы школы сможет способствовать целенаправленной подготовке учащегося к выбору профессии. Индивидуальный подход в профориентационной работе и дифференцированные методы обучения позволили бы глубже проникать в психологию учащихся, своевременно выявлять и развивать их способности.

Общественные идеалы, нормы, эталоны поведения, определяющие сущность и направленность выбора молодежью жизненного пути, трансформируются в ее личностные ценностные ориентации не прямо и непосредственно, а через представления, мнения, оценки, черпаемые как в семье, так и в других элементах социальной среды. При этом ребенок с возрастом все меньше удовлетворяется несколько односторонними отношениями в семье и ищет товарищей. Найдя их, ребенок принадлежит уже не только одной группе (семье), а входит еще в одну или несколько социальных групп. Индивидуальный выбор всегда несет на себе влияние прежде всего тех социальных групп с которыми в наибольшей степени идентифицирует себя человек, так называемых референтных групп. Особое место среди таких референтных групп занимают группы сверстников. Эти объединения могут быть как специально организованными различными социальными институтами, ответственными за процесс социального становления молодежи, так и возникать стихийно, на основе единой возрастной и территориальной принадлежности, в условиях конкретной социальной ситуации строиться на основе общих интересов, иметь свою систему взаимоотношений и лидерства. Молодежные объединения возникают как некая «оборонительная» зона, своеобразная «аура» с молодежными стандартами, где можно свободно чувствовать себя и идентифицироваться с себе подобными [18]. В связи с этим, группы сверстников в значительной степени оказывают влияние на процесс профессионального самоопределения личности, выступая на данном этапе самоопределения одним из важнейших факторов формирования первоначального социально-профессионального выбора.

Специфическим фактором, влияющим на процессы профессионального самоопределения молодежи, является система профориентации, в которую входят ряд специально организованных профессионально-консультационных центров. Основными функциями данной системы должны являться: помощь молодежи в социально-профессиональном самоопределении исходя из учета личностных особенностей и требований общества, а также содействие более эффективному использованию трудовых ресурсов и удовлетворению запросов общества в конкурентоспособных кадрах. К сожалению, сегодня система профориентации не в полной мере обеспечивает выполнение поставленных перед ней задач [19].

Потребности, интересы, способности, ценностные ориентации личности представляют собой третью большую группу факторов профессионального самоопределения. Это внутренние факторы, детерминированные условиями среды.

Несомненна роль потребностей как регуляторов выбора профессии. К ним, прежде всего относят потребности в социальной позиции, определенном социальном статусе, потребности в труде, потребности в образовании, потребности в самоутверждении и т.д. Именно эти потребности и приводят к профессиональному самоопределению. Профессиональное самоопределение это не только форма реализации собственных потенций. Оно в какой-то мере является способом и формой удовлетворения всех потребностей. Здесь определенную роль играет структура актуальных потребностей. При определенных условиях размер ожидаемой заработной платы или конкретная форма материального поощрения могут стать основными мотивами выбора

професії, места роботи. Соціально-економічні можливості, відкриваючі кожен професією, посилюють спрямованість особистості на ту чи іншу професію, орієнтують її на роботу по отриманій спеціальності, а в певних умовах можуть служити потужним мотивом вибору професії і места роботи. Подібне впливають умови і форма організації праці при виборі тієї чи іншої професії. В останнє час велике значення придбав такий фактор, як екологічні умови праці – ступінь забрудненості оточуючого середовища, шкідливість праці для здоров'я і т.д. [20].

Стремління задовольнити потреби виражається в інтересах. Інтереси є вираженням спрямованості особистості. Розвиток інтересів пов'язаний з пізнанням світу і самопізнанням. В стінах школи професійний інтерес затрагує в основному пізнавальний і оцінювальний компоненти рефлексивної позиції особистості. Емоційно-оцінювальна позиція починає поступово детерминувати професійні установки. Ситуація вибору на етапі установочної готовності і формування професійних переваг відображає ступінь задоволеності потреби в самоствердженні [21]. Ситуація вибору обумовлена взаємодією всієї структури інтересів особистості: загальнокультурних, пізнавальних і отриманих на їх основі професійних.

При розгляді комплексу факторів професійного самоствердження надзвичайно важливим є питання про потужні мотиви, що визначають поведінку особистості на кожному етапі цього процесу. Мотив формується на основі елементів внутрішньої структури особистості: потреб, інтересів, установок, переконань, ідеалів, цінностей і т.д. Кожен з цих елементів може стати мотивом дії. І, крім того, основу мотивів складають «потреби», пропущені крізь ціннісно-нормативне ядро особистості [22]. Мотив як усвідомлене побудження для певної дії, формується по мірі того, як людина враховує, оцінює, зважує обставини, в яких він знаходиться, і усвідомлює мету, яку перед ним стоїть; з огляду на це і народжується мотив з певною конкретною змістовістю, необхідною для реального життя дії. Мотив – як побудження – це джерело дії, його породжуючий; щоб стати таким, він повинен сам сформуватися. С.Л. Рубинштейн виділяє лише одну функцію мотивів – побуджуючу і спрямовуючу діяльність. А.Н.Леонтьєв вказує ще одну, не менш важливу функцію – пояснювальну, надає діяльності суб'єкта особистісний зміст, показує відношення індивіда до свого вчинку або наміру. Обидві функції мотивів пов'язані з поведінкою індивіда з системою цінностей, прийнятими в суспільстві [23;24].

Серед особистісних факторів велику роль грають здібності. Специфіка або обмеженість тих чи інших задатків або здібностей з великим зусиллям усвідомлюється людиною. Легко ідентифікувати себе з якою-небудь професією, набагато важче зрозуміти і співвіднести свої дійсно слабкі або сильні сторони. Висловлений образ самого себе, як правило, готує людину до прийняття рішень, помилковість яких усвідомлюється занадто пізно [25]. Людські здібності розвиваються на основі природних задатків. В наступному ж під впливом оточуючого суспільного середовища, в результаті спілкування і участі в системі комунікативних зв'язків індивід розвиває, змінює, збагачує генетично закладене в ньому. Тут велику роль грає соціальний фактор – зовнішнє середовище і духовна культура, в тому числі сам процес творчої людської діяльності. Оскільки все це знаходить своє проявлення в усіх сферах суспільного життя, то індивід неперервно відчуває вплив безпосереднього оточення – родини, школи, неформальних груп, а через останні вплив всієї системи взаємопов'язаних факторів суспільного розвитку.

Незважаючи на те, що в науковій літературі розроблені різні аспекти системи профориєнтації, на сьогоднішній день відсутня концепція наукового управління процесом професійного самоствердження, що, на наш погляд, є однією з основних причин багатьох негативних явищ і суперечностей в даному процесі. При цьому соціальне управління процесами професійного самоствердження молоді передбачає не пряме вплив на молодь, а опосередковане, через умови, в яких протікає цей процес. Опосередкованість складає тут в тому, що практичне управління здійснюється тими факторами, тобто зовнішніми умовами, які формують потреби і інтереси людей [26]. Таким чином, розробка концепції соціального управління процесами професійного самоствердження молоді передбачає врахування всієї сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів, що детермінують ці процеси. Ведуча роль тут належить об'єктивним умовам. Як первинними, вони створюють базу, основу для можливого впливу суб'єктивного фактора. Само ж діяння об'єктивних умов проявляється тільки через діяння суб'єктивного фактора. Діалектика об'єктивних і суб'єктивних факторів професійного самоствердження виражається в взаємодії трьох основних рівнів: суспільного середовища (макросередовища), безпосереднього соціального оточення (мікросередовища), індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Література:

1. Шубкин В.Н. Молодь вступає в життя (по матеріалам соціологічного дослідження проблем зайнятості і вибору професії) // Проблеми філософії. – 1965. – №5. – С. 57-70.
2. Титма М.Х. Вибір професії як соціальна проблема. – М., 1975. – 245 с.
3. Войтович С.А. Динаміка престижу і привабливості професії. - Київ, 1989. – 124 с.

4. Бабосов Е. М. Переход к рынку в зеркале общественного мнения // Социологические исследования. - 1991. – № 4. – С. 25-34.
5. Оссовский В.Л. Формирование трудовых ориентаций молодежи. - Киев, 1985. – 276 с.
6. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. – Киев, 1988 – 243 с.
7. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. - М., 1986. – 325 с.
8. Лапин Н.И., Беяева Л.А., Наумова Н.Ф., Здравомыслов А.Г. Динамика ценностей реформируемой России. – М., 1996 – 184 с.
9. Кенкманн П.О. Управление самоопределением молодежи как социально-детерминированным процессом // Ученые записки Тартуского государственного университета. Вып. 64 Методические проблемы научного познания. Социальная детерминация познания: Труды по философии. – Тарту, 1984 – С. 109- 123.
10. Иконникова С.Н., Лисовский В.Т. Молодежь вступает в жизнь. – Л., 1969. – С. 45-61.
11. Водзинская В.В. Социологический аспект проблемы выбора профессии // Человек и общество. Социальные проблемы молодежи \ Под общей редакцией Б.Г. Ананьева и Д.А. Керимова – Л., 1963. –С. 43-45.
12. Титма М.Х. Факторы, влияющие на выбор профессии // Проблемы профориентации и профконсультации в школе. – М., 1969. – С. 25- 33.
13. Кон И.С. Психология ранней юности. – М., 1988. – С. 199- 222.
14. Титма М.Х., Талюнайте М.И. Престиж профессий. – Вильнюс: Минтис, 1984. – 185 с.
15. Сазонов А.Д., Симоненко В.Д., Аванесов В.С., Бухалов Б.И. Профессиональная ориентация учащихся. – М., 1988. – 278 с.
16. Веревкин Л.П. Социально-профессиональная ориентация молодежи. – Ашхабад. 1988, – С. 40–54.
17. Руткевич М.Н., Рубина Л.Я. Общественные потребности, система образования, молодежь. – М., 1988. – С. 13–14.
18. Кузьмин В. А. Молодежь на пути в 21 век. – М., 1992. – С. 100-111.
19. Раковская О.А. Социальные ориентиры молодежи; тенденции, проблемы, перспективы. – М., 1993. –С 56-67.
20. Кузнецов А. Г. Ценностные ориентации современной молодежи. М., 1995. – 15–27.
21. Федоров В.Д. Структура интересов в профессиональном самоопределении личности // Психолого-педагогические проблемы профориентации рабочих. – Сыктывкар, 1999. – С. 14-15.
22. Ерошина Н.Р. Социологический аспект теории мотивации. // Молодежь. Образование, воспитание, профессиональная деятельность. – М., 1993. – С. 50.
23. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – 3-е изд. – М.: Педагогика, 1989. – 236 с.
24. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М., 1965, С. 25–37.
25. Чередниченко Г.А., Шубкин В.Н. Молодежь вступает в жизнь. – М., 1991. – С. 36 –59.
26. Уржа О.А. Управление процессами функционирования социальной структуры в современной России: задачи, проблемы, механизмы.// Социальная политика и социология. – М, 2000.-№2. – С. 94–117.

ТУПИКОВА СУСАННА ВІКТОРІВНА

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ТІЛЕСНОСТІ В КУЛЬТУРНІЙ СИТУАЦІЇ ПОСТМОДЕРНУ

З 80–90-х років ХХ ст. для соціальних аналітиків є очевидними якісні перетворення суспільного життя в більшості індустріально розвинених країнах, викликані процесами глобалізації та інформатизації, революційні зміни в економічному, політичному та культурному житті людини та суспільства. Ці зміни ознаменували початок нової культурної епохи та зумовили появу кардинально нових, відмінних від попередніх соціокультурних реалій, що дало підстави говорити про фундаментальні зрушення у відносинах між людьми, відношенні людини до самої себе та до всього, що її оточує. Враховуючи це, соціологи говорять про становлення нового типу суспільства, яке в соціологічній науці має безліч назв: постіндустріальне, інформаційне або суспільство постмодерну. Характерний для такого типу суспільства розвиток високотехнологічного виробництва, зміна умов праці та побуту, поява нових мульті - та мас медіа засобів, зростання доходів населення, домінування урбаністичної цивілізації, успіхи пластичної хірургії та генної інженерії, виникнення та розповсюдження нових форм релігійності докорінно змінили не тільки середовище існування сучасного індивіда, але і його життя в цілому [5, с.91].

В даному контексті ми можемо говорити, що соціальні, культурні, економічні та політичні зміни, якими характеризується суспільство постмодерну також сприяють появі принципово нового відношення індивіда до його власної тілесності. В межах сучасної культурної ситуації докорінно змінюється статус та особливості сприйняття людської тілесності. Це пов'язано з тим, що в умовах постіндустріального суспільства науково-технічний прогрес зробив відносними ті речі, що здавалися раніше базовими, абсолютно непохитними: і це стосується і феномену тілесності. Зокрема, сьогодні може змінитися не тільки громадянство, конфесійна або соціальна приналежність людини, але і її стать, в значній мірі зовнішній вигляд [4, с.67]. Людина стає імпресаріо власної зовнішності (тілесної презентації), реалізуючи стратегію свого особистого життєвого маркетингу, реклами та PR. Ця зовнішність не спирається на логіку відмінності, індивідуалізації. Більш того, індивід не завжди контролює цей імідж, який починає жити своїм життям, оскільки не відображає сутності особи, її ідентичності, а є «особистістю-для-інших», що забезпечує таємницю віку, етнічності, статі. Тіло презентується вже не тільки і навіть не стільки через прояви самовідтворюючої сили життя, скільки реалізацією певного конструктивного задуму, вільно ухваленого рішення. Іншими словами, на думку російського дослідника Р. Тульчинського, особистість культури постмодерну знаходить нову мету - та тіло - там, де простір людської волі ущільнюється етикою нової суспільної оцінки та персональної відповідальності [9, с.37]. Таким чином основною метою даної статті є виявлення особливостей сприйняття людської тілесності в межах культурної ситуації постмодерну.

Якщо зробити спробу охарактеризувати сучасний культурний контекст, то доречним було б звернутися до ідей відомого дослідника Ж. Ліповецькі, який в своїй роботі “Ера порожнечі. Есе про сучасний індивідуалізм” зазначає корінні зміни в сучасному суспільстві, в його цінностях і в сучасній людині, що живе в епоху масового споживання, фіксуючи виникнення абсолютно нового способу соціалізації та індивідуалізації, що докорінно відрізняється від того, що існував в XVII та XVIII ст. Розкриваючи суть цього процесу змін, автор враховує, що світ предметів, образів, інформації та домінування ліберальних та психологічних цінностей гедонізму, пов'язаних з нею, привели – одночасно з новою формою контролю за вчинками індивіда – до раніше небаченої різноманітності життя, безперервних змін в приватній сфері, релігійних переконаннях та ролі особистості, іншими словами, привели до появи нової фази в історії західного індивідуалізму. Як зазначає автор, постмодерністська культура є свого роду надбудовою суспільства, яка походить з одноманітної організації, що перетасовує сучасні цінності, вихваляє минуле та традиції, повертає цінність місцевого колориту та простого життя, перекреслює переважне значення централізуючого початку, розмиває критерії істини та мистецтва, узаконює самовизначення особи відповідно до цінностей суспільства, що персоналізується, де головне – це бути собою, де відтепер всі мають право на громадянство та суспільне визнання, де більше ніщо не має права надовго затверджувати себе, удаючись до наказових інтонацій. Надалі можуть існувати всі думки, всі рівні знання, не вступаючи між собою в суперечності та конфлікти. Постмодерністська культура децентрована та химерна, матеріалістична та психологічна, порнографічна та скромна, хитромудра та безпосередня, видовищна та творча [7, с.36-38]. В межах такої культури, на думку автора, виробляється певний індивід, але вже не завдяки дисципліні, а завдяки персоналізації (індивідуалізації) тіла.

Як зазначає автор, в сучасному суспільстві “ваше тіло – це ви самі, його потрібно пестити, любити, виставляти напоказ. Сучасна культура підвищує значення суб'єкта, додаючи гідність та цінність тілу, яке колись було під забороною та жорстким контролем. [7, с.52-53]. Сьогодні ми можемо говорити про наявність більшої свободи в організації власної тілесності, в можливості маніпулювання (змінювання) своїм тілом. Оскільки сьогодні тіло не розглядається як даність, як те, що дається один раз і на все життя без можливості модифікування, а навпаки, тіло – це певний матеріал в руках людини, це певний соціальний проект, який конструюється відповідно до очікувань суспільства.

На думку З.Баумана, сутність процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, це не просто індивідуалізація, але і тісно пов'язана з нею фрагментація соціальної та політичної дійсності, що включає також фрагментацію соціально-політичної поведінки кожної окремої людини. Сама фрагментація, як і індивідуалізація, обумовлена перш за все ускладненням сучасного суспільства, різко зрісшими проблемами адаптації індивідів, соціальних груп, інститутів до швидко змінної реальності, що розсипається на безліч реальностей, адаптації до змін, які породжуються бурхливим технологічним розвитком: той безпосередньо вламується у внутрішній світ людини, впливає на її цінності, етику, відношення до політики, сприйняття світу. Сучасний індивід відмовляється від довгострокових цілей та завдань заради досягнення найближчих цілей, задоволення найважливіших потреб та отримання негайних результатів.

Вчений зазначає, що західна культура не винагороджує тривалі зусилля заради якої-небудь віддаленої в часі мети, результат необхідний тут і зараз. Культура постмодерну, підкреслює соціолог, здатна розділити життя на ряд епізодів, що проживаються з наміром запобігти будь-яким їх довгостроковим наслідкам та відхилитися від жорстких зобов'язань, які змусили нас ці наслідки прийняти. Люди, зокрема, перестають поважати сімейні традиції та цінності, в результаті руйнується зв'язок між членами сім'ї і між поколіннями. Традиційні цінності людського співіснування, серед яких головними є любов, істина, справедливість, добро втрачають сенс. В постмодерному світі людина над усе цінує гроші, оскільки завдяки ним вона, як їй здається, може задовольнити всі свої потреби та бажання. Вибравши таку життєву орієнтацію, люди починають відноситися до інших людей не як до осіб, не як до мети, а як до речей, як до засобів, які їм слід використовувати для отримання бажаних результатів. Місце безпосереднього спілкування займає спілкування інформаційне, за допомогою комп'ютерів та мобільних телефонів. [3, с.137].

Подібна фрагментація суспільного життя призводить до зміни інтересу від соціального рівня до рівня індивідуального. Оскільки для сучасної людини важливішим стає не зовнішній простір, але те, що належить індивіду, а саме його тіло, психіка та безпосередньо прилеглі до них одяг, продукти, засоби для догляду за тілом, найдрібніші емоції, переживання, відчуття. Сучасне суспільство знаменує перенесення акцентів на субіндивідуальний рівень, на рівень, віддаленою межею якого є поверхня людського тіла та щільно (або майже впритул) прилеглі до неї предмети – одяг, їжа, ліжко, екран телевізора або комп'ютера та т.п. Тут мікробажання набувають планетарного масштабу. Для сучасного індивіда метою стає впорядкування окремих імпульсів та організація безпосереднього простору – зовні та всередині. Це турбота про комфорт, здоров'я, ситість, гарний настрій, у відриві від будь-яких соціальних цілей, завдань, зобов'язань. До розряду завдань, що вирішуються на індивідуальному рівні, відносяться, наприклад, шопінг, вибір одягу, куріння, відпустка, поїздки, макіяж та т. п.

Зосередження уваги сучасного індивіда виняткове на власній персоні приводить до формування нового типу особи в епоху постмодерна – нарциса. Поняття нарцисизм вживається в різних, хоча і взаємозв'язаних, сенсах. Ще З. Фрейд в 1914 р. опублікував статтю, де виклав міркування, згідно якому нарцисизм є не тільки розладом характеру, але і культурним імперативом. Більш того, він вказав на необхідність розрізняти здоровий та патологічний нарцисизм, не дивлячись на те, що розмежувати їх непросто. Так, наприклад, про патологічний нарцисизм має сенс говорити, коли між ідеальним та реальним образами існує велика розбіжність, або розлад, що вимушує особу відчувати себе присоромленою та неповноцінною по відношенню до своїх ідеалів і діяти так, щоб компенсувати свою незахищеність і безсилля вибудовуванням нарцисичного образу, що викликає заздрість тих, що її оточують [6, с.46].

В контексті сучасного суспільства Ж. Ліповецькі пропонує визначення нового нарцисизму, або неонарцисизму. За якого думкою, неонарцисизму недостатньо нейтралізувати соціальний світ, позбавляючи соціальні інститути їх емоційних внесків; цього разу забезпечується «я», воно втрачає свою ідентичність, причому, як ні парадоксально, завдяки його надзбагаченню. Наше «я» втрачає свої орієнтири та свою цілісність, завдяки надлишку уваги «я» стало розпливчатим [7, с. 39] – подібно до того як, набуваючи надмірного обсягу воно піддається процесу фрагментації (або деконструкції) внаслідок надмірної уваги до нього. Роль нарцисизму в сучасному суспільстві полягає в тому, що він стає свого роду трудовою етикою, підтвердженням чому можуть послужити дві його риси. Перша – постійне підвищення очікувань, із-за чого результати активності ніколи не бувають задовільними; друга межа нарцисизму – порожнеча, в якій самозаперечення та самозаглибленість досягають збоченого втілення. А значить, задоволення, що отримується Нарцисом, ніколи не зможе задовольнити його самого: воно завжди буде негідним його грандіозному «я». Таким чином зі всіх об'єктів світу Нарцису доступний хіба лише всемогутній об'єкт, який виступає як посередник між ним і оточуючим світом і тим самим серйозно спотворює сприйняття миру [6, с.48].

Завищені вимоги до себе та бездушність світу підштовхують до певних дій, тобто нарцисизм виявляється імперативом дії, причому не просто дії, але гарячкової діяльності, метою якої є не раціональне перетворення світу, а марні спроби додати цілісність та досконалість своєму «я», додаючи бажані якості своєму тілу. Необхідно підкреслити – не просто нарцисичну активність, але безупинну діяльність. Постійна заклопотаність самооцінкою спонукає займатися буквально всім, що пропонує сучасна «індустрія самовдосконалення»: гештальттерапія, рольфінг, джогінг, сучасні танці, акупунктура та ін. Пропозиції такого роду послуг постійно зростають, а попит на них не знижується [1, с.58].

Нарцисична зацікавленість в підвищенні самооцінки та самовдосконаленні змушує індивідів безперервно грати в те, що У. Бек назвав «біографічним конструктом» [2]. Індивід слухає постійно змінні рекомендації фахівців (вчених та експертів, журналістів та популяризаторів, цілителів та провидців). Застосовуючи ці рекомендації, нарцисична особа обов'язково виявляється на передових межах науки та техніки, перевіряючи на собі нові, сучасні та модні методи удосконалення. Індивіди стають все більш самостійними в здійсненні свого вибору, у формуванні власної ідентичності та біографії.

Таким чином, зміна зовнішності стає метою (мішенню) нарцисичної активності, і своє місце серед інших її видів займає естетична хірургія. Демократизація естетичної хірургії обумовлена страхом перед старістю та появою зморшок, рекрутує в число залежних від неї пацієнтів все більш широкі верстви населення. Дана тенденція характерна для всіх високорозвинутих країн, в яких найбільш частою естетичною хірургічною допомогою є ліпосакція, тоді як на пострадянському просторі – пластика вік та підтяжка (ліфтинг) шкіри та шиї. Естетична хірургія, що раніше знаходилася під моральною забороною, тепер все більше сприймається як метод, що нікого не шокує, та є цілком законним для того, щоб стати молодше та красивіше. Війна зі зморшками та небажаною повнотою не обмежується більше дотриманням дієт та хитрощами макіяжу: відтепер мова йде про те, щоб «переробити» себе, змінити власну зовнішність, кидаючи виклик часу. Якщо загальнодоступність та демократизацію естетичної хірургії легко пояснити розвитком ринку послуг, то моральну прийнятність слід, мабуть, пов'язувати із змінним відношенням до тіла в сучасному суспільстві. Методи естетичної хірургії направлені на те, щоб створити ілюзію краси та молодості.

Як зазначає Ж. Ліповецькі, характеризуючи феномен сучасної моди, «в наш час естетичні методи спрямовані не стільки на те, щоб створити брехливу ілюзію краси, скільки на те, щоб зберегти тіло молодим та струнким. Якщо мода в області одягу стає все менш нав'язливою і їй відводиться в бюджеті все менше місця, то критерії краси тіла заявляють про себе з подесятереною силою. Чим одноманітніша мода, тим з більшою очевидністю струнке та сильне тіло перетворюється на загальноприйнятну норму» [7, с. 53]. Всі перетворення нарцисичного

тіла, що сприймаються сторонніми спостерігачами, дають їх щасливим володарям упевненість в грандіозному самозвеличанні та всемогутності, в деякій перевазі над тими, що оточують, з претензіями на особливий статус. Іншими словами, тіла перестають служити манекенами для різноманітного одягу і все більш стають предметом виробництва. Як наслідок, естетична хірургія знаходить моральну санкцію на будь-які тілесні перетворення. У такому разі завдяки тілу людина не тільки здатна відкрити для себе весь наочний світ, але і як завгодно його перетворити, використовуючи пластичність людського тіла відповідно до своїх нескінченних бажань. Таким чином, нарцисична трансформація тіла явно стимулює становленням «культури нарцисизму», яка, примушуючи індивідів до самооцінки, розвиває в них здібність до постійної рефлексії над своїм тілом.

В таких умовах саме тіло стає не стільки «сховищем душі», скільки первинним одягом, яким можна маніпулювати, грати, додавати будь-яку, зокрема модну, форму. Російський дослідник Б. Марков із цього приводу помічає, що для більшості людей, що вдаються до послуг естетичної хірургії, корекція фігури, зміна обличчя і навіть статі здається не втратою природної або культурної ідентичності, а отриманням іншого, хоча б і штучного, але цілком онтологічного статусу. Сучасна людина змінює знаки не тому, що втратила зв'язок з ґрунтом, навпаки, вона змінює ґрунт та долю, які раніше вважалися непорушними [8, с.46].

Таким чином, підводячи підсумок, ми дійшли до висновку, що постмодерн, сьогоденний стан західного суспільства характеризується відсутністю всякої визначеності в соціальних структурах, оскільки часові та просторові межі, якими визначається модерн, зникли та на зміну їм прийшли швидкоплинні та уривчасті за своєю суттю соціальні взаємини. Проблеми політики, економіки втрачають інтерес з боку суспільства, уціліла лише приватна сфера. Життя сучасної людини це перш за все життя сьогоденням поза зв'язком з минулим і майбутнім - "втрата відчуття історичної спадкоємності". Подібна ситуація на додачу до гіперінформації породила кризу довіри до політичних лідерів, песимізм та очікування неминучої катастрофи, що пояснює розвиток стратегії нарцисів. В даному випадку нарцисизм виникає в умовах відсутності трагічного нігілізму - атмосфера фривольної апатії. За таких умов саме нарцисизм скасовує трагічне і виникає як раніше невідома форма апатії, що з'являється в результаті плотського сприйняття миру та одночасно глибокої байдужості до нього. Нарцисизм є результат зміцнення позицій індивідуалістичної соціальної логіки гедонізму, а також того, що, починаючи з 19 століття, після виникнення психопатологічного методу, загальним надбанням стали знання в області медицини та психології. Безпрецедентне захоплення самопізнанням та самовдосконаленням. Коли припиняється економічне зростання, на зміну йому приходять психічний розвиток, коли інформація замінює виробництво, зростання самосвідомості вимагає все нових джерел сировини - йога, психоаналіз і тому подібне. Направляючи пристрасті на власне "я", яке стає центром всесвіту, психотерапія, доповнена фізичними вправами або східною філософією, створює образ Нарциса. Самосвідомість замінює класова свідомість, свідомість нарцисів - політична свідомість. Людське "Я" стає головною турботою. Нарцисизм пристосовує "я" до того світу, породження якого це "я" стає. Чим більше збагачується "я", як об'єкт уваги та тлумачення, тим більше росте невпевненість та необхідність піддати допиту самого себе. Людина та її тілесність розглядається як порожнє дзеркало від достатку "інформації", відкрита та невизначена структура.

Література:

1. Баранская Л. Психология нарциссической трансформации действий человека, направленных на изменение внешности [Текст] / Л. Баранская // Проблемы образования, науки и культуры. Выпуск 23. – 2008. – № 56. – С. 56-68.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну [Текст] / У. Бек – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
3. Бауман З. Индивидуализированное общество [Текст] / З.Бауман – М.: Логос, 2002. – 390с.
4. Бистрицки И. Культура постмодернизма [Текст] / И. Быстрицки // Вестник Моск. Ун-та. Серия 7. Философия. – 2003. – №3. – С. 65-68.
5. Козловски П. Современность постмодерна [Текст] / П. Корзловски // Вопросы философии. – 1995. – №10. – С.87-96.
6. Жеребецкая Г. Современный нарциссизм в контексте теории постмодерна [Текст] / Г. Жеребецкая // Сборник научных статей студентов ФСН «Надежды». – 2007. – С. 45-52.
7. Липовецкий Ж. Эра пустоты: эссе о современном индивидуализме [Текст] / Ж. Липовецкий – СПб, «Владимир Даль», 2001. – 329 с.
8. Мальковская И. Метаморфозы субъектности в современном мире [Текст] / И. Мальковская // Социол. исслед. – 2008. – №5. – С.16-25.
9. Тульчинский Г. Слово и тело постмодернизма. От феноменологии невменяемости к метафизике свободы [Текст] / Г. Тульчинский // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С.35-53.

ФРАДИНСЬКА АЛІНА ПЕТРІВНА

Хмельницький інститут соціальних технологій ВНЗ «Університет «Україна»

**ПРОФЕСІЙНІ ОЧІКУВАННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОТРЕБ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

У житті кожної людини професійна діяльність займає важливе місце. З перших кроків дитини батьки уважно спостерігають за її інтересами та схильностями, замислюючись про майбутнє своєї дитини та прагнучи зумовити її професійну долю. Під час навчання школяр виявляє виборче відношення до різних учбових предметів, що пояснюється цікавістю та схильністю до певного виду діяльності: образотворчої, музичної, конструктивної тощо.

У підлітковий період, на завершальному етапі навчання у школі, питання вибору професії стає більш актуальним. В окремих школярів та їх батьків все давно вирішено щодо професійного самовизначення та становлення молодих людей. Існуюча ясність у професійних намірах викликає занепокоєння з приводу їх реалізації.

Але для деяких молодих людей, що вступили в професійний учбовий заклад, проблема вибору професії не є остаточно вирішеною. Частина з них розчаровуються в правильності свого вибору вже на першому році навчання, інші – на початку самостійної професійної діяльності, треті – після 3 – 5 років роботи по професії [1].

Проблема підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери набуває для вітчизняної психологічної та педагогічної науки особливу актуальність, що зумовлена особливостями формування відповідних очікувань щодо обраної ними майбутньої професії. Під час процесу первинної професіоналізації, особистість дещо поінформована та має деякі уявлення про майбутню професію, що певною мірою впливає на особливості формування та зміст її очікувань. Це у свою чергу є детермінуючим фактором у відповідальному відношенні до навчального процесу та, відповідного формування професійної компетентності майбутнього фахівця.

Тому, на сьогоднішній день існує необхідність звернути увагу на особливості формування професійного самовизначення майбутніх фахівців, що супроводжується в них відповідними очікуваннями щодо майбутньої професії та кар'єрної перспективи.

Дослідження сучасного стану професійних очікувань особистості є необхідним, адже неможливо теоретично дізнатися про основні детермінанти їх формування, зміст, не дослідивши їх практично. Поінформованість про стан професійних очікувань особистості дозволить нам проаналізувати психологічні особливості їх формування, що мають безпосередній вплив на професійне самовизначення майбутнього професіонала та його подальше становлення у кар'єрній перспективі.

Для детального аналізу стану професійних очікувань особистості ми провели первинне експериментальне дослідження, яке має практичну та теоретичну значущість для сучасної психологічної науки, що передбачає дієву допомогу майбутнім професіоналам у обраній сфері.

Експериментальне дослідження стану професійних очікувань майбутніх фахівців соціальної сфери з метою подальшого їх аналізу, ми проводили у Хмельницькому інституті соціальних технологій університету «Україна». У дослідженні брали участь студенти 1х – 6х курсів соціально-гуманітарного факультету ХІСТ університету «Україна» спеціальностей «Соціальна робота» та «Психологія».

Для дослідження та детального аналізу сучасного стану професійних очікувань майбутніх фахівців нами було розроблено анкету, що дозволяє визначити основні фактори вибору професії, а саме, основні мотиви, якими керувалися студенти під час процесу професійного самовизначення, та мають вплив на формування їх професійних очікувань; бажання та уявлення майбутніх фахівців щодо майбутньої професії та образу ідеального працівника у галузі соціальної сфери; ступеню самокритичності щодо власних здібностей та їх відповідності до майбутньої сфери діяльності; рівень пізнавальної активності, направленої на оволодіння певними знаннями у обраній галузі. Питання анкети дозволяють визначити усвідомленість особистістю вибору майбутньої професії та відповідні уявлення та очікування щодо кар'єрної перспективи у обраній сфері діяльності. Анкета складається з 17 закритих питань, що передбачають готові відповіді та можливості вільної відповіді студента.

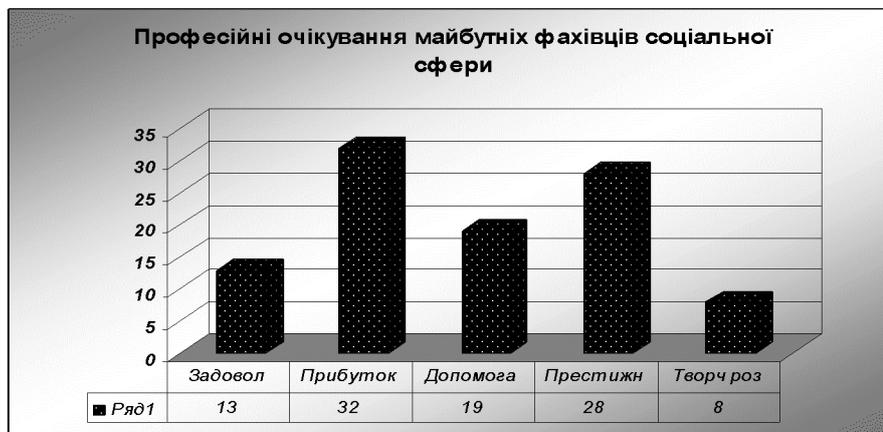
Дуже важливим у нашому дослідженні є безпосереднє отримання детальної інформації в майбутніх фахівців про їх очікування щодо обраної ними майбутньої професії. З цієї метою в анкету було включено конкретне питання, а саме: «Що Ви очікуєте від майбутньої професії?».

Результат проведеного нами експериментального дослідження стану професійних очікувань майбутніх фахівців соціальної сфери дозволив констатувати, що:

- очікування майбутніми фахівцями отримання задоволення після працевлаштування за фахом у майбутньому являє 13 % від загальної кількості студентів;
- очікування майбутніми фахівцями отримання високого заробітку у майбутньому – 32 % від загальної кількості студентів;
- очікування майбутніми фахівцями у майбутньому надання дієвої допомоги людям, що потребують на неї - 19% від загальної кількості студентів;
- очікування майбутніми фахівцями престижності у майбутньому – 28 % від загальної кількості студентів;

- очікування майбутніми фахівцями можливості творчого та духовного розвитку особистості у майбутньому – 8% від загальної кількості студентів.

Результати дослідження професійних очікувань майбутніх фахівців соціальної сфери ми зобразили на схематичній діаграмі (рис.1)

Результати дослідження стану професійних очікувань дозволяє визначити найбільший показник кількості студентів, які очікують у майбутній професійній діяльності отримувати високу заробітну плату (32%). Можна зробити припущення, що відчуваючи потребу та бажання бути матеріально захищеним за допомогою отримання високого заробітку в майбутній діяльності у обраній сфері, майбутній фахівець очікує саме на такий результат.

Наступний показник кількості студентів, які очікують престижності у майбутньому (28 %) також дозволяє припустити, що обираючи майбутню професію, майбутній фахівець, який бажає зайняти високу ланку у суспільстві, уявляє її як престижну, що відкриває шляхи до бажаної мети власних домагань, а саме, досягнення високого соціального статусу та визнання з боку оточуючих.

Показник загальної кількості студентів із професійними очікуваннями надання дієвої допомоги людям під час роботи за обраним фахом складає 19 %. Відчуваючи потребу та бажання у майбутній обраній діяльності допомагати людям, майбутній фахівець обирає саме цю професію, очікуючи здійснити бажане.

Обираючи майбутню професію, окрім задоволення бажань та потреб прибутку, престижності та необхідності допомоги іншим, особистість може відчувати потребу та бажання отримувати задоволення від своєї діяльності. Показник кількості студентів, що бажать працювати заради задоволення та очікують у майбутньому отримувати це задоволення складає – 13 %.

Значний вплив на формування очікувань особистості щодо її творчого розвитку має наявність потреби та бажання духовного зростання. Відчуваючи цю потребу та бажання, майбутній фахівець шукає засіб їх задоволення. Одним з таких засобів є самоактуалізація особистості у процесі професійного становлення. Отже, обираючи професію, майбутній фахівець очікує задовольнити цю потребу. Показник кількості студентів з очікуваннями духовного розвитку складає – 8 %.

Аналізуючи результати проведеного нами практичного дослідження щодо професійних очікувань майбутніх фахівців соціальної сфери, можна зробити висновок, що професійні очікування можуть формуватися під впливом мотивів вибору майбутньої професії. Про це свідчать схожість показників кількості опитаних, які обрали майбутню професію під впливом мотивів прибутковості та престижності із показниками кількості досліджуваних щодо їх очікувань.

Окрім цього, можна зробити висновок, що на формування змісту професійних очікувань майбутніх фахівців щодо майбутньої професії значно впливає ступінь її привабливості. За результатами проведеного дослідження, обрана майбутня професія приваблює більшість майбутніх фахівців соціальної сфери перспективою престижності та прибутковості.

Дослідження та аналіз змісту бажань майбутніх фахівців щодо обраної професії дало нам змогу виявити, що їх домінуючими бажаннями є бажання працювати у сфері, що приносить прибуток та визнання у суспільстві, що на нашу думку також вплинуло на стан очікувань студентів.

Дослідження рівня поінформованості щодо змісту майбутньої професії, певною мірою має відображення в уявленнях майбутніх фахівців про необхідні професійні якості ідеального працівника у обраній сфері, показало, що більшість студентів уявляють необхідні професійні якості ідеального працівника у його професійній сфері діяльності як готовність допомагати людям, та обов'язкова наявність в нього високого рівня комунікабельності. На нашу думку, рівень поінформованості та зміст уявлень має відображення у змісті професійних очікувань майбутніх фахівців, але існує необхідність вказати ще на такі аспекти формування стану професійних очікувань як урахування власних здібностей та наявність в них практичного досвіду.

Більшість з майбутніх фахівців, що досліджувалися нами мають деякий практичний досвід, який вони мали змогу отримати на навчальній практиці. Разом з цим більшість студентів вказала, що власні здібності ними враховані, тому можна зробити деякі припущення, що під час професійного самовизначення їх самовпевненість у власній профпридатності та відповідності із специфікою майбутньої діяльності була достатньо високою, що також має деякий вплив на формування відповідного змісту та стану їх професійних очікувань.

Отже, аналізуючи сучасний реальний стан професійних очікувань майбутніх фахівців соціальної сфери за допомогою практичного дослідження, можна зробити висновок, що на сьогодні професійні очікування перш за все пов'язані із задоволенням найактуальніших потреб та мотивів особистості, що формуються під впливом поєднань рівня домагань, бажань, а також соціального, політичного та економічного становища у країні, що певною мірою впливає на формування потреби у фінансовій стабільності та у досягненні високого ступеню соціального визнання. Очікування, що пов'язані із наданням дієвої допомоги людям, отриманням задоволення та творчим розвитком також мають місце, але у значній меншості, у порівнянні із очікуваннями великого заробітку та престижності. На нашу думку це також пов'язано з особливостями впливу соціального оточення у процесі особистісного зростання та становлення, що є детермінуючим фактором у формуванні основних цінностей та установок особистості.

Професійне самовизначення та становлення дуже складний процес. Незручно відчувати себе „не на своєму місці”, особливо, якщо довгий час великі зусилля були спрямовані на досягнення такої привабливої мрії. Дуже часто гірке розчарування відчують молоді люди та їх порадики, коли проблема вибору професії підміняється іншою, наприклад, проблемою отримання вищої освіти. У цьому випадку професія відходить на другий план, а найголовнішим стає вступ до вищого навчального закладу та отримання диплому. У жертву приносяться здатності, схильності, реальні оцінки ситуації. Навчання стає нецікавим, життя – збіднілим, та тільки бажання отримання визначеного соціального статусу та жалкування про затрачені вже зусилля утримують студента у вищому навчальному закладі [2].

Складність вибору професії є у тому, що молоді люди часто плутають реальний вибір з бажаним, очікуваним результатом, не враховуючи власні можливості та індивідуальні особливості. У цьому й є проблема самовизначення, яке відрізняється від простого прогнозування свого майбутнього життя, від мрій та бажань. Професійне самовизначення та становлення базується на інтересах та прагненнях особистості, враховує власні можливості та зовнішні обставини, а також є основою для формування світогляду підлітка.

Навчання та труд повинні нести задоволення від подолання труднощів та досягнення мети, радість від формування себе як професіоналу. Коли вимоги професії та можливості людини співпадають, то її професійний шлях не є важким, а пріоритетами у діяльності стають мотиви творчості. І тоді у світі з'являється особистість, яка може розширити межі своєї галузі, що визначає шляхи розвитку конкретної сфери суспільної практики на багато десятиліть вперед, та проста щаслива людина.

Література:

1. Зеер, Эвальд Фридрихович Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. / Э. Ф. Зеер.- М.: Академический проект; Фонд «Мир», 2008.- 336 с. с.5-6
2. Нечитайло, И. И. Профессиональная консультация: Методические рекомендации / И. И. Нечитайло. – Одесса: ОНМЦОКИТ, 2003. – 52 с.

Ходус Олена Володимирівна

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ОСОЗНАВАЕМАЯ ПРИВАТНОСТЬ КАК МОДУС «СПЕКТАЛИЗАЦИИ» ПОВСЕДНЕВНОСТИ: ОСОБЕННОСТИ ПРОБЛЕМАТИЗАЦИИ

Последние десятилетия отмечены стремительным ростом информационно-коммуникативных технологий. Эти технологии стали одним из основных факторов, определяющих не только технологические, но и культурно-антропологические параметры организации современного социума, меняющих порядок взаимодействия, как на уровне социальных институтов, так и на уровне индивидуальных практик. Анализируя воздействие современных медийных технологий на общество, Г. Маклюэн показывает, что «новые средства и технологии, посредством которых мы расширяем и выносим себя вовне, составляют в совокупности колоссальную хирургическую операцию, проводимую на социальном теле. Следует принимать во внимание неизбежность того, что во время операции изменению подвергается вся система» [1, с.36-35]. Соответственно в рамках настоящей статьи исследовательский интерес фиксируется непосредственно на обстоятельствах тематизации «обращения к личному/приватному» как актуальному модусу современного медиадискурса. Заметим, что социальные эффекты «цифровой культуры» - тема активной научной рефлексии, присутствующая в работах Д. Белла, И. Кастельса, Г. Маклюэна, П. Верильо, З. Баумана, Р. Сенета, Ж. Бодрийяра. В целом критически оценивая процессы «тотальной информатизации», исследователи отмечают постоянно растущее влияние визуального компонента, прежде всего на структуру ментального комплекса индивида вследствие усиления роли «новых медиа». В мир новых медиа включаются: всемирная паутина и интернет сайты, мультимедиа, компьютерные игры, интерактивные инсталляции в искусстве, компьютерная анимация, цифровое видео и фотография,

фотореалистическая графика, кино и интерфейс, человек-компьютер, медиа-кентавры, основанные на конвергенции "новых" и "старых" медиумов [2].

В такой ситуации совершенно очевидно, что место индивида в общественной жизни – и как актора (то есть в отношении с другими), и как субъекта (то есть в его отношении с самим собой) – стало значительнее, чем прежде, обусловлено ситуацией «медиатизации» реальности. Речь идет о технологиях виртуализации реальности как о феномене конца XX века, об опосредовании человеческих взаимодействий цифровой репрезентацией, непрерывно проникающей в нашу повседневную жизнь и существенно меняющей механизмы социального конструирования. Телевидение и другие «мейнстримовые» медиа создают новую реальность, преобразуя общество в пространство гиперсимволической интеракции, где исчезают границы между образом, симулякром и реальностью. Новая реальность воспринимается как другая, но полноправная часть объективной реальности. Описывая логику социальной жизни в условиях позднекапиталистического потребительского общества, С. Жижек отмечает, что «материальная реальность, которую все мы видим и ощущаем, является виртуальной, порождаемой и управляемой гигантским мегакомпьютером, к которому все мы присоединены» [3, с.198]. Таким образом, ментальный ландшафт современного общества превращается в хаотическое множество созданных на цифровой основе символов, образов, звуков, заголовков и всех связанных с ними значений, порождая специфическое переживание мира – мира – как хаоса, лишённого причинно-следственных связей и ценностных ориентиров, «мира децентрированного», предстающего сознанию в виде разрозненных и неупорядоченных фрагментов [4].

В обозначенных социокультурных обстоятельствах медийные культурные формы превращаются во влиятельных агентов социализации, «продвигая» актуальные визуально видимые и опознаваемые культурно-символические коды – ценности, устремления, типаж, идентитеты и создавая, наряду с паноптической (в терминологии М. Фуко), синоптическую конституцию общества. Синоптикон как современный механизм власти представляет собой переход от ситуации, когда меньшинство наблюдало за большинством, к ситуации, когда все происходит с точностью до наоборот [5, с. 76-79]. Если главной задачей Паноптикона (как метафоры для определения общества в значении жесткой дисциплинарной системы) было прививать членам общества дисциплину и заставить их вести себя по единому образцу на основе использования силовой власти, то Синоптикону (как новой форме социального контроля) принуждать никого не нужно – он действует методом соблазна. Интерактивность «новых медиа» превращает теперь наблюдаемых в наблюдателей. Как показывает З. Бауман «где бы они не были, и куда бы не направлялись, у них есть возможность – и желание – подключиться к экстерриториальной сети, позволяющей большинству наблюдать за меньшинством» [6, с.78].

Не случайно для описания ценностной картины социальной жизни сегодня все чаще используется метафора «спектакля/театрализации». Реальная человеческая жизнь все больше приобретает сценический характер. Этот факт отмечает Ги Дебор, утверждая, что в обществе происходит фактическая инверсия реальности и спектакля: «понятие спектакля объединяет и объясняет огромное множество видимых явлений. Спектакль, рассматриваемый согласно его собственной организации, есть утверждение видимости, утверждение всякой человеческой, то есть социальной жизни как видимости» [7, с.25]. Следуя логике Ги Дебора, множественность определений спектакля можно свести к следующей дефиниции, выражающей наиболее характерные черты понятия: спектакль есть род деятельности, который заключается в том, чтобы говорить от имени других; чем больше человек созерцает происходящее вокруг, тем менее он живет своей собственной жизнью, меньше понимает смысл своего собственного существования и осознает собственные желания. Спектакли включают множество проявлений, среди которых драматизация публичных событий, обширный поток визуальной продукции, экстравагантное поведение, мегасобытия и т.д. Многие исследователи подчеркивают, что спектакли все в большей степени моделируют политическую и социальную жизнь. Живя в обществе спектакля, индивид не создает себя (процессы социализации и идентификации – лишь видимость, порожденная легитимирующими такое общество дискурсами), а создает своеобразную независимую силу или мощь. Ги Дебор прямо называет наш мир «реально обращенным», где истинное есть момент ложного, где под влиянием царящего вокруг спектакля сама действительность, заполняемая созерцанием спектакля, изменяется и в самой себе репродуцирует зрительный порядок. Неизбежное следствие тотальной театрализации повседневности заключается в том, что индивид «внезапно начинает подозревать, что мир, в котором он живет, является спектаклем, разыгрываемым перед ним, чтобы убедить его в реальности этого мира, а люди, окружающие его, в действительности простые актеры, занятые в гигантском представлении» [8, с.196]. Таким образом, понятие спектакля акцентирует внимание на переходе к перенасыщенному образами обществу, где реклама, развлечения, массмедиа и другие виды индустрии культуры все в большей степени определяют социальную жизнь, вытесняя живой опыт и активное социальное участие.

Такая медийная интервенция в различные сферы социальной жизни и лакуны повседневности приводит к своеобразной антропологической риверсии: приспособившись к пространству медиакультуры, человек сам становится сервисным механизмом, обслуживающим воспроизводство и развитие технологической машины. Человек мутирует, становясь по образному выражению Г. Маклюэна "половым органом машинного мира". Более того, возникает особое эротическое тяготение между медиа/техно объектами и людьми. Г. Маклюэн настаивает, что подобное обращение означает блокирование нервной системы, отключение рациональной регуляции и активности восприятия, что ведет к преобладанию бессознательной нарциссической апатии (наркотический эффект медиа). Очевидно, что логика спектализации коренным образом меняет мировосприятие современного индивида. Согласно Ги Дебору, интенсивность социальных и технологических

изменений в соединении со скоростью изменяющихся телевизионных образов способствуют превращению непосредственного опыта в абстрактные образы и создают постоянную эфемерность, фрагментированность и разорванность социального бытия. В условиях «общества развлечений» люди пассивно «потребляют» образы, переставая быть творческими и мыслящими индивидами [9, с.84]. В итоге общество спектакля, производимое посредством современной технологии, создает предпосылки для абстрактной и мистифицированной реальности, когда люди становятся наблюдателями своих собственных жизней, исполнителями ролей, живущими в условиях атомизации и всеобщего отчуждения.

В таких условиях доминирующей формой субъективного переживания реальности, опосредованной актуальным медийным дискурсом, становится прогрессирующая инфантилизация как практика «ухода в приватность/частное», где приватность выступает пространством «глобального бегства», местом своеобразного освобождения от постоянного гнета чувства долга, обязанностей, присущих высокорационализированным социальным системам. Инфантильные индивиды отличаются более слабым «Я», неспособным на независимость, социальную солидарность, их отличает ослабленная эмоциональная привязанность к другим при одновременном стремлении к конформному поведению. При этом такое «инфантильное Я» оказывается необычайно восприимчивым, особенно внушаемым и легко попадает под влияние рекламы, авторитетных лидеров [10. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика просвещения.- М.-СПб., 1997.]. Слабое «Я» (инфантильные, нарциссические индивиды) могут быть легко объединены в эрзацные формы коллективности, лишённые реальной солидарности.

Примером такой формы коллективности могут быть сообщества, возникающие на основе компьютерных коммуникаций; они существуют и действуют преимущественно как движение текстов и образов на плоскости экрана, за которым, однако, четко просматривается существование некоторой социальной структуры. Для многих людей виртуальное общество даже более реально, чем «реальный» социум, поскольку виртуальная жизнь становится прибежищем эскапизма, бегства от реальности опостылевшей повседневности - «места, где я не могу жить» - с ее проблемами на работе, финансовыми трудностями, неприятностями в семье и личной жизни, с ее страхами, болью и горестями. В этом случае виртуальное общение дает возможность замаскироваться, спрятаться, создать иллюзорную идентичность, например, с помощью фотографий (при этом тщательно отобранных и отредактированных), которые мы выкладываем на своих страницах «В контакте», «Одноклассниках», «ЖЖ» и т.д. с целью эффектно самопрезентовать себя, привлечь внимание к себе. При этом социальное одобрение выражается в комментариях к фотографиям, в количестве людей, нажавших кнопку «Мне нравится», да и просто в числе лиц, посетивших твою страницу. У кого этих «знаков внимания» много, тот успешен и социально адекватен, у кого мало – тот – аутсайдер.

В результате современный индивид выступает не только в качестве вечного зрителя, но и вечного актера, участвующего в грандиозной постановке. Этот факт отмечает и Ж. Бодрийяр, утверждая, что «зрители в наше время становятся актерами, они заменяют собой исполнителей главных ролей и под взором средств массовой информации ставят свой собственный спектакль, гораздо более завораживающий, чем обычное представление» [11, с. 114]. Отсюда, к слову, небывалая популярность уже который год разнообразных талант-шоу на украинском ТВ – одаренные и не очень украинцы спешат попасть в телевизор. Телевидение все больше апеллирует к приватному/личному, сосредотачивает свое внимание на ток-шоу, реалити-шоу, «реальном телевидении», то есть на программах, выводящих на экран «обычных людей», которые рассказывают о себе, о своем личном опыте или проживают на площадке свою повседневную жизнь. Факт представления на телевидении слова не общественным фигурам, а обыкновенным, ничем не примечательным людям, представляет собой значимый поворот в отношениях между сферой общественного и частного.

Распространение подобных телевизионных форм, а также культуры интернета, в любом случае дает основания говорить о том, что произошла «революция контроля», которая невероятно быстро сделала дискурсивные практики общения «многих-со-многими» и универсальный доступ в глобальную телекоммуникационную сеть естественной (привычной, незамечаемой) частью повседневной жизни. Вся эта индивидуальная свобода и персонализация имеют следствием возможность обходить многие препятствия и уклоняться от внешнего контроля [12]. Теперь каждый становится хозяином своей жизни и должен выработать жизненные ориентиры, совершив свой выбор. Поэтому личный опыт приобретает центральное значение. Однако собственный опыт может быть адекватно оценен лишь в сравнении его с опытом других людей. Отсюда значение разнообразных медиаинститутов как практик разделения чужого опыта и сопоставления с ним собственной жизни. Эти медиаинституты как формы «обобщенного другого» фундаментально изменяют соотношение между сферой человеческого и его окружением, детерминируя появление виртуальной социальности, которую можно рассматривать как вариант «осознаваемой приватности» (в отличие от реальной/настоящей приватности, возникающей из реальной изоляции, из помещения самого себя за закрытые двери, глухие стены). Осознаваемая приватность вырастает из ощущения того, что пока другие, возможно, смотрят на тебя, тебе разумнее притвориться, что это не так. То есть ирония ситуации заключается в том, что осознаваемая приватность, хотя и оставляет за индивидом право индивидуального контроля над личным пространством (к примеру, через личный и индивидуальный электронный доступ к цифровой репрезентации реальности), тем не менее, предполагает определенные техники «публикации себя», включающие режим вовлеченности (в терминологии Л. Тевено), основанный на принципе «наедине со всеми».

Таким образом, в мире всепроникающей цифровой реальности пространство приватного/личного, опосредованное «новыми медиа», существует в промежуточном режиме вовлеченности/задействованности (как

способе практической координации социальных взаимодействий), одновременно сочетающем собственно приватность, основанную на доверии, близости и публичное обоснование (оправдание). Частное и публичное становятся пространственно переплетающимися, приватность, как таковая радикально трансформируется. Наиболее интимные проявления частной сферы теряют свой персональный характер части внутреннего мира человека. Многое из того, что раньше носило сугубо приватный характер, начинает существовать вне физического тела – в виде цифровой информации, оставляемой личностью в информационном пространстве как социальной сцене, информации, которая все больше направлена на управление производимым впечатлением.

Литература:

1. Маклюэн, М. Понимание медиа: Внешние расширения человека [Текст] / М. Маклюэн.- М.: Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2003.- 464с.
2. Там же.
3. Жижек, С. Добро пожаловать в пустыню Реального! [Текст] /С. Жижек // 13 опытов о Ленине.- М.: Ad Marginem, 2001.– С.196-212.
4. Ильин, И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм [Текст] /И.П. Ильин.- М.,1996.- 413с.
5. Бауман, З. Глобализация. Последствия для человека и общества [Текст] / З. Бауман.- М.: Изд-во «Весь мир», 2004.- 188с.
6. Там же.
7. Дебор, Г. Общество спектакля [Текст] / Г. Дебор– М.: Логос, 2000.- 457с.
8. Жижек, С. Добро пожаловать в пустыню Реального! [Текст] /С. Жижек // 13 опытов о Ленине.- М.: Ad Marginem, 2001.– С.196-212.
9. Дебор, Г. Общество спектакля [Текст] / Г. Дебор– М.: Логос, 2000.- 457с.
10. Хоркхаймер, М., Адорно, Т. Диалектика просвещения [Текст] /М. Хоркхаймер, Т. Адорно. - М.-СПб., 1997.- 456с.
11. Бодрийяр, Ж. Прозрачность зла [Текст] /Ж. Бодрийяр.- М.: Добросвет, КДУ., 2006.- 258с.
12. Галкин Д.В. Современные исследования цифровой культуры (вместо предисловия к переводу фрагмента книги Чарли Гира "Цифровая культура") [Текст] / Д.В. Галкин // Гуманитарная информатика: Открытый междисциплинарный электронный журнал - 2007.- Вип.2. [электронный ресурс] доступно на <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/2/galkin2.htm>

ЯРЕМЧУК ГАННА АНДРІЙВНА

Житомирський економіко-гуманітарний інститут ВНЗ «Університет «Україна»

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Різноманітність напрямів, форм та методів волонтерської діяльності відкриває широкі перспективи для активізації духовного, інтелектуального та культурного потенціалу особистості, що детермінує розвиток молоді людини і суспільства як сьогодення, так і майбутнього. Основним шляхом саморозвитку та професійного становлення майбутніх фахівців соціальної роботи є усвідомлення ролі волонтерської роботи для суспільства[1].

У дослідженні цієї проблеми ми виходимо з припущення про те, що волонтерська робота сприяє соціалізації студентської молоді, забезпечує засвоєння майбутніми фахівцями соціальної дійсності, нових соціальних ролей, норм і суспільних поведінкових стереотипів; допомагає особистісному росту, самореалізації; дає змогу повному осмислити значення загальнолюдських цінностей, у тому числі співчуття, милосердя, їхню роль у гуманізації міжлюдських стосунків; ознайомлює із загальною культурою та специфічними субкультурами соціуму.

Існує низка поглядів на процес соціалізації. Їх наявність пов'язана з різними підходами до розуміння можливостей, потреб та інтересів людини й суспільства. При цьому соціалізація трактується як система, котра має загальний, національний, філософський, політичний, соціологічний, педагогічний, психологічний напрями. Саме вони в сукупності формують людину як соціальну особистість із її світоглядом, розумінням свого місця та призначення в суспільному житті [4].

Слід зазначити, що соціалізація молоді має два аспекти: а) засвоєння соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; б) активне відтворення системи соціальних зв'язків за рахунок активної діяльності, активного залучення у соціальне середовище. Перший аспект процесу соціалізації відображає те, як середовище впливає на молодь, другий – як молодь впливає на середовище завдяки власній діяльності. Основною складовою включення молоді в суспільне життя є ювентизація як форма оновлення

суспільства, пов'язана з включенням в його життя молоді. Адже розширення соціалізації відбувається в трьох основних сферах: діяльності, спілкуванні і самосвідомості [5].

Волонтерська робота – це різноманітні види соціальної діяльності: надання соціальної допомоги, підтримки, послуг; реалізація планів, проектів та програм; створення, розвиток і координація соціальної мережі (волонтерських організацій, громадських формувань соціально значущої спрямованості, груп самопомогі тощо); організація виховних та благодійних заходів й акцій за різним спрямуванням, тематичними напрямками та ін.).

Волонтерська робота забезпечує природне входження студентів у суспільство, включення в соціальні зв'язки, інтеграцію в різні типи соціальних спільнот, оволодіння студентською субкультурою через організовану діяльність та особистісно орієнтоване виховання, внаслідок чого відбувається становлення соціальності індивіда. Вона сприяє розвитку різних специфічних соціальних ролей шляхом примірювання їх на себе, порівнювання.

Активна участь студентства у волонтерській роботі дає поштовх до формування таких якостей, як: емпатія (розуміння почуттів, всіх кому надається допомога); повага (прийняття всіх як конструктивних особистостей); щирість (відкритий прояв своїх почуттів); конкретність комунікації (уникнення нечітких, узагальнених висловлювань, точний опис почуттів і переживань). Отже, завдяки виконанню волонтерської роботи людина стає дієздатним учасником суспільних відносин.

Основним механізмом формування внутрішнього світу студентської молоді є інтеріоризація та екстеріоризація досвіду. Студенти, беручи участь у соціальних проектах та акціях, інтеріоризують знання та спостереження щодо ефективності форм різновидів волонтерської роботи й екстеріоризують їх у вигляді відповідних добродійних дій і вчинків, що потребує певних вольових зусиль [6].

Волонтерська робота забезпечує різнобічність впливу на молодь, одночасний вплив на свідомість, почуття і поведінку, основу яких складають переконання. Саме переконання дають можливість молоді робити той чи інший учинок свідомо, тобто з розумінням його доцільності. Обумовлюючи їхню поведінку, переконання, зазвичай, набувають форми мотивів, якими вони керуються у своїй діяльності.

Слід відзначити, що справжню моральність неможливо розвинути за допомогою наслідування, а тим більше примусу. Тому будь-яка волонтерська робота має бути результатом свідомої волі й переконання [3].

Волонтерська діяльність дає поштовх до дії, яка спрямована на досягнення результатів, важливих і корисних для інших людей. І саме ці дії називають просоціальними. Особливим проявом просоціальної поведінки визначено альтруїстичну, яка полягає в наданні допомоги іншим людям для поліпшення благополуччя цих людей без спрямованості на свідоме досягнення корисних для себе результатів.

У соціології достатньо відомі–ми стали різноманітні теоретичні версії просоціальної поведінки, серед яких на особливу увагу заслуговують теорія соціального обміну й теорія соціальних норм.

Теорія соціального обміну пояснює, що альтруїстична поведінка (наприклад, добродійна діяльність) має на меті певні явні корисні для іншої особи результати й неявні корисні наслідки для діючої особи (визнання, статус, інформація тощо). Ці корисні результати можуть бути як внутрішньою, так і зовнішньою винагородою. Так, дослідники Дж.Хоменс, Є.Дюркгейм, П.Бурд'є, А.Адлер, З.Фрейд вказують на існування причин, які пояснюють, чому люди добровільно надають допомогу: прагнення до знань (бажання зрозуміти людей, їхні життєві обставини й чогось навчитися); кар'єрні мотиви (отримуючи досвід і зв'язки, вони хотіли б розширити перспективи своєї роботи); мотиви соціального пристосування (ввійти до певної групи та досягти визнання). Зокрема, для молоді з функціональними обмеженнями здоров'я це, насамперед, захист свого „Я” (позбавлення від власних проблем, зростання самоповаги, зміцнення почуття власної гідності, впевненості в собі) [2].

Не слід відкидати також егоїстичну мотивацію щодо надання допомоги (мотив соціального визнання, винагороди, мотив уникнення осуду зі сторони інших, тобто абсолютно егоїстична мотивація уникнути внутрішнього дискомфорту). Але, з іншого боку, ці прискіпливі шукачі егоїстичних нюансів соціально бездоганної поведінки не можуть відкинути й тих безперечних фактів, що деякі люди справді турбуються про інтереси та благополуччя інших, а не про власні, і їх аж ніяк не можна вважати добре замаскованими егоїстами. Тому волонтерську роботу можуть здійснювати студенти, які справді турбуються про інтереси та благополуччя інших, а не про свої.

Теорія соціальних норм пояснює альтруїстичну поведінку тим, що цей тип поведінки диктується сукупністю впорядкованих норм: норма взаємності та очікування соціальних дивідендів та норма соціальної відповідальності (допомогу потрібно надавати тим, хто має проблеми, незалежно від того, чи винагороджується така поведінка) [6].

Можна погодитись із тим, що здійснення волонтерської роботи передбачає дотримання норм соціальної відповідальності. Моделювання власної волонтерської роботи сприяє опануванню студентами професійного досвіду, особистісному зростанню, успішній соціалізації, залученню до милосердних гуманістичних традицій українського народу; елементів світогляду із позицій гуманності, філантропії та соціальної цінності.

Волонтерська робота спонукає молодь до активної взаємодії із соціальним середовищем, до становлення тривалих взаємин із представниками різних соціальних груп суспільства, що сприяє засвоєнню соціального досвіду.

На думку К. Роджерса, „взаємини з іншими людьми дають прекрасну можливість повноцінно функціонувати. Вони дозволяють відчувати гармонію із собою, іншими людьми й оточенням. У взаєминах задовольняються основні потреби людини. Прагнення до їх задоволення змушує людей витратити велику кількість енергії на взаємини з іншими, – навіть на ті стосунки, які можуть видаватися нездоровими й незадовільними” [7].

Щодо волонтерської роботи, то вона передбачає взаємодію лише на основі співробітництва, взаєморозуміння, взаємовідповідальності, толерантного ставлення до інших, дотримання етичних принципів: поважання гідності кожної людини; толерантність та гуманізм; довіра та взаємодія залучення їх до процесу позитивних змін; відповідальність за дотримання норм професійної етики.

Волонтерська робота належить до таких видів соціальної діяльності, які ґрунтуються на благодійності або філантропії (від грецької – людинолюбство), які спонукають до саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення та самореалізації молоді (спираючися на теорію особистісного розвитку), де професійно-особистісні якості волонтерів, рівень професійних знань та вмій значною мірою визначають ефективність та успішність їхньої добровільної діяльності.

Подібне розуміння дає змогу реалізувати базові принципи роботи майбутнього соціального працівника, що позитивно впливатиме на становлення його професіоналізму, формування конкретних практичних навичок та вмій роботи з людьми, мотивацію до соціальної діяльності, самооцінку та психологічне самопочуття.

Волонтерська робота належить також і до таких видів соціальної діяльності, де особистісні якості волонтерів значною мірою визначають ефективність та успішність їхньої роботи. Зупинимося на тих якостях, котрі є вагомими для волонтерської роботи [8].

Передусім, це соціальна активність – особистісна якість, у якій „виявляється творче, свідоме ставлення до життя суспільства соціальних цінностей, що знаходить своє відображення в діяльності, яка забезпечує професійну самореалізацію молоді”; свідоме ставлення до життя соціуму, його соціальних цінностей, що виражається в енергійності, працездатності, небайдужості до всього, що відбувається навколо, прагненні розбудити ініціативу людей, зробити їх співучасниками соціального процесу. Активність і відображається в різноманітній і багатосторонній діяльності, спрямованій на формування потрібних соціальних якостей.

Однією з основ волонтерської діяльності є толерантність. Вона тісно пов'язана з розвитком почуття власної гідності, поваги до гідності іншого. Важливими характеристиками толерантності є повага, симпатія, доброта, стриманість, терпимість, вміння спілкуватися, здібності зрозуміти іншого, сила волі, витривалість.

Емпатія – здатність розуміти внутрішній світ іншої людини, проникати в її почуття, відгукуватися на них та співпереживати; здатність ототожнювати себе з іншими. Ця здатність, на думку С. Харченка, виражається в таких характеристиках, як доброзичливість, чуйність і дбайливість, вірність своїм обіцянкам, емоційна сприйнятливність.

Альтруїзм – принцип життєвої орієнтації особистості, згідно з яким благо іншої людини більш важливе і значуще, ніж власне благо й особисті інтереси. Альтруїзм лежить в основі моральної практики таких видів діяльності, як благодійність, визначає деякі особистісні якості (милосердя, безкорисність).

Терпимість – уміння відкоригувати свої негативні емоції та почуття, спрямувавши їх у конструктивне русло для позитивної мотивації на подальшу співпрацю [11].

Підсумовуючи наявні сучасні теоретичні розробки з проблеми волонтерства та волонтерської роботи, зазначимо: волонтерську роботу можна трактувати як феномен філантропії, основу соціалізації особистості, соціальної взаємодії, соціального обміну, соціальних норм, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення особистості, становлення її гуманістичних цінностей та вагомим засобом підготовки молоді до професійної діяльності.

Література:

1. Волонтери в соціальній роботі: Навч. посіб. / О.Главник, та ін. (упоряд.). – К.: Главник, 2006. – 128 с.: табл. – (Серія «Бібліотечка соціального працівника»).
2. Волонтерство. Порадник для організатора волонтерського руху / Укладач Лях Т.Л., авт. кол.: О.В. Безпалько, Н.В. Заверіко, І.Д. Зверева, Н.В. Зімовець та ін. – К., 2001.
3. Волонтерська служба недержавної організації соціальної сфери: Збірка матеріалів. – К., 2000.
4. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р.Х., Капська А.Й., Комарова Н.М. та ін. – Академпрес, 1999. – 112 с.
5. Голованова Т.П. Гапон Ю.А. Волонтерство в соціальній роботі як феномен цивілізованого суспільства. Запоріжжя, 1996.
6. Капська А. Й. Підготовка волонтерів до соціальної роботи: Навч.-метод. посібник / А.Й. Капська, О.Г. Карпенко, Н.М. Комарова; Націон. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді. – К.: Держсоцслужба, 2005. -152 с.
7. Капська А.Й. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах, Київ -2001.

8. Кратінова В.О. Волонтерство як засіб соціального та професійного становлення студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Соціальна робота» / В.О. Кратінова, Н.Б. Ларіонова, О.П. Песоцька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 6. – С. 76-81.
9. Ларіонова Н., Кратінова В., Караман О. Історико-феноменологічний аналіз волонтерства / Ларіонова Н., Кратінова В., Караман О. // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. - № 3. – С. 99-105.
10. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / Під заг. ред.: І. Зверевої, Г. Лактіонової. – К., 2001.
11. Теоретичні аспекти і практичні шляхи залучення волонтерів до соціальної роботи: звіт тимчасового творчого колективу / Український інститут соціальних досліджень. – К., 1998. – 109 с.